НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
ІМ. ШЕВЧЕНКА

ВАСИЛЬ ВЕРИГА

ГАЛИЦЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА 1920 р.

MEMOIRS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
MEMOIRES DE LA SOCIÉTÉ SCIENTIFQUE SEVČENKO
MITTEILUNGEN DER SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN

Volume 203 Band

Historico-Philosophical Section

THE GALICIAN SOCIALIST SOVIET REPUBLIC (1920)

(The first Bolshevik invasion of Galicia)

by

WASYL VERYHA

University of Toronto

New York — Toronto — Paris — Melbourne

1986

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Том 203

Історично-Філософічна Секція

ВАСИЛЬ ВЕРИГА

ГАЛИЦЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА СОВЄТСЬКА РЕСПУБЛІКА (1920 р.)

(Перша большевицька окупація Галичини)

Нью-Йорк — Торонто — Париж — Мельбурн

1986

Library of Congress Catalog Card Number:
86—63490

ISBN 0-88054-124-5

Printed in Canada by
The New Pathway Publishers Ltd.
297 College St. Toronto, Ontario M5T 1S2

ПЕРЕДМОВА

Большевицька революція на території Російської імперії та наступні війни Совєтської Росії з народами, що визволилися, подекуди привели до утворення різних політично-державних формацій під еґідою Російської Комуністичної Партії (большевиків). Ці твори були здебільшого коньюнтурні й ефемерні. Досі ми знали дещо про Донецько-Криворізьку республіку на території України, яка була створена в лютому 1918 р. і концепцію якої висували місцеві російські большевики, що намагалися хоч частину промислової України залишити поза впливами Української Народної Республіки. Саме в тому часі уряд УНР за допомогою німецько-австрійських союзників встановляв свою владу в Східній Україні.

Але в інтересі В. Леніна і РКП(б) було відновити російську зверхність на всій території України, тому вони виступали проти розчленування української території (що могло було статися остаточним), бо це було б послабило ідею совєтизації цілої України. У висліді, уряд Донецько-Криворізької республіки мусів розв'язати цю формацію і включитися спільно в проти-українську і проти-німецьку боротьбу під прапором Совєтської України. Про цю тактику в комуністичному жарґоні говориться, що треба було зробити "крок взад", щоб згодом вчинити "два кроки вперед".

Російські большевики також створили в тому часі совєтські уряди для балтицьких народів, за допомогою і під ширмою яких вони воювали проти самовизначених народів Литви, Латвії та Естонії. Так само утворено совєтський фінляндський уряд. Але в Прибалтиці ця політика РСФСР зазнала в 1919-20 рр. поразки. В час польсько-совєтської війни в 1920 р. в обозі Червоної Армії прибув до Польщі тимчасолвий польський большевицький уряд (революційний комітет) Юліюша Мархлевського та тимчасово примістився в Бялистоку. Очевидно, з прогнанням большевиків з

території Польщі після так званого "чуда над Вислою" цей уряд розв'язався, а його керівник продовжував дальшу кар'єру російського і міжнародного большевика в Москві.

Майже одночасно для української Галичини, що була під польською окупацією, Ленін і РКП(б) готували інший місцевий уряд — Галицький Революційний Комітет. Для цього була проголошена на частині галицької території, зайнятій совєтськими військами 1 серпня 1920 р. Галицька Соціялістична Совєтська Республіка (ГССР) на чолі з Володимиром Затонським.

ГССР проіснувала під захистом Червоної Армії 50 днів на приблизно одній третині української Галичини. Генеза, творення та діяльність цього уряду і створеної формації —ГССР і є предметом цієї праці мґра Василя Вериги. Автор вперше серед західних дослідників присвячує поважнішу увагу цьому питанню. Досі ГССР майже не була відомою західній опінії, в тому й українській. Припадково було дещо написано на марґінесі про цей період у загальних спогадах або короткі натяки можна знайти в реґіональних збірниках, що трапилося в одному чи другому повіті або місті на зайнятій большевиками території влітку 1920 року.

Але і в УССР це питання довший час було під сукном. В 16-ти томовій Радянській Енциклопедії України (перше видання) немає гасла "ГССР". Замовчувалася вона, мабуть, тому, що частина творців і діячів УССР були ліквідовані й досі більшість з них не реабілітована, або ще й тому, що саме творення і політика ГССР, як і у випадку Донецько-Криворізької республіки, не свідчить добре про совєтську національну політику, а українську зокрема. З різних коньюнктурних мотивів Москва, замість зміцнення УССР, творенням ГССР шматували єдність України та послаблювала "суверенну Радянську Україну".

Щойно з половини 1960-их рр. в УССР починають дещо згадувати й писати про феномен ГССР. Очевидно, автори залишають збоку тут наведену критику. Для них утворення ГССР мало на меті звільнити населення Галичини від "експлуатації польських панів" та усунути "українських буржуазних націоналістів", тих, що йшли в 1918-20 рр. за Є. Петрушевичем чи С. Петлюрою, як це говорилося в большевицьких зверненнях до українців в Галичині.

З великою увагою і запопадливістю В. Верига призбирав різні розкинені матеріяли і факти з багатьох джерел про цей, майже забутий епізод періоду наших визвольних змагань, та представив висліди своєї праці в окремій монографії. Вперше оце на заході з'являється студія на цю тему, автор якої ознайомився чи не з усім доступним друкованим матеріялом про ГССР. Очевидно, це не є останнє слово історичної науки про цю проблему, бо авторові не були доступні матеріяли совєтських та польських архівів. Також дослідники в УССР, навіть у час відносної відлиги, коли про це писалося, далеко не використали наявних архівних матеріялів. Якщо в 1960-70 рр. появилося в УССР і Польщі кілька статтей та окремих праць про цей період в Галичині (про ГССР і КПЗУ), то в останньому часі ця тема зникає знов з поля дослідження.

В. Верига знайомить читача у своїй праці з долею Галичини під Австрією, в час першої Світової війни та з подіями в 1918-20 рр., включно із Західньо-Українською Народною Республікою та про її війну з поляками. (Це найбільше загальникова частина праці). Цікаво і детально представлені факти переходу частин Української Галицької Армії до червоних і творення т.зв. Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА) та виникнення в ній груп галицьких комуністів. У творенні ГССР до них приєдналися ще т.зв. туркестанські комуністи з рядів військово-полонених українців у Росії з австрійської армії. творення цих груп (також Комуністичної Партії Галичини і Буковини) та різних галицьких секцій в КП(б)У та РКП(б) було розраховане на те, щоб виправдати дії Червоної Армії і большевиків у Галичині. Як завершення цих заходів постали обговорювані тут факти: 15 липня створено ще на совєтському боці Галицький ревком, а 1 серпня 1920 р. проголошено Галицьку ССР з осідком в Тернополі.

Автор монографії досить детально подає історію цих новотворів, досліджує, як дійшло до постання самої "республіки" і її тимчасового уряду. З аналізи й оцінки В. Вериги виходить, що це було тимчасове твориво, яке мало на меті надати леґітимности встановленій большевицькій владі в Галичині. Здається, що автор повинен був виразніше ствердити (і це можна довести совєтськими документами!), що головною причиною творення саме Галицької Совєтської Республіки, а не поширення на зайняту Галичину влади УССР, було те, що РКП(б) бажала в міжнародних пертрактаціях протиставити екзильному урядові ЗУНР (чи Східньої Галичини) місцевий галицький комуністичний уряд. Напрошується аналогія до виникнення комуністичного "уряду УНР" в Харкові в грудні 1917 р. в противагу до уряду Української Центральної Ради, який формально виступав на мирових переговорах в Бересті і куди харківський уряд також вислав свою "делеґацію".

Далі В. Верига докладно представляє за різними джерелами структуру та діяльність цього уряду і галицької совєтської

держави. Тут уперше зібрано разом дрібні факти та з них представлено цілісну картину, хоч із деякими прогалинами. Ми нарешті з одної праці можемо довідатися, що собою представляла ГССР, яким був її уряд, знайомимося з його діяльністю, а ще більше з тим, що і як він думав робити, яке було ставлення народу до його політики, чимало нового довідуємося про персонажів цієї драми тощо. Автор також аналізує та інтерпретує окремі факти та потягнення в справі Галичини, підсумовує їх значення для самої Галицької землі, для УССР та для Польщі. В. Верига правильно твердить, що "визволення української Галичини і творення ГССР не було настільки спрямоване на звільнення західних українців з-під Польщі і приєднання їх до України, як на поширення російського комунізму до Середньої Европи. Це добре віддавала большевицька відозва до червоноармійців: "Шлях у Венгрію, Польщу і Германію веде через Галичину!" (стор. 73).

Однією з цікавих і правдоподібних гіпотез автора, хоч ще недоведеною твердими доказами, є здогад, що справжні творці ГССР (Ленін і керівництво РКП(б)), не виключали можливости приєднання Галичини до польської совєтської держави (на чолі з Мархлевським), якщо б остання мала цим скріпитися, або як альтернативу — поширення влади ГССР на польську частину Галичини (т.зв. західню Галичину).

В праці Вериги є доволі багато матеріялу про заходи совєтизації краю, що сталося у відносно короткому періоді. Політичні й економічні зміни, впроваджувані Галицьким ревкомом, взорувалися на совєтській політиці в Росії та Україні (декрети про націоналізацію промисловости й торгівлі, про поділ землі, реквізиції, мобілізацію до червоної армії, безпеку і правосуддя, про культурні, соціяльні та господарські зміни, що підпадають під гасло "радянського будівництва Крім заходів центральних органів ("республіканських"), подається також діяльність повітових і місцевих органів ("ревкомів") та адміністрації. Ця політика уряду ГССР та військових чинників випливала з двох вимог: спріяти фронтові і служити воєнній раціі совєтського наступу на Европу, але так само здобути симпатію і підтримку місцевого населення. Обидві цілі, очевидно, часто не були сумісні між собою. Але понад усе, виразно виступала ідея експорту революції.

Що-правда, ГССР не була першим експериментом експортування російського революційного моделю на захід. Відомо, що в березні-серпні 1919 р. подібний експеримент вчинили угорські комуністи (з великою підтримкою РСФСР) в

Угорщині. Саме з метою большевицького режиму з етнічної Угорщини (уряд Бейли Куна) на словацьку етнічну територію створено в Пряшеві в червні 1919 р. Словацьку Совєтську Республіку, що проіснувала три місяці на території Східньої Словаччини. Її метою було протиставитися чеським і словацьким колам, які тоді в ім'я демократичної Чехословаччини і Версальської Середньої Европи поширювали свою владу на цілу Словаччину і на Закарпаття. Чи не нагадує Словацька совєтська республіка Галицьку у їх взаєминах — першої до Совєтської Угорщини, а другої до Совєтської України?! В обидвох випадках Ленін і Комінтерн тактично подиктували творення таких псевдодержавних і політичних формацій, якими можна б найкраще поширювати большевицьку владу.

Щодо самої природи цього державного творива (ГССР) і встановленої влади, то хоч за назвою це була совєтська "держава", її слід уважати ад гок адміністрацією і провізорною владою, окупованої території. Не зважаючи на визначення "совєтської" держави і влади, так само за своїм змістом вона не була типово "совєтською", а радше проміжною між совєтським російським зразком та відомим пізніше народньо-демократичним. Через слабкість комуністичної партії Галичини, цей режим опирався на окупаційні війська та імпортовану політичну поліцію. В Галичині не постали на місцях типові "совєти", а тільки були накинені "ревкоми", складені з кількох прихильних новому режимові осіб. В місцевих органах влади залишено багатьох непартійних, а адміністрація мусіла користуватися некомуністичними працівниками. Нова влада не могла очікувати підтримки від інших партій, тому що вони були заанґажовані в ЗУНР, в противагу до того, що було характерним для початкової стадії народних демократій в Східній Европі в 1945-47 рр.

Тому що Комуністична Партія Галичини як керівна сила мала всього-на-всього 480 членів і членів-кандидатів (на території з 1,780 000 населення) і тому що ні одна інша з існуючих в Галичині політичних сил цей режим не підтримала й не увійшла з КПГ в якусь коаліцію, режимові ГССР бракувало леґітимности. За майже два місяці свого існування він не перевів ніяких, хоч би для людського ока, виборів в Галичині до місцевих чи до центрального представницького органу. Галицькі "совєти" чи ревкоми були не вибраними, але накиненими. Свою леґітимність галицький совєтський режим єдино міг виправдувати тим, що він звільняє український народ від старого режиму польських і австрійських панів та усуває експлуатацію селян і робітників.

Аналогією до ГССР можна ще уважати тимчасовий перехідний режим на Закарпатті, що там був створений в листопаді 1944 р., а проіснував формально до кінця 1945 р.. Саме ця аналогія більше виправдана, аніж порівняння ГССР до того, що коротко було створено в Західній Україні восени 1939 р. Від початку західні українські землі, окуповані совєтськими військами у вересні 1939 р., були призначені стати складовою частиною УССР. Відбуті там вибори до Народних Зборів Західньої України і їх схвалення про вхід до УССР були лиш формальністю. Натомість, на Закарпатті перед його формальним включенням до СРСР діяла окрема крайова влада і майже — державна формація (власна пошта, значки, паралельні грошеві знаки). Тут ще був підкреслений "народно-демократичний" характер тим, що в представницьких органах брали участь і непартійні. Псевдо-вибори до представницьких органів і збирання масових підписів за приєднання Закарпаття до УССР також відрізняє цей останній випадок від ГССР. На Закарпатті, мабуть, із зовнішньо-політичних причин було виразне намагання зберегти леґітимність акції і надати їй демократичного вигляду. Але в обидвох випадках домінували факти, що це була ситуація створена під совєтською військовою присутністю та що, це була лиш проміжня тимчасова розв'язка.

Долю ГССР перерішив відступ совєтських військ з Галичини у другій половині вересня 1920 р. Цей епізод історії західньо-українських земель швидко забувся. Проте, його повинні пам'ятати не лише історики, зацікавлені зафіксуванням всього, що сталося, та його оцінкою, але ще більше практичні політики, а навіть рядові громадяни, що тепер, чи ще в майбутньому, матимуть справу із тактикою і практикою совєтської експанзії і національної політики.

Василь Маркусь

ВІД АВТОРА

Віддаючи в руки доброзичливих читачів і злосливих критиків мою працю Галицька Соціялістична Совєтська Республіка *я вповні здаю собі справу з того, що ця тема далеко ще не вичерпана. Це зрештою є самозрозуміле, коли взяти до уваги обмежені матеріяльні засоби, яких вимагають наукові досліди з одного боку, а з другого — брак архівних матеріялів. Але хтось може запитати: "так чому ж тоді взагалі братися за таку працю?" На перший погляд, це логічне питання, але заглибившись у суть справи, дійдемо до переконання, що студіювати й описувати минуле українського народу, зокрема від часів революції 1917 р., є обов'язком усіх тих, які працювали і працюють на суспільно-політичному відтинку, а зокрема наших істориків. Справа в тому, що українські вчені, які перебувають під совєтським режимом, не можуть правильно використати ані архівів, які там існують, ані живих ще свідків тих подій, бо вони мусять писати не про те, що говорять документи чи свідки-очевидці, але те, що їм наказує комуністична партія. А чей же відомо, що комуністична партія керується інтересами московського імперіялізму. Іншими словами, те все, що є корисним для імперії, як би вона не називалася, чорна царська "єдина й неділима Росія" чи червоно—комуністична — Союз Совєтських Соціялістичних Республік. Вистачить прочитати працю Бориса Тищика п.н. "Галицька Соціялістична Радянська Республіка", яку я цитую в багатьох місцях, щоб переконатися, як там усе представлено в якнайбільш рожевих фарбах: Червона Армія, Комуністична Партія, Галревком тощо — це те, що прямо сяяло чеснотою, братолюбієм, а понад усе — турботливістю про робітників і селян поневоленої Галичини. Написав він це не тому, що він не знав дійсного стану, як тоді большевики поводилися в Галичині,*

бо ж йому були доступні архівні матеріяли (якщо були доступні? — прим. складача!) то знав зовсім добре, якою ця "республіка" була насправді. Отже писав не то, що знав, але те, що від нього вимагало "політуправленіє", писав, щоб дезінформувати молодше покоління, яке нічого про ті часи не знає. Що воно було не так, як писав Тищик, про це вказують деякі спогади сучасників та очевидців, які перебували поза межами СССР. Коротко кажучи, українські вчені в Україні, ради збереження себе і своєї родини, з чорних діл роблять біле, із злочинців — чесних людей, із зрадників — патріотів і героїв. Отже шукати об'єктивности у совєтських "історичних" творах взагалі, а в українських зокрема — це безнадійна справа. Там не факти творять історію, але партійні резолюції. І таких наукових творів, де факти перекручуються до вимог партійної лінії, появляється у Совєтській Україні багато.

Такий стан історичної науки в Україні вимагає від науковців-українців західнього вільного світу, а зокрема від українців-істориків — збирати якнайдокладніше усі відомості, чи то від живих ще свідків, чи то із архівів Заходу, все що відноситься до історії України й документально спростовувати в ім'я історичної правди совєтські фальсифікації. Якщо ж ми цього не зробимо і не використаємо свідчень тих, що залишилися ще при житті, а деякі з них мають ще й цінні документи на руках, про московсько-совєтські злочини в Україні, то зробимо кривду майбутнім поколінням. Події в людській пам'яті затираються й тому їх треба зафіксувати на письмі, тим більше, що в Україні батьки не сміють своїм дітям оповідати про злочини заподіяні совєтською владою українському народові. В той же самий час московська "комуністична правда" опублікувана у багатьох творах, тобто задокументована, збережеться й інформуватиме майбутні покоління як про дійсну правду. Тому, власне, спогади і спостереження сучасників є надзвичайно важливі. Правда, деякі учасники тих подій це вже зробили, написавши свої спомини у різних більших чи менших публікаціях, що появлялися малими тиражами, і як появлялися, так само скоро і зникали з лиця землі. Авторам тих спогадів належиться признання за їхнє правильне відчуття обов'язку супроти історії і супроти майбутніх поколінь. Одночасно перед українськими науковцями Західнього світу лежить обов'язок зберегти ті публікації у дослідних бібліотеках для використання у майбутніх дослідах.

Пишучи цю працю, я користувався, очевидно, совєтськими джерелами, які я аналізую й цитую досить часто. Написане я

давав прочитати живим ще сучасникам і знавцям моєї теми. Всі вони служили мені своїми порадами та вказівками, які я простудіював доволі докладно. Серед цих порад були й мовні, з вимогами, щоб у цитатах із совєтських джерел, придержуватися сучасного київського правопису. Я так і зробив, але вважаю це за помилку, яка не тільки впроваджує у блуд читача, але спричинила також чимало клопоту у наборі матеріялу, бо складачка не могла керуватися знанням правопису харківського чи київського,бо то залежало, із якого джерела цитата походила, друкованого у Совєтськи Україні, чи на Заході.

А тепер дещо із термінології, якою користувався. Хочу підкреслити, що я всюди вживав терміну "совєт — "совєтський", "большевик — большевицький" і Че-ка тощо не тому, що я не знаю українських відповідників. Я робив це принципово, щоб підкреслити, що то російські окупаційні установи в Україні. Я зовсім не погоджуюся із дуже модним тепер, і здається декому патріотичним вживанням українських назв НК, ДПУ, НКВС чи КДБ, для чистоти української мови, замість Че-Ка, ҐПУ, НКВД чи КҐБ. Але поруч з тим, вони вживають російських назв, коли идеться про їхніх працівників, що вже є нелогічним: чекіст, енкаведист, ґепеушник чи каґебіст, а не енкіст, депеушник, енкавесист чи кадебіст. Може колись дочекаємось того, що в Україні будуть українські установи, в яких говоритимуть українською мовою і які дбатимуть про добро українського народу, української держави, і тоді, очевидно, не буде потреби називати їх російськими назвами. Ті всі, що мали неприємність бути "гостями", по волі чи неволі, у бюрах Че-Ка, ҐПУ чи КҐБ, знають дуже добре, що помимо гарних українських назв на будинках, де вони приміщувалися, всередині все урядування проходило і ще проходить російською мовою. Мало того, власне у цій же установі неодному українському патріотові доводилося вислухувати обвинувачення у націоналізмі за те, що у спілкуванні зі своїми знайомими користувався українською, а не російською мовою, дарма що українська мова повинна б була бути урядовою мовою в Українській Республіці.

Так само для ясности хочу поінформувати читачів, що в числових означеннях армій, які брали участь у польсько-совєтській війні, не має однозгідности навіть і в джерельних матеріялах, де вживаються арабські цифри на переміну з римськими. У цій праці совєтські армії подані арабськими числами, (наприклад, 12-та Армія), тоді як польські армії —

римськими, (наприклад, УІ-та Армія), тому що польські джерела вживають здебільша власне римських цифер. Крім того, це відразу вказує на те, про яку армію йде мова навіть без прикметника "польська" чи "совєтська".

Кінчаючи, хочу подякувати всім тим особам, які читали мій рукопис і давали мені свої цінні зауваги. Мушу признатися, що не всі з них я використав, але вони допомогли мені чимало у моїй праці. Мої вислови подяки належать, у першу чергу, професорові Богданові Будуровичеві, історикові з Торонтонського університету, професорові Осипові Залеському — очевидцеві тих подій. Антонові Івахнюкові — за дуже солідно зроблену мовну коректу, та редакторові Іванові Кедринові за його цінні завваги, які заставили мене деякі розділи передумати наново. Я вдячний професорові Василеві Маркусеві, з американського університету імени Лойолі в Чікаго, за вступне слово, яке він написав до цієї праці, та Степанові Шпакові, бібліотекареві з МекМастерського університету в Гамільтоні, який приготовив особовий та географічний показники.

Окрема щиросердечна подяка належиться д-рові Ярославові Падохові, голові Управи НТШ у ЗСА, яке не тільки дозволило мені вжити своєї фірми і серії Записок НТШ, але також і сфінансувало видання, отже,стало дійсним видавцем і завдяки чому моя праця появилася друком. Закінчуючи моє слово, вважаю своїм милим обов'язком подякувати й пані Олі Адамик за її дійсно віддану працю, складаючи книжку на компютері та за її технічне оформлення.

Василь Верига

СКОРОЧЕННЯ УЖИВАНІ У ЦІЙ ПРАЦІ

ГСРР — Галицька Радянська Соціялістична Республіка
ГССР — Галицька Соціялістична Совєтська Республіка
Галорком — Галицький Організаційний Комітет
Галревком — Галицький Революційний Комітет
Галчека — Галицкая Чрезвычайная Комиссия
Ганка — Галицька Надзвичайна Комісія
ҐПУ — Государственное Политическое Управление
ДПУ — Державне Політичне Управління.
ЗУНР — Західньо-Українська Народня Республіка
КҐБ — Комитет Государственной Безопасности.
КДБ — Комітет Державної Безпеки
КП(б)У — Комуністична Партія (большевиків) України
КПЗУ — Комуністична Партія Західньої України
КПСГ — Комуністична Партія Східньої Галичини
НКВД — Народный Комиссариат Внутренних Дел
НКВС — Народний Комісаріят Внутрішніх Справ.
РКП — Російська Комуністична Партія (большевиків)
РСФСР — Російська Совєтська Федеративна Соціялістична Республіка
Ревком — Революційний Комітет
СРСР — Союз Радянських Соціялістичних Республік
СССР — Союз Совєтських Соціялістичних Республік
УГА — Українська Галицька Армія
УНР — Українська Народня Республіка
УРСР — Українська Радянська Соціялістична Республіка
УССР — Українська Совєтська Соціялістична Республіка
ЦК КП(б)У — Центральний Комітет Комуністичної Партії (большевиків) України
ЦК РКП Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії
ЧУГА — Червона Українська Галицька Армія
Че-КА — Чрезвычайная Комиссия по борьбе с Контрреволюцией.

Володимир Затонський

Голова Галицького Революційного Комітету в 1920 р.

I. ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ ССР

В історії західньо-українських земель був один сумної слави епізод, про який совєтські історики не згадували на протязі цілого півстоліття, від 1920 до 1970 рр. Йдеться тут про т.зв. Галицьку Соціялістичну Совєтську Республіку (ГССР), яку за порадою Леніна комуністи створили були в серпні 1920 на території чотирнадцятьох повітів північно-східньої Галичини зі столицею у місті Тернополі. Було це в часі польсько-совєтської війни, коли большевикам вдалося було прорвати фронт і загнати поляків аж під Варшаву. Тоді вони захопили галицькі землі на північ від Дністра і, не зважаючи на волю народу, проголосили "Галицьку самостійну республіку", якою Ленін торгував з поляками і готувався торгувати з західними державами Антанти. Коли ж Червона Армія не затрималася на здобутих теренах і відступила на схід, "галицька республіка" самоліквідувалася як непотрібний баласт. Через п'ятдесять років її існування постійно замовчувано, але згадувалося про створення її "уряду" — Галицького Революційного Комітету, чи у скороченні "Галревкому". Помимо того, що Галревком творився не в Галичині і без відома її населення, в совєтській історіографії представляється його як твір "трудящих Галичини". Але це не одинокий випадок неточности, чи розбіжности історичних фактів в совєтській історіографії.

Короткий огляд совєтської історіографії за півстоліття, 1920-1970, у відношенні до Галичини, послужить, мабуть, як добрий приклад, що не науковий дослідник-історик вирішує, що і як писати на основі архівних і різних інших доступних документів, щоб показати правду, але комуністична партія, яка вимагає, щоб представити минуле у якнайбільш корисному світлі для її вождів. Отже, совєтський історик є нічим іншим як тільки безвільною

машиною, яка робить те, чого від нього вимагає комуністична партія і тому всі документи підбираються так, щоб доказати непомильність "мудрої політики партії". Раз комуністична партія каже, що чорне є біле, тоді совєтські вчені, філософи, соціологи, історики, є зобов'язані таке твердження обґрунтувати і безспірно "доказати". Вони доказують, і фактами з життя, і архівними документами, що те, що вчора було чорне, сьогодні є біле, а про що вчора не можна було згадувати, сьогодні про те вже широко розписуються як про велике досягнення. Це власне і є діялектична логіка у практичному застосуванні, а історіографія Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки є клясичним прикладом совєтської псевдонауки.

Не будемо входити в історіографію 1930-х років, коли, як це говорилося у совєтських анекдотах, можна було попасти до тюрми за читання вчорашнього видання часописів "Известия" органу рад депутатів трудящих СССР, чи "Правди", органу Центрального Комітету Комуністичної партії большевиків, але почнемо з воєнних років, коли терор дещо злагіднено.

* * *

У 1942 році Академія Наук Української РСР перебувала у столиці Башкірії — Уфі і там появилася збірна праця совєтських українських істориків "Нарис історії України" за редакцією К. Гуслистого, Л. Славіна та Ф. Ястребова, заходами Інституту Історії і Археології України. Це був час, коли Сталін рішив був шукати помочі у патріотизмі громадян Совєтського Союзу і можна було свобідніше писати історію України.

В 1944 р. цю працю перевидало в Канаді комуністчне видавництво "Українське життя" і в ній про події в Галичині літом 1920 дослівно говориться так:

> "Переслідуючи польські війська, Червона Армія вступила на територію Західньої України. Червону Армію, в якої не було загарбницької мети, радо зустрічало галицьке населення, як визволителя від соціяльного та національного гніту, і допомагало їй чим могло. Трудящі Галичини створили Галицький Ревком, який містився в Тернополі. Влада Рад встановилася в 16-ти повітах. В життя запроваджувались радянські декрети про 8-годинний робочий день про передачу селянству поміщицької землі. Багато місцевого населення ішло добровільно в Червону Армію."

Ось і все, а про Галицьку Соціялістичну Совєтську Республіку ані слова. А може це була надто мала подія, щоб про неї згадувати

в короткому нарисі України? Факти однак вказують на те, що це робилося пляново.

В 1959 р. у Київському видавництві "Радянська школа" появилася праця П.В. Волобоя п.н. *Тернопільська область; географічнии нарис*, в якій автор, даючи короткий нарис історії области, зовсім не згадує того, що на її території існувала "Галицька Соціялістична Совєтська Республіка", а сам Тернопіль був її столицею. Подія, здавалось би, не маловажна в історії яка области і повинна б звернути на себе увагу кожного історика. А однак про цю "республіку", яка займала територію сучасної Тернопільської области за винятком Крем'янеччини, та частину Львівської области, не згадували навіть видавані в СССР історії України. Щоправда, говориться там про створення Галицького Революційного Комітету та про встановлення совєтської влади в Галичині, як "селяни піднімалися на партизанську боротьбу" та "нападали на польські обози, артилерію і піхоту", але про саму "республіку" ані слова.[2]

В 1955 р. у *Віснику* Академії Наук Української Радянської Соціялістичної Республіки появилася розвідка Олександра Карпенка, наукового працівника Інституту суспільних наук Академії Наук УРСР у Львові, п.н. "Радянська влада в Західній Україні в 1920 р." Ця розвідка цікава тим, що на сімох сторінках друкованого тексту тільки один-єдиний раз згадується про цей "державний" твір і то тільки у цитаті назви декларації "Про права й обов'язки робітників в Галицькій Соціялістичній Республіці", яку видав створений большевиками тимчасовий уряд для Галичини "Галицький Революційний Комітет".[3] Поза тим ніде ані одним реченням не згадано, що така "республіка" була проголошена, як також не подано, хто стояв на чолі того революційного комітету.

Винятком у цьому відношенні становить восьмисторінкова розвідка кандидата юридичних наук В.С. Кульчицького у ленінградському журналі *Правоведение* п.н. "Образование Галицкой ССР в 1920 г." (Створення Галицької ССР у 1920 р.), бо ж уже сам заголовок говорить про галицьку республіку, а не тільки про ревкоми. Розвідка починається невірними ствердженнями про те, що, мовляв, "опублікована 16 листопада 1917 р. совєтська російська декларація прав народів Росії, що проголосила рівність і суверенність народів Росії, їх право включно з відокремленням та створенням самостійних держав, мала винятково велике значення для народів Австро-Угорщини в їх боротьбі за соціалістичне й національне визволення." Про чотирнадцять точок президента Америки Вільсона з 8 січня 1918 р., яка дійсно

сколихнула народами Австро-Угорщини, тут ані згадки не має. В слід за тим автор твердить, що Західньо-Українська Народня Республіка та її Державний Секретаріят були твором українських буржуазних націоналістів і проводили антинародну роботу об'єднавшись у січні 1919 р. з "контрреволюційною петлюрівською Директорією".[4] Далі автор обговорює важливість декретів Галревкому і деяких наказів повітових ревкомів і стверджує, що "діяльність ревкомів та різних совєтських установ відіграла важливу ролю в реалізації соціялістичних перетворень і в розвитку та закріпленні революційної свідомости трудових мас Західньої України."[4a] Хоча автор розглядає все це з правної точки бачення, він ніде не подає причин, чому то літом 1920 р. створено з галицьких земель окрему республіку, коли ж населення Галичини виявило своє бажання бути разом в одній Українській Республіці, ще в січні 1919.

В 1965 р. у совєтському журналі *Вопросы истории КПСС* появилася цікава стаття Н.К. Кучерова з Івано-Франківська п.з. "До питання про виникнення Комуністичної партії Східної Галичини (1919-1923)."[5]

Ця стаття цікава тим, що в ній цілий ряд неточностей та перекручень фактів і подій взагалі, а з 1920 р. зокрема. Для прикладу наведемо два-три ствердження, на які дамо вияснення у дальшому ході цієї праці. Кучеров стверджує, що

> виникнення комуністичної партії Східної Галичини було закономірним явищем історичного процесу, вислідом революційної боротьби трудящих західньоукраїнських земель за своє національне та соціяльне визволення. Важним чинником, який співдіяв у зародженні комуністичної партії було поширення в масах ідей наукового комунізму, які почали проникати на західньоукраїнські землі з кінцем XIX сторіччя"[6]

Далі у тій самій статті читаємо, що Червона Армія визволила 20 повітів Східної Галичини *при допомозі західньоукраїнських повстанських відділів (?!* — підкреслення В.В.). 3 серпня в Тернополі, тимчасовій столиці Совєтської Галичини відбулася нарада представників підпільного ЦК КПСГ і Галоркома КП(б)У, на якому вирішено, об'єднати центри комуністичних організацій Галичини". У слід за тим Кучеров інформує, що 11 серпня 1920 р. у Тернополі відбувся перший пленум Центрального Комітету Комуністичної партії Галичини, на якому було обрано політичне бюро партії. Цей "пленум" затвердив склад Тимчасового Робітничо-Селянського уряду Совєтської Галичини — Галревком, створений 8 липня 1920 р. Членами Галревкому були В. Затонський (голова), М. Баран (заступник голови), М. Левицький, А. Бараль (В. Савка), К. Литвинович".[8] Одночасно було схвалено, що "компартія [Галицької] Совєтської Республіки ставить собі за ціль побудову комуністичного суспільства."[9] Все це, очевидно, "стверджено" на підставі "архівних документів".

Обговорюючи діяльність совєтської влади в Галичині в серпні-вересні 1920 р., автор твердить, що за той час було створено 20 повітових партійних комітетів. Вони об'єднали міські та сільські комуністичні осередки, які нараховували 232 члени та 246 кандидатів у члени партії... В повітах виникли перші комсомольські організації. Великим тиражом видавалася комуністична література. В той час почав виходити часопис *Більшовик.*[10]

Отже, як виходить із цієї статті, що Комуністична влада в Галичині провела неабияку роботу серед населення. "Галревком, твердить інший автор, — протягом короткого часу здійснив надзвичайно велику роботу по ліквідації соціяльного та національного гніту та перебудові суспільного життя у цьому краї на нових соціялістичних засадах."[11] Не оставала позаду й економічна ділянка, головно землеволодіння "Протягом серпня-вересня землею, реманентом та посівним матеріялом були наділені також безземельні і малоземельні селяни Чортківського, Бродівського, Заліщицького та інших повітів. На базі деяких поміщицьких маєтків біднота почала створювати товариства по спільному обробітку і комуни."[12] Але чи все це відповідає тогочасній дійсності?

Щоб відповісти на це питання, треба, очевидно, вернутися до першоджерел, тогочасних документів, споминів тощо. Сьогодні існує вже трохи опублікованих праць з того часу. Деякі з них написані під першим враженням після тих подій, інші пізніше з перспективи часу, а ще інші на вимогу комуністичної партії перелицьовані так, щоб доказати правильність і непомильність партії. Більшість цих документів є совєтського походження й тому ж ними користуватися треба доволі обережно. Але є також і деякі спомини не комуністів, деякі появилися в польській мові і всі вони разом дозволяють провести належну аналізу, щоб відтворити менш-більш правильну картину того часу.

Одним із найважливіших збірників документації подій з літа 1920 р. в Галичині, є збірник п.н. *Під прапором жовтня;* вплив великої жовтневої революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917-1920 рр.) ; Документи і матеріяли за редакцією О. Ю. Карпенка (Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1957). Цей збірник вийшов заходом Архівного

Управління УРСР та Львівського Обласного Державного Архіву, де ці документи зберігаються. У збірнику на близько 600 сторінках поміщені різні документи, видавані Галревкомом, Комуністичною Партією Галичини та командуванням 14-ої Армії, яка воювала на території Галичини Очевидно, тут подано тільки комуністичні матеріяли, значить цілости документації тут немає. Усі матеріяли подані українською мовою, навіть ті, які в оригіналі появилися були російською чи польською мовами. Але цей збірник ще ніяк не охоплює цілої території, яка входила до Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки. Другим недоліком його є те, що тут тільки де-не-де подається прізвища людей, які підписували ті документи, а частіше подається тільки функцію підписаного, тобто саму назву функції, голова, секретар, заступник тощо. Як видно із тих документів, мову всюди всюди виправлено на сучасний правопис, що також не віддає певних ньюансів ситуації і політики й, очевидно, не належить до позитивів публікації.

Допоміжним збірником документів до теми "Галицька Соціялістична Совєтська Республіка", зокрема до аналізи мілітарних дій на терені Галичини, є ще й інший збірник документів, виданий Академією Наук Української РСР п.н.: *"Гражданская война на Украине, 1918-1920; сборник документов и материалов в трех томах.* (Київ, Наукова Думка, 1967). Збірник видала колеґія, а С.М. Королівський був відповідальним редактором. Тут є також чимало документів, які вже появилися у збірнику *Під прапором жовтня*. Збірник поміщує большевицькі документи, які стосуються до подій в Україні, чи докладніше, що робили комуністи, тобто большевицька цивільна влада та командування Червоної Армії. Матеріяли, які відносяться до Галицької Республіки знаходяться у третьому томі, а тільки декілька документів, які мають відношення до Комуністичної Партії Галичини — у другому томі

Досить дивно виглядає, що всі воєнні документи поміщені у збірнику "Гражданская война на Украине" і видані українським видавництвом Академії наук УРСР "Наукова Думка" опубліковані не в оригінальних мовах, тобто в українській, польській чи російській, так як вони були видані вперше, але все в перекладі на російську мову. Ба що більше, навіть українські прізвища зросійщені і, наприклад, Омелян Паліїв, на сторінках цього збірника подається як А.Палиев. І це не є одинокий випадок, який нормально недопустимий у того рода публікаціях в західньому світі, де звичайно прізвища не змінюються.

Збірником документів, які відносяться до військових операцій у Східній Україні й Галичині, є *Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922 гг.);* збірник документів в 4 томах під редакцією П.Ф. Куряевої та Н.Н. Азовцева. (Москва, Военное издательство Министерства Обороны СССР, 1971-1978). Другий і третій томи дають багато матеріялу про воєнні дії в цілій Україні, а в тому і в Галичині, зокрема другий розділ 3-го тому п. н. "Югозападный фронт" (Південнозахідній фронт; стор. 139-300; Документи (чч.165-358) мають багато матеріялу про польсько-совєтську війну, а в тому також про Галичину.

Крім того, в 1969 р. появився ще один однотомник *Директивы Главного командования Красной Армии (1917-1920);* збірник документів під редакцією Т.Ф. Куряєвої і ін. (Москва, Воен. изд-во Министерства Обороны СССР). У збірнику об'ємом на 882 сторінки знаходяться звідомлення головнокомандуючих різних фронтів та їхні телефонічні розмови з головним командуванням Червоної Армії в Москві. Обидві збірки документів дозволяють збагнути настрої та заміри Москви в ході боротьби на різних фронтах.

Так само багато матеріялів до нашої теми має польська багатотомна публікація п.н. "Dokumenty i materialy do historii stosunkow polsko-radzieckich", третій том в опрацюванні Вероніки Ґостинської та ін. охоплює період польсько-совєтської війни з квітня 1920 р. до березня 1921 р.,тобто до підписання Ризького договору поміж Польщею, з одного боку, та Совєтською Росією і Совєтською Україною, з другого. В цьому збірнику усі матеріяли друкуються в оригінальних мовах, в тому й українською мовою. Правда, майже всі українські документи у цьому збірнику являються передруком із збірника *Під прапором жовтня.*

Крім цього, появилося також декілька споминів з того часу, а зокрема збірник під дуже претенсійним заголовком *На чолі визвольної боротьби* (Київ, Вид-во Політ. Літератури України, 1965), що його упорядкував доктор історичних наук Валентин Маланчук. Це спогади чотирнадцятьох авторів колишніх активних діячів Комуністичної Партії Західної України, з яких деякі мають цікаві інформації про Комуністичну Партію Галичини та про участь "українських галицьких частин" у большевицькому наїзді на Галичину в 1920 р. Збірник, як звичайно, написаний у стилі совєтської науки й немає ніякого критичного коментаря щодо тодішньої політики большевиків. З уваги на це цим збірником, як і всіма іншими совєтськими публікаціями, треба

користуватися дуже обережно і всі інформації треба перевірювати щонайменше у двох різних публікаціях, нехай і совєтських, якщо вже немає інших незалежних джерел.

На окрему увагу заслуговує згадувана вже стаття О. Ю. Карпенка п.н. "Радянська влада в Західній Україні в 1920 р.", яка появилася в журналі *Вісник* Академії Наук Української РСР, ч. II/228 за 1955 р. Ця стаття написана вже по смерті Сталіна, але ще перед тим, заки Хрущов публично оголосив жахливі наслідки сталінського терору для Комуністичної Партії большевиків. У цій статті Карпенко, хоч і згадує про Галицький Революційний Комітет, ніде не подає його особовий склад, бо, згідно із твердженням автора, "до Галревкому пролізли вороги народу", яких Сталін очевидно вимордував. Отже, ця стаття являє собою ще сталінську історіографію, коли не згадували не тільки про Галицьку Соціялістичну Совєтську Республіку, але також і про її творців.

Те саме можна сказати і про працю Андрія Лихопата російською мовою п.н. *Разгром националистической контрреволюции на Украине, 1917-1922 гг.*, що появилася в Москві в 1954 р. Це доволі об'ємиста книга на 654 сторінках друку, в якій автор також згадує всього на трьох сторінках (487-489) і про Галревком, без подання назв осіб, які до нього входили. Немає тут і згадки про те, що була створена якась Галицька Соціялістична Совєтська Республіка та що той Галревком був її "урядом". Але, обговорюючи наступ большевицьких військ, Лихопат оповідає, як радісно зустрічали галицькі українці "визволення" з польської неволі, як селяни "проганяли поміщиків і розпарцельовували панські маєтки", як рвалася галицька молодь до Червоної Армії. Автор наводить приклади як "за зразком бідноти східніх областей України, біднота організувалася у комітети незаможних селян".[13]

Один із сучасників, Никифор Гірняк, у своїх споминах *Останній акт трагедії Української Галицької Армії*, що тоді був у Галичині і працював у Тернополі, твердить, що "большевицький історик А. Лихопат, у згаданій вище праці описує перші хвилини перебування червоних у Галичині зовсім фальшиво, не згідно з дійсністю."[14]

В 1956 р. у Книжково-Журнальному видавництві у Львові з ініціятиви Інституту Суспільних Наук Академії Наук УРСР появилася збірна праця *Нариси історії Львова*, якої відповідальним редактором був Іван Крип'якевич. Тут також згадка про події в Галичині в 1920 р., де кажеться, що "радянська влада була встановлена в 20-ти повітах" та що "трудящі приміських районів Львова з величезним захопленням вітали Червону Армію і подавали їй всіляку допомогу."[15] Є тут також згадка про Галицький Революційний Комітет, але ані слова про створення Галицької Совєтської Республіки.

Совєтські історики доволі свобідно використовують тогочасні донесення польської поліції про протипольські настрої на українському селі, як вияв симпатій до большевизму. Поляки свідомо прекручували дійсність, щоб перед урядами держав Антанти, які поборювали большевизм, представити весь український рух до самостійного державного життя, як большевицький. З другого ж боку, большевики також намагалися представити протипольські настрої українського села, як вияв симпатій до большевизму, що не відповідало правді.

В 1965 р. у видавництві Львівського університету появилася праця В.С. Кульчицького *Галицька Соціалістична Радянська Республіка у 1920 р.* Однак, судячи по згадуваній уже його розвідці російською мовою "Створення Галицької ССР в 1920 р." у журналі *Правоведение*, можна догадуватися, що вона, крім очевидних перекручень і фальшування історичного минулого Галичини, не вносить нічого нового в її історіографію.

В 1970 р. у тому ж самому видавництві появилася праця Бориса Тищика з такою самою назвою з нагоди 50-ліття створення Галицької ССР, яка має 197 сторінок друку. Написана вона, очевидно, у соєтському стилі й тому повна перекручень та невірних стверджень.

У вступі до своєї праці Тищик пише, що "в умовах культу особи деякі науковці, дослідники архівних матеріялів не зовсім правильно висвітлювали і використовували революційне минуле і героїчні традиції народних мас." Справа в тому, що "часто у пропагандистській роботі більше уваги приділялося історії злочинних дій буржуазних націоналістів, ніж показу революційної боротьби, революційних традицій західноукраїнських земель."[16] Але зараз таки на наступній сторінці автор накинувся на тих же зненавиджених комуністами "буржуазних націоналістів", кажучи: "багато зусиль докладають буржуазні писаки для перекручення та фальсифікації історії розвитку Української РСР та її складової частини — західноукраїнських земель, протиставляючи український народ російському, доводячи, що у більшовизму, який виник у Росії, не було ніяких коренів на Україні, а особливо в її західних областях."[17] Отже, [illegible] з цього ясно, що [illegible] йдеться про історичну

правду, про дійсні факти, але про те, щоб представити важливість комуністів у розвитку західньоукраїнської спільноти, а змагання українського народу за свою державність — як бажання “возз’єднатися” з російським народом.

Праця Тищика “Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920 р.)” типовий совєтський продукт, який ледве чи можна назвати науковим без великих застережень. Автор твердить, що “основними джерелами для написання монографії є архівні документи і матеріяли Львівського обласного державного архіву, Центрального державного історичного архіву УРСР м. Львова, Тернопільського обласного державного архіву, Центрального Державного Архіву Жовтневої революції соціалістичного будівництва Української РСР в м. Харкові та Партійного архіву Інституту історії партії ЦК Комуністичної Партії України в м. Києві.”[18] Отже, це мала б бути документальна праця. Однак, познайомившися з її змістом, доводиться ствердити, що автор не тільки що не правильно інтерпретував архівні джерела, але таки фальшував їх. Він зовсім правильно писав, що Українська Національна Рада створена у Львові в жовтні 1918 р. ... складалася з “українських депутатів австрійського парляменту, галицького й буковинського соймів, уніатських священиків на чолі з митрополитом Шептицьким”,[19] тобто з обраних народом представників. Однак це йому не перешкоджало твердити, що “Національна Рада за своїм складом і характером “була буржуазним і контрреволюційним органом”, яку очолював “відомий реакціонер Є. Петрушевич.”[20] Далі йде ствердження, читаючи яке, важко повірити, що це писав історик, який користувався першоджерелами. Між іншим, він пише, що “всупереч бажанню робітників і селян Галичини Національна Рада різко висловилася проти возз’єднання з Радянською Україною і оголосила західноукраїнські землі складовою частиною Австро-Угорської монархії”.[21]

Перш за все, Тищик, подаючи до відома такий важливий факт, не подав ані дати, ані місця, коли таку ухвалу винесла Українська Національна Рада. Так само він не згадує нічого про відозву Української Національної Ради “До Українського Народу” з 1-го листопада 1918 р., якою проголошено “Українську Державу на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії”,[22] ані про ухвалу про злуку Західно-Української Народньої Республіки з Українською Народною Республікою з 3-го січня 1919 року.[23] З другого же боку, Тищик не подав ані місця, ані дати, коли “робітники й селяни Галичини” виявили своє бажання

“возз’єднатися” з” Радянською Україною“. При тому всьому він “переочив” ще один факт (для нього маловажний!), що в листопаді 1918 р., коли Українська Національна Рада (він систематично промовчує те, що в її назві було слово “Українська”, і називає її тільки Національною Радою) проголошувала створення Західньо-Української Народньої Республіки, жодної “Радянської України” не було, за те існувала Українська Держава зі столицею в Києві, на чолі якої тоді стояв гетьман Павло Скоропадський.

Далі Тищик впевняє своїх читачів, що “вищим виконавчим і розпорядчим органом був антинародний уряд — Державний Секретаріят, утворений 9 листопада 1918 р.”[24] Отже, уряд ЗУНР, який очолював відомий національний і політичний діяч, випробований борець за права українського народу в Австро-Угорській імперії, д-р Кость Левицький, як і всі інші відомі діячі і борці за українську справу, що входили до Державного Секретаріяту, — це в розумінні Тищика — “антинародний уряд”. Натомість, він твердить, що в 1920 р. “виразником волі народних мас [Галичини] став Галицький Революційний Комітет, утворений за порадою В. І. Леніна...”,[25] і який очолив нікому невідомий в Галичині наддніпрянець Володимир Затонський із так само невідомими його членами, двома українцями галичанами, одним українцем наддніпрянцем та одним поляком. Цікавим у тій монографії є ще й те, що автор її, описуючи діяльність совєтської адміністрації в Галичині, уникає прізвищ, поза Затонським та ще декількома особами, зовсім не вичислює осіб, які брали участь у творенні Галицької Совєтської Республіки. Робиться враження, що то все робила Комуністична Партія Галичини, що складалася в основному з безіменних осіб. Але ще більш дивним є те, що Тищик, закидаючи Українській Національній Раді, що вона різко висловилася проти возз’єднання з неіснуючою “Радянською Україною”, зовсім не дає пояснення, чому то творений комуністами Галревком не проголосив об’єднання Галичини з Радянською Україною, яка в той час уже існувала, але проти волі населення, про що писав сам Затонський, проголосив Галичину окремою республікою. Хоча Тищик користувався архівними матеріялами, він зовсім не обговорює, як Ленін торгував Галичиною і погодився був віддати її Комуністичній Польщі, помимо того, що в цьому відношенні воля народу була засвідчена дев’ятимісячною війною з Польщею.

Про цю компромітуючу в очах українського народу подію Тищик зовсім не згадує, бо це не є в інтересі Комуністичної Партії

СССР, яку в усіх випадках представляють як “мудру” і “непомильну”. Отже, під науковим оглядом праця Тищика не представляє собою більшої вартости, бо вона є звичайним політично-пропаґандивним твором, який намагається представити минуле у вигідному для Москви і Комуністичної Партії світлі.

Декілька розвідок появилося з нагоди 50-річчя створення Галицької ССР в *Українському історичному журналі*, а між ними і інформативна стаття А. Ткачука п.н. “Галицька Соціалістична Радянська Республіка”. Не можна поминути мовчанкою і статтей та розвідок, які появилися в неперіодичних збірниках *Історичні джерела та їх використання*, які мають відношення до Галицької ССР. У 5-ому випуску (Київ: Наукова Думка, 1970) є дві цікаві розвідки, а саме: “Законодавчі документи Галицького революційного Комітету (серпень-вересень 1920 р.)” авторства Б. М. Олійника та “Печатки і штампи партійних органів галицьких і буковинських комуністів (1919-1921 рр.)” авторства О. В. Маркевича. Обі вони є цінним вкладом в історіографію нашого епізоду. Так само багато інформацій про галичан — “туркестанських” комуністів дає розвідка Я. Р. Дашкевича “Галичани-інтернаціоналісти у Радянському Туркестані в світлі новознайдених джерел 1917-1920 рр.”, яка появилася у 3-ому випуску *Історичних джерел та їх використання* (Київ: Наукова Думка, 1968 р.).

В 1977 р. появилася ще одна Історія Української РСР у восьми томах за редакцією М. І. Супруненка та інших повна перекручень та нападів на всіх тих, які не підпорядковувалися волі Москви і відмовилися працювати в інтересах московського імперіялізму. П’ятий том цієї історії має заголовок *Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920 рр.)* і в ньому власне на п’яти сторінках (517-523) обговорюється “радянське будівництво на визволених землях Східної Галичини.”

На самому вступі автори цього підрозділу твердять, що “уряд Радянської України послідовно боровся за возз’єднання всіх українських земель в єдиній державі.”[26] Однак уже на наступній сторінці вони пишуть, що “радянський уряд визнавав цілковиту незалежність робітничо-селянської Галичини”[27], й тому зайняту Червоною армією територію не приєднано до Радянської України, але проголошено “самостійну Галицьку Радянську Соціалістичну Республіку”. Дещо далі вони кажуть, що, “проголошуючи державну незалежність Східної Галичини,

Галревком разом з тим, виражаючи волю трудящих Галичини, заявив, що “майбутнє організаційне відношення Східної Галичини до соціалістичних радянських республік вирішить перший з’їзд рад робітничих і селянських депутатів, котрий у найближчому часі буде скликаний.”[28]

Представляючи себе чи, докладніше, сформовану большевиками Комуністичну Партію Східньої Галичини, як єдиного речника за визволення Галичини з-під польського панування, совєтська історіографія безпідставно твердить, що “революційний рух робітничо-селянських мас *за встановлення радянської влади і возз’єднання з Радянською Україною* тривав, охопивши всі західноукраїнські землі.”[29] Мало того, вона ще й паплюжить західно-український уряд, закидуючи, що його делеґація “блокувала з польською стороною” і “не підтримала ідею державности і самовизначення Східної Галичини.”[30]

І знову ж таки, щоб приписати собі бодай якусь частину заслуги, совєтські історики твердять, що хоча в Ризькому договорі, підписаному у березні 1923 р., проблема Східної Галичини не піднімалася, всеж таки радянська делегація добилася того, що в 7-ій статті договору Польща зобов’язувалася надати “особам російської, української і білоруської національности, які перебувають у Польщі, на основі рівноправности, всі права, що забезпечують вільний розвиток культури, мови і релігійних обрядів.”[31] Отже, тоді коли совєтська влада у себе виповіла безоглядну війну Церкві і релігії, в Польщі вона вимагала “вільного розвитку релігійних обрядів”. Зрештою, для Польщі ця 7-ма стаття не представляла собою жодних додаткових зобов’язань, бо вона їх уже мала перед державами Антанти. Цікаве однак у цьому ствердженні є те, що національні меншості вичислені не за їхньою величиною в межах нової польської держави, де українці були б першими, ані не за азбукою, де білоруси мали б бути першими. На перше місце поставлені росіяни, помимо того, що їх у Польщі залишилося заледве кілька сот тисяч. Це, зрештою, є згідне з теперішньою практикою в сучасній совєтській історіографії, де росіян завжди ставиться на перше місце, як упривілейований нарід.

Важливим документом-свідченням про цю короткотривалу “республіку” є праця Бориса Колодія п.н. “Галицька Соціялістична Радянська Республіка; спомин з 1920 р.”, що появилася у Львові в 1932 р. накладом Української Католицької Організації. Важлива вона тим, що автор сам був “учасник і свідок будівництва Галицької СРР” і працював урядовцем комісаріяту

військових справ. Отже, це спомини учасника, опубліковані, заледве 12 років після описаних подій, і хоча розміром невелика, бо заледве має 28 сторін друку, але важлива своїми ствердженнями про речі, які ніхто інший не згадує.

Не менш важливою є праця Никифора Гірняка п.н. "Останній акт траґедії Української Галицької Армії", що її видав Український Військовий Історичний Інститут в Америці в 1959 р. Це апологетична праця, що дає вияснення одного з високопоставлених учасників трагедії Галицької Армії від грудня 1919 р. до літа 1920 р. В ній є один розділ "З Червоною Армією в Галичині, липень-вересень 1920 р.", де автор обговорює події в Галичині, чи пак, у "Галицькій Соціялістичній Радянській Республіці." У цьому розділі він використав інформації подані в праці Б. Колодія, недрукований спогад учасника подій Лонгина Горбачевського, Записник Михайла Кураха та свої особисті спогади. Крім того Гірняк користувався згадуваною вже працею А.В. Лихолата, яку він місцями спростовує, де Лихолат переборщує на користь большевиків.

Праці Колодія та Гірняка, це так би мовити, другий бік медалі того, що пишуть Лихолат і Тищик та інші совєтські історики про большевицьку окупацію Галичини літом 1920 р. Крім того, у праці Гірняка є цінні інформації про початки Комуністичної Партії Галичини, хто і в яких обставинах її творив та що вона взагалі собою представляла у визвольній боротьбі українського народу а зокрема про її ролю у творенні Галицької совєтської республіки. Праці-спомини Колодія і Гірняка тим важливі, що у нас, на жаль, з мемуаристикою не все гаразд, а вона є таким важливим джерелом інформації в історичних дослідженнях. Прикро ще й те, що деякі спомини, як, наприклад, Леоніда Горбачевського, якими користувався Н. Гірняк, такі залишилися неопубліковані, а через те і недоступні для дослідників.

Зі споминів Колодія й Гірняка виходить зовсім ясно, що Комуністична Партія Галичини, чи пак Східньої Галичини, складалася з людей, невідомих широкому загалові галицького населення, а сама партія, виникнувши на чужині і з ініціятиви чужинців, не мала нічого спільного з духовим перетворенням українців Західньої України в 1918-1920 роках. Борис Колодій так і стверджує, що "в Комуністичну Партію большевиків Галичини налізло багато поляків і жидів й українці були в меншості."[32] З другого боку КПСГ не була самостійною партією, тільки невільним інструментом у руках Російської Комуністичної Партії большевиків, а зокрема її диктатора, Леніна. З уваги на її ролю у

творенні Галицької ССР, їй присвячено один розділ у цій праці, щоб показати методи її організації та праці в ній тих, які вважали, що комуністична партія може вивести український нарід на шлях власної державности, нехай і в тісній співпраці з Російською Комуністичною Партією.

Досліджуючи початки творення та організації Комуністичної Партії Східної Галичини аж до часу її приходу до Галичини та її ролі в організуванні Галицької ССР, використано три монографії: а) Є. М. Галушка п.н.: *Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльности КПЗУ в 1919-1928 рр."* (Львів, 1965), докторську тезу з Мічіґанського університету Р. Сольчаника п.н. The Communist Party of Western Ukraine, 1919-1939" (Ann Arbor, University Microfilm International, 1978) в англійській мові, та Януша Радзейовського "Kommunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy, 1919-1929" (Краків, 1976) у польській мові, а також декілька журнальних розвідок та споминів учасників та сучасників.

Праця Галушка написана, як треба було сподіватися, у стилі пануючого в Україні "соціялістичного реалізму" так, як цього вимагає Комуністична Партія України та Совєтського Союзу. Отже, не тільки що зовсім безкритично, але із повним фальшуванням фактів. Праця Сольчаника — це твір західнього типу й тут уже науковий підхід, при тому обговорюється всі відомі фактори, представлені арґументи "за" і "проти". Сольчаник спростовує ряд недоговорень або перебільшень Галушка. Праця Радзейовського також написана за вимогами офіційної в Польщі методи, але всеж таки з певним збереженням науковости. Автор, видно, намагався бути об'єктивним, що одначе не так легко осягнути під комуністичним режимом.

В останніх двох десятиліттях в західньому світі появилося декілька збірників в серії реґіональних дослідів Наукового Товариства імені Шевченка, у яких є солідні історичні розвідки, а також чимало споминів. Однак період першого перебування большевиків у Галичині в 1920 р. тут не зафіксований якслід. В деяких з них згадується про цей період тільки мимоходом, а в інших зовсім його поминено. Так, наприклад, два збірники про Тернопільщину *Шляхами Золотого Поділля*, які появилися в 1960-70 рр. під редакцією Степана Конрада й Василя Лева та інших, зовсім мовчанкою проминено цю коротку, але цікаву добу, помимо того, що там Галицька Соціялістична Совєтська Республіка існувала найдовше, а саме Тернопіль був її столицею. Щойно в третьому томі, який появився 1983 р. під редакцією Романа Миколаєвича і колеґії, поміщено цікавий та

інформативний, хоч [illegible] не зовсім докладний, спомин Івана Максимчука "Тернопіль у серпні й вересні 1920 року", [illegible] якому власне обговорюється часи Галицької ССР. Вправді цей допис є зредаґованим передруком із п'ятого тому збірників *Українська Галицька Армія,* що їх видав Дмитро Микитюк у Вінніпеґу. Шкода, що ніхто [illegible] тернопільчан не доповнив цих спогадів.

Ще найбільше інформації [illegible] усіх цих реґіональних збірників, які відносяться до території, де існувала Галицька ССР, має *Історично-мемуарний збірник Чортківської округи,* який появився [illegible] Нью-Йорку [illegible] 1974 р. за редакцією Ольги Соневицької та ін. Є також короткі спомини про перебування большевиків у Галичині [illegible] 1920 р. у збірниках *Збаражчина* [illegible] редакцією Антона Батюка (Торонто, 1966), у збірнику [illegible] тою ж самою назвою за редакцією Володимира Жили (Торонто, 1980), *Теребовельська Земля* за редакцією І. Винницького (Нью-Йорк, 1968) та ін. Зовсім нічого не згадується про цей період у збірнику *Бучач і Бучаччина* за редакцією Михайла Островерхи (Нью-Йорк, 1972). Очевидно брак описів [illegible] першої большевицької окупації Галичини, це неґативне явище, бо позбавляє нас документації та персональних свідчень [illegible] тої доби, що йде на шкоду нашій історіографії. Справа [illegible] тому, що події добрі чи погані, якщо не записані в анналах, то вони для історії не існують. На жаль, у нас багато чого проминає не записаного, [illegible] так важливого для зрозуміння і самої доби і психології нашого народу, [illegible] одного боку, і тих катаклізмів, які наш народ зазнав, але перетривав, [illegible] другого.

На основі цих усіх інформацій можна було відтворити більш-менш вірний образ того, що діялося [illegible] північно-східній Галичині [illegible] часі першої її окупації большевиками, про що читач довідається [illegible] наступних розділів.

І. Бібліографічні примітки:

1. *Нарис історії України* (ред. К. Гуслистого, Л. Славіна, Ф. Ястребова.— Торонто, Вид-во "Укр. життя", 1944, стор. 183.

2. В. Волобой. *Тернопільська область: географічний нарис.* Київ, Держ. учбово-педагогічне вид-во, 1959, стор. 110

3. О. Ю. Карпенко. "Радянська влада в Західній Україні [illegible] 1920 р." — *Вісник* Академії Наук УРСР, р. 26, No. 11 (листопада 1955), стор.13

4. В.С. Кульчицький. "Образование Галицкой ССР [illegible] 1920 г." — *Правоведение* No. 2, 1959, стор. 137.

4а. Там же, стор. 131.

5. Н.К. Кучеров. "К вопросу о возникновении [illegible] организационном оформлении Коммунистической партии Восточной Галиции, 1919-1923 гг." *Вопросы истории КПСС,* No. 12 (грудень 1955), стор. 59-68.

6. Там же, стор. 59

7. Там же, стор. 64

8. Там [illegible]

9. Там [illegible]

10. Там же, стор. [illegible]

11. В.С. Левін, В.А. Морозов, *Представник ленінської гвардії;* до 90-річчя [illegible] дня народження В.П. Затонського. — *(Український історичний журнал,* No. 7 (липень 1978), стор. 124-127.

12. І. К. Васюта. *Селянський рух на Західній Україні* [illegible] *1919-1939 р.р.,* Львів: Вид-во Львівського університету, 1971, стор. 28.

13. А.В. Лихолат. *Разгром националистической контрреволюции на Украине, 1917-1922 г.г.,* Москва, Гос. изд-во полит. лит-ры, 1954, стор. 487.

14. Н. Гірняк. *Останній акт трагедії Української Галицької Армії.* Перт Амбой, Укр. Військовий Інститут [illegible] США, 1959, стор. 221

15. *Нариси історії Львова* (Крипякевич І.П., відп. редактор) Львів, Книжково-журнальне вид-во, 1956, стор. 221.

16. Б. Й. Тищик. *Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920)* — Вид-во Львівського університету, 1970, стор. 14

17. Там же, стор. [illegible]

18. Там же, стор. 7

19. Там же, стор. 34

20. Там же.

21. Там [illegible]

22. М. Лозинський. *Галичина* [illegible] *рр. 1918-1920.* Українська революція. Розвідки і матеріяли, кн. 5. [б.м.] Укр. Соціологічний Інститут, 1922; передрук Нью-Йорк, Вид-во Червона Калина, 1970, стор. 42-43.

23. Там же, стор. 67-69

24. Тищик, [illegible] праця, стор. [illegible]

25. Там же, стор. [illegible]

26. *Історія Української РСР".* Том 5. Велика [illegible] революція і громадянська війна [illegible] Україні (1917-1920), редакційна колегія: М.І. Супруненко, відповід. редактор. — (Київ: Наукова думка, 1977), стор. 517

27. Там же, стор. 518

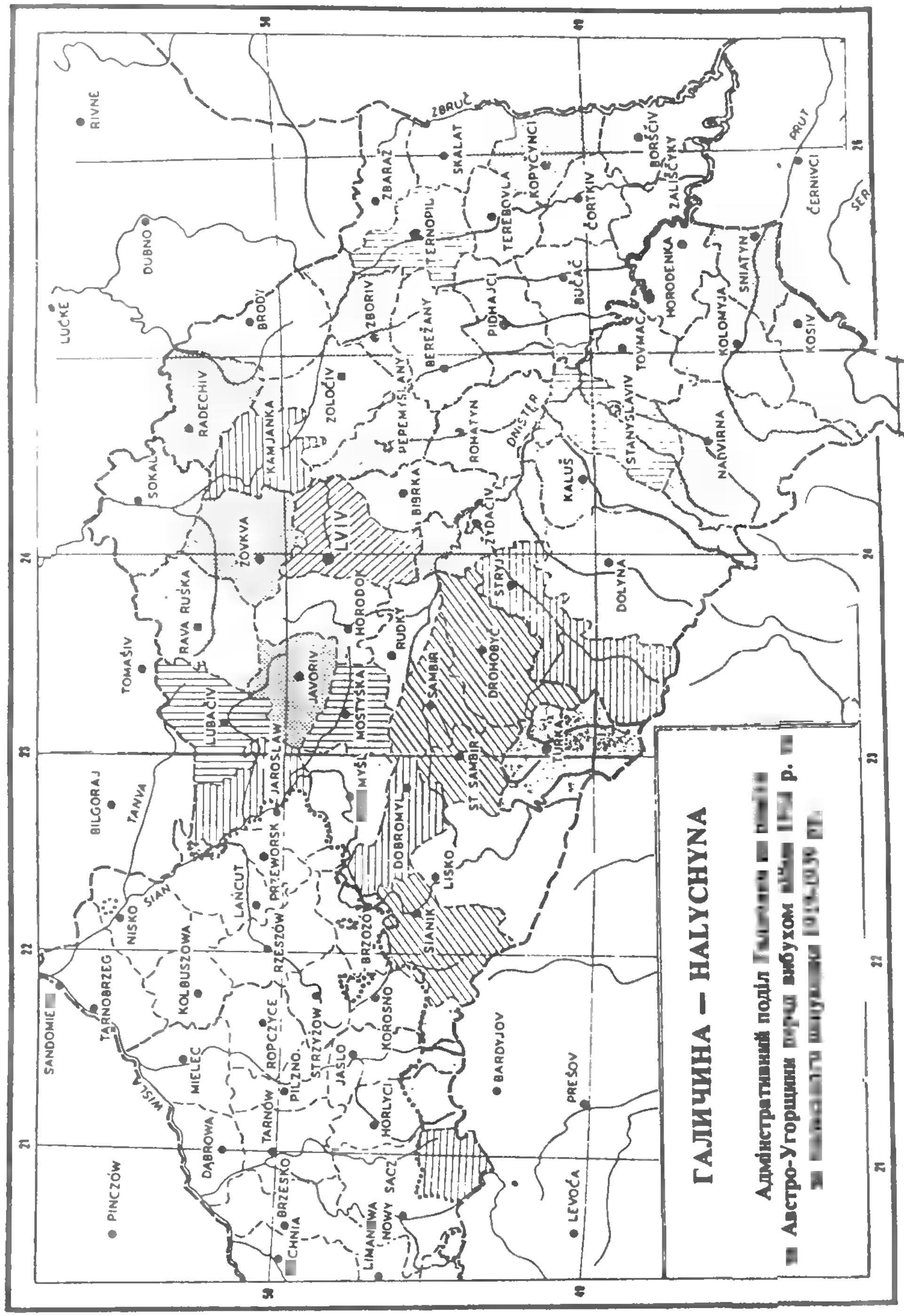
28. Там же, стор. 521

29. Там же, стор. [illegible]

30. Там [illegible]

31. Там же, стор. 523

32. Б. Колодій. *Галицька Соціялістична Радянська Республіка;* спомин [illegible] 1920 р. — Львів, Накл. Укр. Католицької Організації, 1932, стор. 15.

Адміністративний поділ Галичини на повіти за Австро-Угорщини перед вибухом війни 1914 р. та за польського панування 1919-1939 рр.

II. ГАЛИЧИНА ТА ЇЇ МИНУЛЕ

Галичина — це історична країна, що обіймає південно-західню окраїну в сточищі горішнього і середнього Дністра, горішнього Прута, горішнього Бугу й у більшій частині сточища Сяну. Тут [illegible] 10-14 століттях розвинулося могутнє Галицьке князівство зі столицею у місті Галичі над Дністром, [illegible] пізніше Галицько-Волинська Держава зі столицею у Львові. Львів від половини XIII-го століття завжди вважався столицею Галичини. Кордони Галичини були різні, залежно від віку та могутньости її володарів і тому територіяльне поняття Галичини не [illegible] одне й те саме. По упадку Галицько-Волинської Держави Галичина попала на довгі століття під польську владу і на протязі того часу Польща зуміла сполонізувати українську аристократію так, що [illegible] в XVIII-му столітті, коли при першому розподілі Польщі 1772 р., Галичина попала під панування Габсбурґів, майже вся аристократія зараховувалася до польського національного табору. За часів панування Австрії остаточно закріпилися кордони Галичини на сході і півночі, але на заході їх поширено [illegible] на захоплені польські землі поміж Вислою і Сяном, включно з містом Краковом, що їх приєднано до Галичини. Поширену Галичину австрійський уряд назвав "Королівством Галичини й Льодомерії", щоб тією назвою підсилити сумнівні історичні права угорських королів до Галичини, яких австрійські монархи вважалися повноправними наслідниками. В щоденному вжитку від половини XIX-го ст. всі ці землі називано "Коронний Край Галичина".

На початку XX-го століття південні межі Галичини, які залишились незмінні від віків, проходили верхами Карпат, які відділяли її від заселеного українцями Закарпаття, останньо відомого під назвою Карпатської України. На південному сході, почавши від гір Карпат Галичина межує з Буковиною і [illegible] між

ними проходить у північному напрямку вздовж річки Черемош від її джерел аж до злиття її з річкою Прут і далі сушею до впаду річки Збруч до Дніпра. Тут вона повертає на північ, і пробігає річкою Збруч, яка становить східній кордон Галичини, а в минулому також кордон поміж Австро-Угорською та Російською імперіями. Далі на схід за Збручем простягаються центральні землі України.

На півночі Галичина межує з західною Волинню і тут кордон проходить сушею у північно-західньому напрямку попри міста Збараж і Броди аж до ріки Буг, на північ від міста Сокаль.

Почавши від ріки Буг Галичина на півночі межує з многострадальною українською землею — Холмщиною і тут межа проходить суходолом північними границями повітів Угнівського та Чесанівського в західньому напрямку аж до річки Сяну на рівні міста Нісько. Тут починається західня межа Галичини, яка відділяє її від етнічно польських земель і пробігає вона менш-більш уздовж річки Сян з деякими відхиленнями тут і там, а зокрема з відомим "Засянням" в околицях Перемишля у користь українців, і далі на південь аж до княжого міста Сянока над Сяном. Тут починається вже знову українська територія Лемківщини, яка вузьким клином вздовж Карпат втинається далеко на захід аж до річки Попрад. На півночі Лемківщина межує з польськими етнічними землями, а на півдні з Пряшівщиною. Територія Галичини мала коло 55,300 кв. км і була поділена на 52 адміністративні одиниці звані повітами на чолі зі старостами, в яких перед першою Світовою війною проживало 5,450.000 населення з того 74,4 відсотки українців, 12,3 жидів, 12,1 поляків та 1,2 німців.

Столицею Галичини було місто Львів. Характеристичним для Галичини було те, що її міста й містечка були в основному заселені жидами й поляками, а українці в містах становили незначну меншість. За те понад 80 відсотків українців жило по селах.[2]

Зовсім не було в Галичині російської меншости. Під оглядом релігійним тут були три католицькі віровизнання: греко-католицьке, до якого належали українці,і приналежність до цієї церкви була ідентичною з українською національністю; до римо-католицького віровизнання належали в основному поляки, але було там також і немало українців, яких називали латинниками (з уваги на латинський обряд), й багато з них були не меншими українськими патріотами як і греко-католики. В західніх повітах Галичини були цілі села, які вже не вміли говорити українською мовою і мовно були спольонізовані, але признавалися до українства і називали себе українцями, чи пак, русинами, що в Галичині було ідентичним з українством. Крім того, була ще й

вірмено-католицька церква, але більшість її вірних були спольонізовані. Жиди, очевидно, належали до жидівської віри, а німці до римо-католицької або до протестантської церков.

Тут варто підкреслити, що хоча Галичина від 1772 р. була під владою Австрії, всі важливіші уряди виконували в ній поляки, так що фактично вона й далі знаходилася під польським пануванням. Крім того, найбільш впливові в політиці, аристократія і велика буржуазія, не сприяли українцям. Аристократія в Галичині поголовно складалася з поляків, великих землевласників, яких називали дідичами і серед них українці становили заледве 1,3 відсотка, а серед великої буржуазії не було взагалі представників українців.[3] Отже, навіть у часах конституційного режиму 1861-1918, коли Галичина, як коронний край, мала своє власне самоурядування, українці, силою економічних обставин, були і далі упосліджені поляками і жидами. Головна Руська Рада, створена 1848 р., як представництво української Галичини, так і пізніше українські посли у віденському парляменті, вимагали поділу коронного краю Галичини на східню українську частину зі столицею у Львові та на західню — зі столицею у Кракові. З уваги на те дуже часто стрічається назва "Східня Галичина" на означення дійсної Галичини, української, на відміну від західньої — польської. Очевидно у Східній Галичині вся влада мала б була належати українському народові. Поляки проти цього успішно боролися аж до самого розвалу Австро-Угорщини 1918 р.

Все ж таки, завдяки конституційному устроєві Австрії взагалі, а Галичини зокрема, тут розвинулася багатогранна культурна та політична діяльність. Українська мова була визнана урядовою мовою на рівні з німецькою і польською, були українські народні й середні школи з українською мовою навчання, а у Львівському університеті були катедри українознавства. Тому що університет був опанований поляками, українська спільнота Галичини домагалася окремого українського університету. Від 1867 року в Галичині успішно розвивало культурно-освітню роботу Товариство "Просвіта", яке мало свої відділи й читальні по цілому краю, а в 1873 році було засновано Наукове Товариство ім. Шевченка, яке сповняло ролю української академії наук. Коли в 1876 р. в Росії т. зв. Емським указом заборонено було вживати українську мову, тоді українські культурні діячі, вчені й письменники звернули свою увагу на можливості розвитку культурної діяльности в Галичині. При допомозі щедрих жертводавців з Великої України (так тоді називали українські землі під російською займанщиною) Товариство "Просвіта" й, Наукове Товариство імені Шевченка розвинули широку

видавничу діяльність.[4] Друга половина XIX ст. характерна зростом національного відродження серед поневолених народів, тому й серед українців. Цьому явищу дуже сприяли українські школи та різні українські, зокрема молодечі, руханково-спортові організації "Січі", "Соколи" тощо. Боротьбу за права українського народу межах Австро-Угорщини проводили українські політичні партії у віденському парляменті та Галицькому й Буковинському соймах. Тут ішла постійна боротьба за українське шкільництво, якого було подостатком і яке контролювали поляки. Появлявся цілий ряд українських часописів і журналів, які сприяли розвиткові української національної свідомости. До речі, 1895 р. Галичині появилася книжка авторства Юліяна Бачинського, п.н. "Україна Ірредента", в якій автор обґрунтовував потребу створення власної української соборної держави.

В той сам час в Росії жорстоко переслідувалося українське слово і всякі прояви українського національного руху, національної свідомости, що урядовій термінології називалося "мазепинством" (від імені гетьмана Івана Мазепи, який хотів відірвати Украïну від Росії). З уваги на те, розвиток українського національного руху на західньо-українських землях турбував московські урядові чинники.

Український національний рух на західньоукраїнських землях, що зродився на початку 1860-их років, захопив головно молоду українську інтеліґенцію Галичині, у противагу до консервативного табору старшої інтеліґенції, яка зневірившись у можливості самостійного національного розвитку українського народу стала орієнтуватися на Росію. Був це рух відомий під назвою "москвофільство". Москвофіли ставили своїм ідеалом триєдину спільноту "руських" племен (в цей час українці Галичини називали себе старою історичною назвою "русини"), тобто москалів, білорусів й українців чи пак русинів.[5] Тоді як національний рух, відомий під назвою *народовецький*, пропаґував ідею Головної Руської Ради про єдність українців під австрійським і російським пануванням, москвофіли пропаґували єдність українського народу росіянами. З уваги на те Москва щедро підтримувала цей рух морально й матеріяльно, москвофіли у свою чергу поборювали "мазепинство" Галичині. Національний рух Галичині був одною із причин непорозуміння поміж Австрією та Росією і тому Росія плянувала здобути від Австрії Галичину, щоб знищити там "мазепинство"[5a], яке загрожувало цілості Російської імперії.

Така нагода наспіла вибухом першої світової війни серпні 1914 р., поміж двома мілітарними бльоками — Центральними

Державами, до яких належали Австро-Угорщина, Німеччина, Болгарія Туреччина, та Державами Антанти, яку творили Франція, Англія та Росія. Українці Австро-Угорщини могли стати на боці Антанти, до якої належала Росія, що винищувала все українське, бо перемогою Антанти, західньоукраїнські землі були б включені у склад Російської Імперії, яка несла українцям повну загладу політичну й культурну. Отже, перемога Антанти, а тому й Росії, не була інтересі українського народу.[6]

З уваги на неґативне ставлення Росії до українського руху взагалі, та жорстокі переслідування українців за намагання зберегти свою ідентичність, культуру й мову, українці Галичини, вибухом війни, заявили свою льояльність супроти Австро-Угорщини. Крім того, вони створили тоді Головну Українську Раду, що складалася представників усіх українських партій Галичини, яка видала окремий маніфест 3 серпня 1914, закликаючи український нарід стати по боці Австро-Угорщини й Німеччини до боротьби проти Росії визволення України.[7] Як один із виявів цієї льояльности Українська Головна Рада створила військовий леґіон відомий під назвою Українські Січові Стрільці, який стати зав'язком української армії для боротьби за визволення України з-під російського ярма.[8] Хоча це було корисне явище для Австро-Угорщини, воно затривожило поляків, які мріяли про відбудову Польщі в її історичних межах перед розбором у 1772 р., а в тому і на теренах Галичини. У висліді того, вони повели широку кампанію проти орґанізації леґіону Українських Січових Стрільців та взагалі проти українців.

Ненависть поляків до українців найбільш маркантно виявилася на початку війни 1914 року, в часі відступу австрійської армії на захід перед переможними російськими військами. Українська інтеліґенція, знаючи як Росія переслідує свідомих українців, втікала перед російською армією на захід. В той же час поляки, як виконавці австрійської державної влади, виарештовували свідоміших українців, як ворогів Австрії, закидуючи їм, що вони не тільки співчувають Росії, але й активно допомагають їй.[9] Як воно не дивно, але москвофілів, яких поляки стало підтримували боротьбі народовцями і які дійсно співчували Росії, не зачіпали, знаючи, що не вони, але свідомі українці можуть бути загрозою для польського панування Галичині. Так, завдяки полякам "відступ австро-угорської армії на захід попереджали масові транспорти арештованих селян, народних учителів, священиків і міської інтеліґенції, стариків, жінок і дітей, яких серед голоду і знущань вивозили табори для

інтернованих."[10] Так само військові власті, відступаючи перед російською армією,щоб якось "виправдати свою невдачу, радо підхопили клич про "зраду" українського населення й вішали кожного, хто [illegible] нещастя попасти їм на очі. Тому що у військових частинах були польські офіцери, вони тепер виявили усю свою ненависть до українського народу. Один польський військовий суддя Заґурскі, який перед війною був адвокатом у Львові, сам видав понад сто присудів смерти на українців і сам був присутнім при їх виконанню."[11]

В перших місяцях війни російська армія захопила Львів і здобувала все нові перемоги, постійно посуваючись далі на захід. Спершу у Львові була військова адміністрація, але [illegible] 7-го листопада 1914 р. до Львова прибув російський генерал ґраф Юрій Бобрінський, іменований генерал-губернатором Галичини й Буковини, який мав завести цивільну адміністрацію. Його, так само,як і російську армію чотири дні раніше, привітала делеґація міста Львова на чолі [illegible] посадником Тадеушом Рутовським і професором Станіславом Ґрабським "Не без нашої співпраці австро-угорські війська залишили Львів без одного стрілу. Тут не було боїв завдяки нашим старанням", заявили представники делеґації". [illegible] імені управи цього столичного міста дозвольте висловити Вам нашу вдячність попередньому військовому губернаторові, що зменшив наші терпіння".[12] Отже, заява польської міської делеґації найкраще вказує, що не українці були ворогами Австро-Угорщини, але поляки.

У відповідь на таке привітання Бобрінський заявив, що уважає "Львів і Східню Галичину й Лемківщину за невід'ємну частину Великої Росії, бо її корінне населення було російським... Ми будемо негайно впроваджувати російську мову й російські звичаї".[13] І тут нічого дивного, бо ж головною ціллю окупації Галичини й Буковини було "покінчити раз на завжди [illegible] мазепинством", тобто українським національним рухом. І тому російська цивільна адміністрація, зокрема жандармерія і тайна поліція, поставилася від самого початку вороже до всього, що українське. Росіяни зразу [illegible] таки заборонили видавати всі періодичні видання. Припинили українські часописи, позакривали книгарні та всякі українські культурні й освітні товариства й клюби, але польські книгарні і бібліотеки продовжали своє існування. Спеціяльним розпорядженням генерал-губернатора [illegible] дня 19-го вересня 1914 р. було заборонено продавати, або випозичати [illegible] бібліотек усі без виїмку українські видання.[14] Новонаставлена російська адміністрація ліквідувала

усі українські здобутки культурного життя в Галичині і припинила урядування і навчання [illegible] школах українською мовою.[15] Зате польські школи дістали дозвіл на дальше продовжування навчання в польській мові. Так само було заборонено вживати українську мову [illegible] товариствах, організаціях, судах та взагалі [illegible] адміністрації. Крім того, почалися арешти й висилка до Росії свідомих українців, інтеліґентів, священиків і селян. [illegible] парі з тим почалося переслідування української Греко-католицької Церкви, що стала [illegible] українською національною церквою українців Галичини. Для москалів ця церква стала сіллю в оці й вони постановили її знищити, бо всі українці, чи пак малороси, як це в Росії називали українців, великороси, тобто москалі й білоруси мусіли бути однієї віри й тому вони не могли знести того, що в українців була [illegible] своя власна національна церква, [illegible] підпорядкована московському Синодові. А коли в Галичині мав би бути "русскій народ", [illegible] [illegible] говорив маніфест князя Николая Николаєвича до "карпато-русского народа", тобто до галичан, тоді треба було усіх греко-католиків навернути на православ'я. 19-го вересня 1914 р. росіяни вивезли митрополита Андрея Шептицького через Київ до Ярославля в Росії. На його місце московська влада прислала православного архиєпископа Антонія Храповицького [illegible] Волині,, який [illegible] стати галицьким митрополитом, та єпископа Євлогія з Холму, які мали за завдання навернути Галичину на московське православ'я.[16] Це зовсім недвозначно [illegible] архиєпископ Євлогій у своєму інтерв'ю, уділеному кореспондентові "Русского Слова": "В парі із заведенням православ'я, — говорив Євлогій, — треба зміцнити російську державність і цивілізацію і тому необхідно негайно закрити всі установи створені в Галичині... й організувати мережу російських шкіл, починаючи [illegible] найнижчих і кінчаючи високими."[17] Так почалося насильне навертання греко-католиків українців на московське православ'я, за тим [illegible] зразком, [illegible] це відбувалося в 1830-их роках на Правобережжі України, [illegible] в 1870-их роках на Підляшші і Холмщині. Почалося від священиків і коли вони добровільно не погоджувалися перейти на православ'я, їх арештували й вивозили [illegible] глиб Росії. Так вивезли не менше 200 священиків греко-католиків [illegible] Галичини.[18] На місце вивезених священиків, чи тих, що втекли перед москалями, присилали православних священиків, яких обов'язком було не тільки навертати на православ'я своїх парафіян, але також і русифікувати їх. Офіційний звіт полковника Мезенцева, який завідував жандармерією [illegible] Галичині, стверджував, що протягом кількох місяців він перевів коло 1200 арештів і понад 1.000 трусів

578 осіб (а серед них 34 греко-католицькі священики) він вислав у глиб Росії згідно з постановою генерал-губернатора.[19]

"Галичина під час російської окупації опинилася в руках всякої поліцейської і чиновної наволочі, — писав проф. Грушевський, — яку посилали на всякі посади, а вона, користаючи з воєнного стану, робила, що хотіла й не тільки буквально грабувала доми й людей, знущалася над населенням, але й від себе додавала жару руйнуванню українського життя та його культурних сил. Місцями, наприклад, висилано українських священиків, або всю інтеліґенцію, цілі маси свідоміших селян і міщан".[20] Київські в'язниці були переповнені вивезеними й арештованими галичанами, яких пізніше відправляли на Сибір і в північну Росію. Серед арештованих були професори університету, поважні старі священики, інтеліґенти усіх професій, жінки, діти, селяни, гірські гуцули вихоплені з домів несподівано й через те без грошей, багато з них напів одягнених і всіх їх посуджувано як австрійських шпигунів.[21] Так Австрія знущалася над галицькими українцями на брехливі доноси, поляків і жидів, немов би то вони були російські шпигуни і зрадники цісаря, а москалі арештували й вивозили їх на доноси тих же поляків, москвофілів та різних інших темних типів, як австрійських шпигунів.

В самому тільки Українському Комітеті в Києві, який опікувався арештованими галичанами, зареєстовано до 15 тисяч в'язнів галичан Але це була тільки частина з них.[22] Скільки всіх їх арештовано та вивезено у глиб Росії — невідомо. Так само від самого початку переслідували москалі жидів, знущаючись над ними у різний спосіб. Переслідуючи українців — автохтонів Галицької землі, московська адміністрація признала полякам усі ті права, які вони мали за Австрії. Так Москва "вичищувала Галичину від мазепинства" усіма доступними їй засобами, вбачаючи в українському населенню, а зокрема в його національній свідомості, свого найбільшого ворога.

На щастя, цей стан не існував довго, бо вже у квітні 1915 р. австрійські й німецькі війська організували протинаступ й до кінця червня майже ціла Галичина й Буковина знову опинилася в руках Австрії. Однак при відступі російські війська вивозили цілими партіями, кого попало. Виїздили також і ті, які занадто вірно співпрацювали з москалями, побоюючись заслуженої кари, а також ті, що злакомилися на обіцянки російських демагогів, які обіцяли їм землю і гроші в Росії. Московська окупація цілої Галичини тривала відносно не довго, але вона нанесла їй дійсно великі втрати в людях, а також і в майні. Зокрема жахливі матеріяльні втрати понесли східні галицькі повіти, куди проходив

фронт аж до кінця війни. Села у фронтовій смузі були зрівняні з землею, поля не управлялися, а люди не мали засобів прожитку.[23]

Коли під кінець 1918 р. розвал Австро-Угорської імперії став питанням дня, у Львові оформилася Українська Національна Рада на чолі з Євгеном Петрушевичем, до якої ввійшли всі українські єпископи й посли до віденського парляменту та галицького й буковинського соймів, а також додаткові три представники від кожної з політичних партій Галичини й Буковини[24] та від усіх українських повітів Галичини. Ця Українська Національна Рада зійшлася у Львові 18 жовтня 1918 р. і на основі принципу самовизначення народів, що його видвигнув американський президент Вудро Вільсон, проголосила Західньо-Українську Народню Республіку (ЗУНР) на всіх українських землях Австро-Угорщини, де українці становили більшість населення, тобто у Східній Галичині, разом з Лемківщиною, на Буковині та на Закарпатті. Вслід за тим Українська Національна Рада почала робити заходи, щоб перебрати владу від австрійських імперіяльних властей на території, яка повинна б була входити у склад ЗУНР, а зокрема від цісарського намісника у Львові, ґрафа Гуйна.

Але водночас поляки також заявили свої претенсії на Галичину на основі історичного права, бо Галичина належала до Польщі від занепаду Галицько-Волинської Держави в 1340-49 рр. аж до першого розподілу Польщі сусідами, Австрією, Прусією та Росією 1772 р., коли Галичина попала під владу Австрії. Тепер поляки, нехтуючи правом національного самовизначення, як невигідним для них, намагалися захопити Галичину до Польщі, яка саме тоді відроджувалася.

Коли 31 жовтня 1918 р. цісарський намісник у Львові ґраф Гуйн все ще відмовлявся передати владу українцям добровільно, українці перебрали її у Львові і по всіх повітових центрах Галичини, революційним порядком. Дня 1 листопада 1918 р. Західньо-Українська Народня Республіка стала дійсністю і для її оборони почалася організація Галицької Армії. Але поляки з таким доконаним фактом не погодилися. А тому, що Львів був польсько-жидівським містом, в якому українці творили незначну меншість, вони розпочали війну проти українців таки у самому Львові. Не почуваючись доволі в силі вони звернулися до Польської Реґенційної Ради у Варшаві з проханням допомогти їм відібрати від українців Львів. Така допомога скоро наспіла і змусила український уряд та українські військові частини по трьох тижнях опустити Львів. Так розпочалася війна, не з львівськими поляками, але взагалі з новопосталою Польщею.

Уряд ЗУНР остаточно опинився у місті Станиславові, не маючи жодних союзників у боротьбі з Польщею. В той же сам час, Польща робила все можливе, щоб в очах Антанти скомпромітувати українські державницькі змагання в Галичині, як рух революційно-большевицький, що його Антанта засудила й намагалася здушити.

Правда, в той час існувала там над Дніпром Українська Держава на чолі з гетьманом Скоропадським, але звідти допомоги сподіватись було годі, бо там ішла партійна боротьба за владу, яка закінчилася повстанням проти гетьмана і відновленням Української Народньої Республіки (УНР). Хоч незабаром ЗУНР та УНР об'єдналися в одну державу, але це не мало практичного значення для боротьби галицьких українців з поляками, бо Симон Петлюра, ставши на чолі Директорії УНР, став сам робити заходи, щоб заключити з Польщею Союз для боротьби з червоною Росією, нехтуючи інтересами Галичини.[25]

У квітні 1919 р. поляки дістали з Франції добре вишколену і озброєну армію ген. Й. Галлера для боротьби з большевиками, яку вони, однак, кинули проти галицьких українців. Для скріплення своїх позицій поляки намовили румунів заатакувати ЗУНР зі сходу. Румунія зайняла Покуття і змусила уряд ЗУНР покинути Станиславів та переїхати на Поділля. Це був тактичний маневр Польщі, щоб позбавити уряд ЗУНР безпосереднього сусідства з приязною Мадярщиною, яка могла б була стати доставцем зброї й амуніції для Української Галицької Армії.

Знайшовшись на невеличкому трикутному клаптику галицької землі поміж ріками Дністром та Збручем, Галицька Армія зробила ще один розпучливий протинаступ відомий під назвою "Чортківська офензива". Це був великий геройський подвиг, коли то Українська Галицька Армія відкинула чисельно сильніші і краще озброєні польські війська на південь за Дністер і далеко на захід, визволивши територію від Ходорова на півдні аж по Золочів і Броди на півночі. Але ціла ця офензива закінчилася трагічно, бо українським військам забракло амуніції й довелося знову відступати на схід.[26]

Коли ж весною 1919 р. большевицька Червона Армія відтиснула Армію УНР на північний захід і дійшла до Збруча, польські дипломати в Парижі використали цей момент і представили західнім аліянтам, що Галичині загрожує большевицька окупація і двері в центральну Европу будуть тоді для них відкриті. 21 червня 1919 р. Мирова Конференція в Парижі, повіривши цим фальшивим польським інформаціям про ситуацію в Галичині, дозволила полякам окупувати тимчасово Галичину аж

по річку Збруч, "щоб охоронити особисту безпеку й майно мирного населення Східної Галичини від звірств большевицьких банд" та завести там цивільну адміністрацію.[27] Хоча це рішення не віддавало Галичини Польщі на постійно, все таки поляки поводилися на захопленій території з цивільним населенням дуже жорстоко. Вони запровадили військовий терор і безпощадно переслідували й нищили українську інтеліґенцію, а в першій мірі українське духовенство, а також свідоміше селянство й робітництво.[28] Так, наприклад, у Бережанщині кількох українських священиків поляки розстріляли та спалили кілька українських сіл.Всі галицькі в'язниці й табори полонених були у цілій Польщі переповнені українцями різного віку й статі, не виключаючи навіть дітей.[30] Згідно зі статистикою Червоного Хреста, в самому 1919 р. понад 23,000 українців-галичан знаходилося в польських тюрмах і концентраційних таборах.[31] Всі українські школи поляки позакривали, а українську мову, визнану за Австрії як урядову на рівні з польською, усунули з усіх державних установ.[32]Так Польща карала найбільш свідомих українців за те, що вони хотіли жити у своїй суверенній державі.

Передання Галичини під адміністрацію Польщі було великим ударом для галицьких українців, але вони потішали себе, що це рішення не було остаточним і вірили у справедливу розв'язку галицького питання Найвищою Мировою Радою в Парижі. Не зважаючи на цей удар, ані уряд ЗУНР, ані командування Української Галицької Армії не збиралися капітулювати та віддавати своєї батьківщини на поталу ворогові без бою.

16 липня 1919 р. Українська Галицька Армія перейшла річку Збруч і станула на східньоукраїнських землях' тобто на землях Української Народньої Республіки, де точилася війна з большевицькою Москвою. Галицька Армія, припинивши війну з Польщею, включилася в боротьбу Української Народньої Республіки з Москвою, сподіваючись, що, визволивши столицю України — Київ, Українська Народня Республіка допоже визволити Галичину з-під польського панування.

Так після поверх вісім місяців впертої боротьби Галичина знайшлася під польською окупацією. В скорому часі українське культурне життя завмерло, українські школи, які існували за Австрії, позамикано. Арешти, знущання, безправство і насилля були постійним явищем аж до літа 1920 р.[8]

Українська Галицька Армія, перейшовши за Збруч на східньоукраїнську територію, підсилила Армію УНР і вони спільно продовжали боротьбу проти большевиків. В серпні об'єднані Армії зробили успішний похід на Київ, щоб, здобувши

його від червоних москалів, передати без бою білим — денікінським військам, які підступно ввійшли до Києва. Незабаром після того обидві українські армії знайшлися у т.зв. "чотирокутнику смерти", оточені довкруги чотирма ворогами (поляки з заходу, румуни, які зберігали радше ворожу невтральність, з півдня,російська Добровольча армія — білоґвардійців на чолі з ген. Денікіном — зі сходу та московська Червона Армія — з півночі), а внутрі українських армій шаліла епідемія тифу, який десяткував українське військо. Це остаточно довело до того, що Українська Галицька Армія, що знаходилася тоді в районі Козятин-Винниця-Миколаїв-Христинівка-Вознесенське на Правобережній Україні, рішилася на союз з Добровольчою Армією, під умовою, що УГА не буде воювати проти частин Армії УНР. Союз УГА з Добровольчою Армією дозволив на короткотривалу передишку Галицькій Армії, яка дістала від неї дещо медикаментів та декілька лікарів для рятування хворого вояцтва.

Вслід за тим командування Армії й уряд УНР, не маючи змоги продовжувати фронтової війни, вирішили продовжати партизанську війну у запіллю ворога, яка відома в історії Визвольних Змагань як Зимовий Похід, що тривав аж до весни наступного року.

Та скоро і Добровольча Армія стала розлітатися під ударами московської Червоної Армії, яка зуміла спинити наступ денікінців і тепер відпихала її на південь. Українська Галицька Армія все ще вірила, що їй доведеться воювати за визволення своєї вужчої батьківщини Галичини й тому намагалася зберегти себе як бойову одиницю. З кінцем грудня 1919 р. Червона Армія ввійшла в район розташування Української Галицької Армії, якої більшість лежала по шпиталях і приватних домівках, хвора на плямистий і поворотний тиф. Тут під напором залишених по шпиталях хворих стрільців і старшин, що хотіли себе фізично рятувати та під натиском місцевих українських большевицьких клітин, що бажали помогти УГА у скрутному положенні, зорганізовано т.зв. "Галицький Революційний Комітет" під головуванням отамана Никифора Гірняка, популярного старшини УСС-ів". Цей комітет проголосив себе начальним політичним проводом УГА і, увійшовши в переговори з большевиками, прийняв нову для себе назву: Червона Українська Галицька Армія (ЧУГА).[33] 12 лютого 1920 р. Начальна Команда ЧУГА заключила договір з командуванням 12-ої большевицької Червоної Армії, на основі якого УГА стратила свою автономію й одноцілість, яку вона мала в Добровольчій Армії. Але большевики не довіряли УГА і тому її

корпуси перемінено в бриґади ЧУГА, які большевики плянували порозкидати по різних большевицьких армійських з'єднаннях. У висліді того ситуація робилася важкою.

Саме в цей час розпочалася польсько-совєтська війна як наслідок Варшавського договору Петлюри з поляками. Большевики кинули всі три реорганізовані бриґади ЧУГА на протипольський фронт. Командант 2-ої бриґади сотн. Юліян Головінський і 3-ьої бриґади, сотн. Осип Станимір, що знаходилися в районі Могилева на Поділлі, довідавшись що з польськими військами йдуть і частини української армії, відмовились воювати проти своїх українців і 23 квітня повністю перейшли на польсько-український бік.

"Цей відступ двох галицьких бриґад допоміг польським військам розбити та проломити фронт большевицьких дивізій".[34] Але цей акт двох бриґад не був належно оцінений ані Петлюрою ані поляками й польське командування відіслало обидві бриґади до таборів полонених.

Залишилася на своїх місцях 1-ша бриґада, що стояла на фронті в околиці Чуднова на Волині, з якою не вдалося нав'язати контакту у справі переходу на польсько-український бік. І коли у дальшім наступі поляки вдарили на Козятин, 1-ша бриґада почала 25 квітня відворот, щоб уникнути оточення. Серед тяжких боїв з переважаючими силами ворога бриґада відступила у напрямі Бердичева, при чому вона зазнала великих врат у людях, бо більше половини її особового складу загинуло.[35]

В остаточному висліді, серед безустанної загрози оточення 1-ий курінь УСС був розбитий на лінії Козятин-Винниця, 3-ій курінь, чи як він уже називався — батальйон УСС, та частини 3-го і 7-го полків перебилися на Немирів і тут приєдналися до українських частин Армії УНР під командою ген. Михайла Омеляновича-Павленка, які повертали з Зимового походу.[36] Так при большевиках остався тільки 2-ий курінь (батальйон), який перейшов на лівий берег Дніпра, і до нього приділено з усіх інших вояків недобитків з різних частин ЧУГА. Цей батальйон остаточно був приділений до складу 44-ої дивізії, що була складовою частиною 14-ої Червоної Армії, яка пізніше воювала в Галичині.[37]

Так до кінця квітня перестала існувати славна Українська Галицька Армія, саме тоді, коли наближалася можливість воювати за визволення Галичини з-під польського панування. За перехід двох галицьких бриґад на польсько-український бік большевики жорстоко пімстилися на галичанах, які залишилися в Києві, Одесі та інших містах України, без уваги, чи вони були військові, чи цивільні. Із пімсти вони вимордували чимало

українських старшин у таборі Кожухов коло Москви, [illegible] решту числом 217 осіб потопили, перевозячи їх через Біле море до таборів на Соловецьких Островах.[38]

Перша світова війна, як також польсько-українська війна залишили Галичину у повній руїні. Тисячі галицьких українців війна порозкидала по широких просторах колишньої Російської імперії, [illegible] також у південно-східніх країнах Европи та [illegible] Італії. [illegible] самій Галичині, де від початку війни проходив австрійсько-російський фронт й армії переходили взад [illegible] вперед, залишилися сотки сіл знищених воєнними діями і тисячі родин залишилися не тільки без своїх батьків, але навіть без даху над головою. Згідно [illegible] твердженнями польських інформацій, в цілій Польщі війна знищила 325.000 будинків, [illegible] самій Галичині — 438.000. Згідно [illegible] соціял-демократичною газетою "Вперед" під час Світової війни у Східній Галичині було знищено тільки на селах 122.442 житлових та 233.377 господарських будівель.[39]

Вже самі цифри говорять про жахливий стан, у якому знаходилася Галичина літом 1920 р. Але чаша терпіння українського народу на тому не виповнювалася, бо літо 1920 р. принесло йому ще нові зміни, ще нові терпіння.

II. Бібліографічні примітки

1. С. Вітик. "Східня Галичина і східні кордони Польщі" — *Червоний Шлях,* Харків, No. 3 (березень 1923), стор. 119
2. О. Станимір. *Моя участь у визвольних змаганнях, 1917-1920.* Торонто, Накладом автора, 1966, стор. 122.
3. Там же, стор. 126
4. *Енциклопедія українознавства.* Том II, словникова частина (гол. редактор Володимир Кубійович. Мюнхен: Молоде життя, 1955), стор. 346.
5. Там же, стор. 1652

5а. Дорошенко, Д. *Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920).* — Мюнхен, Укр. Вид-во, 1969, стор. 23

6. Лозинський: *Галичина,* стор. 15
7. Там же, стор. 16
8. Там же
9. Там же, стор. 17
10. Там же
11. Там [illegible]
12. І. Тесля: "Російська окупація Галичини" *Наша мета,* ч. 6, 9-го лютого 1983.
13. Там [illegible]
14. Дмитро Дорошенко: *Історія України, 1917-1923 рр.* Ужгород, 1922; передрук Нью-Йорк, 1954, том I, стор. 7
15. Там [illegible]
16. Там же, стор. 25; М. Грушевський: *Історія України*, Київ-Відень, 1921, стор. 538
17. *Русское слово,* цитоване у журналі *Украинская жизнь,* Москва, No. 8-10, 1914, стор. 101
18. І. Нагаєвський: *Історія римських вселенських архиєреїв.* том 3, стор. 488
19. Дорошенко: *Історія України,* т. I, стор. 7
20. Михайло Грушевський: *Історія України,* Київ-Відень, 1921, перевид. Нью-Йорк, Вид-во Чорторийських, 1967, стор. 539.
21. Дорошенко, [illegible] праця, т. I, стор. 29
22. Грушевський, названа праця, стор. 539
23. Гл. Я. Косовський, *Село Чернихів, Тернопільського повіту.* Чернихів, Читальня Просвіти, 1936, стор. 39-40 та інші
24. Лозинський: *Галичина,* стор. 32, 42
25. Гл. М. Стахів: "*Україна [illegible] добі Директорії УНР.* Бібліотека українознавства, Наукове Товариство ім. Шевченка. Скрантон, Па, Укр. Науково-Історична Бібліотека, 1966, т. 7, стор. 149-169.
26. Л. Шанковський. *Українська Галицька Армія;* воєнно-історична студія. Вінніпеґ, Накладом Д. Микитюка, 1974, стор. 168
27. *Енциклопедія українознавства,* Том II, стор. 532
28. О. Меґас: *Трагедія Галицької України; матеріяли про польську інвазію, польські варварства і польську окупацію Східної Галичини за криваві роки: 1918, 1919 і 1920.* Вінніпеґ, З друкарні Канадійського Фармера, 1920, стор. 23-28
29. Там же, стор. 91
30. Там же, стор. 26
31. M. Yaremko: *Galicia-Halychyna, [illegible] part of Ukraine; From Separation to* Unity. Toronto, Shevchenko Scientific Society, 1967. Ukrainian Studies, Vol. 18, English section, vol. 3, стор. 226
32. Меґас, *Трагедія Галицької України,* стор. 161-162
33. Станимір, *Моя участь у визвольних змаганнях,* стор. 126
34. С. Ріпецький: *Українське Січове Стрілецтво;* визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк, Червона Калина, 1956, стор. 215
35. Там же, стор. 215
36. Там же
37. Там же
38. *Енциклопедія українознавства.* Том 2, стор. 1066
39. Б. Й. Тищик. *Галицька Соціалістична Радянська Республіка,* стор. 154

УРИВКИ З ДЕКЛЯРАЦІЇ ГАЛРЕВКОМУ

ДО ПРАЦЮЮЧИХ УСЬОГО СВІТУ, ДО УРЯДІВ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РАДЯНСЬКИХ РЕСПУБЛІК І ДО УРЯДІВ УСІХ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ

....

Галицька армія, складена в більшості своїй з робітників і незаможних селян, перейшла в Червону Армію, і мимо всяких провокацій і підкупів польській шляхті і її наймитові Петлюрі удалось перетягнути на свій бік лише частину її командного складу з дрібно-буржуазних націонал-шовіністичних кар'єристів. Всі кращі елементи галицької армії залишилися вірними інтересам працюючого люду і разом з русько-українською Червоною Армією вони ведуть боротьбу проти польсько-петлюрівських наємників всесвітнього капіталу.

І от зараз, завдяки перемогам славної Червоної Армії, котра, розбивши внутрішніх ворогів робітничо-селянських Радянських республік, станула на кордонах Галичини і йде далі вперед, галицьке робітництво і селянство, визискуване і гноблене чужою і своєю буржуазією, має змогу підняти червоний прапор соціалістичної революції. З рядів класово свідомого революційного пролетаріату Галичини, загартованого боротьбою і сильною вірою в близьку перемогу, з рядів її червоних частин вийшов і склався Галицький Революційний Комітет.

....

Всі інші уряди Східної Галичини, де б вони не находились, зокрема уряд бувшого диктатора Петрушевича і уряд Директорії УНР, являються неправомочними і об'являються поза революційним законом.

Русько-українська Червона Армія, вступаючи в межі Галичини, іде на допомогу галицьким робітникам і селянам вирвати владу з рук буржуазії, установити пролетарську владу через Ради робітничо-селянських депутатів і організувати для її оборони Галицьку Червону Армію.

Галицький Революційний Комітет взиває всіх робітників і селян допомогти всіма засобами Червоній Армії у її важкій боротьбі з шляхтою і буржуазією.

....

Галицький Революційний Комітет оголошує повну державну самостійність Східної Галичини і запрошує уряди соціалістичних Радянських республік і уряди всіх капіталістичних держав зав'язати з ним дипломатичні зносини. Про майбутнє організаційне відношення Східної Галичини до соціалістичних Радянських республік вирішить і з'їзд Рад робітничих і селянських депутатів, котрий в найближчому часі буде скликаний.

....

1 серпня 1920 р.

"Під прапором Жовтня", стор. 339-342.

III. ОРГАНІЗАЦІЯ

КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ГАЛИЧИНИ

В Галичині на протязі останнього пів століття перед вибухом першої світової війни, завдяки конституційній системі Австро-Угорщини, політичне життя розвивалося доволі успішно. Під кінець XIX століття остаточно оформилося чотири національні партії: Українська Радикальна, Соціял-Демократична, Національно-Демократична та Християнсько-Суспільна Партія та п'ята т.зв. "москвофільська", яка вважала що русини-українці Австро-Угорщини — це частина московсько-російського народу, звідти і пішла їхня популярна назва "москвофіли". Але ця партія з року в рік утрачала свої впливи в народі і повільно самоліквідувалася.[1] Хоча Українська Радикальна, як і Українська Соціял-Демократична Партія, були за своєю ідеологією лівого напрямку, жодна з них не прийняла марксистівського вчення большевицького зразку. Всі ці українські національні партії брали активну участь у творенні Західньо-Української Народньої Республіки і стали на плятформі української державности і суверенности. Отже, як це вже видно із переліку назв партій, на українських землях Австро-Угорщини не було комуністичної партії і цей факт турбував московських большевиків, які розробляли пляни світової революції, а насамперед европейської. В запланованому большевицькому поході на Европу Галичина була важливою базою і, щоб опанувати її, галицька комуністична партія була однією з важливих передумов. Тому що комуністичні партії Угорщини й Баварії виявилися важливим знаряддям у підривній роботі та в переведенні революції проти своїх урядів, большевики намагалися створити комуністичну партію і в Галичині.

Зимою 1919 р. большевики вислали до Галичини Михайла Левицького, галичанина з роду, який як австрійський вояк

перебував у російському полоні в Туркестані і там збольшевичився. Його завданням у Галичині було об'єднати декілька існуючих там комуністичних груп у більших міських осередках, які не були між собою організаційно пов'язані. Вслід за тим був створений якийсь революційний комітет. Сучасні совєтські партійні історики намагаються доказувати, що в Галичині були комуністичні осередки, чи навіть якісь організації, але як виходить із поданих ними прізвищ осіб, які стояли на чолі, чи були активістами тих організацій, то це були не українські, але польські або жидівські орґанізаційні комуністичні клітини. Тут варто пригадати, що в той час Галичина була чисто хліборобською країною і трохи промисловости було по містах, які в більшості випадків, становили польсько-жидівські острови серед українського селянського моря. На промислові підприємства, зокрема у Львові та в нафтовому басейні Борислава-Дрогобича поляки недопускали робітників з українського села. Вони спроваджували робітників з корінно-польських земель, або навіть чужинців. Тому й не диво, що комуністичні партійні комітети, як це твердять сучасні совєтські партійні історики, виникли в Дрогобичі, Бориславі, Стрию, Львові, Перемишлі, Тернополі тощо, а на чолі їх стояли люди з такими прізвищами як Арнольд Бараль, Ян Кутик, Зиґмунт Родзень, Юзеф Завадка, Чеслав Ґроссер, Казімєж Ціховські, Пизік, Рідіґер та інші.[2] Це зрештою підтверджує польський дослідник комуністичного руху в Західній Україні Януш Радзєйовський, який каже, що

> перші нечисленні і розпорошені комуністичні групи в Східній Галичині постали в другій половині 1918 р. в Бориславі, Дрогобичі і Стрию. Одним із кадрових джерел тих груп, а зокрема коли йдеться про Стрийську і Бориславську, то це були ліво настроєні одиниці з жидівської Соціял-Демократичної Партії і Поале Ціону. Важливу ролю в розвитку комуністичного руху в Західній Україні відіграли діячі з Комуністичної Робітничої партії Польщі, які появилися там щойно в 1920 р.[3]

Отже ж, нічого дивного, що українське село за такими лідерами не йшло та й не могло іти, бо ж вони були для них нічим іншим, як тільки представниками тих національностей, польської і жидівської, які найбільше дошкулили українському селянинові в Галичині.

Перебування Левицького в Галичині не дало бажаних вислідів, і тому цю справу розглядав на окремому засіданні пленум Центрального Комітету Комуністичної Партії (большевиків) України (ЦК КП (б)У) 27-го травня 1919 р.[4] Тут

цікаво проаналізувати склад тодішнього ЦК КП (б)У, який так "турбувався" інтересами українського робітництва і селянства взагалі, а в даному випадку, галицького зокрема. На згаданому засіданні було присутніх 14 осіб на чолі з тодішнім головою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, тобто із президентом України, Григорієм Петровським. За національною приналежністю там було п'ять росіян: А.С. Бубнов, А.В. Іванов, Н.Л. Мещеряков, Г.Л. П'ятаков і М.А. Савельєв; чотири жиди: Аким (П.Л. Ровнер), А.А. Йоффе, Р.Б. Фарбман та А.І. Хмельницький; С. Косіор — поляк, Х.Г. Раковський — болгарин, Е.І. Квірінґ — латвієць, Григорій Петровський — зрусифікований українець і Тарас Харченко (можливо також українець), але оба вони не відомі в українському русі до революції. З усіх присутніх тільки трьох були народжені в Україні, всі інші не мали взагалі нічого спільного з Україною.

Тема, яку цей Пленум обговорював, вказує на те, що підготовляли вони диверсію в Західній Україні, так само, як це большевики зробили були в Україні в 1917 р. В той час, коли Західня Україна була у затяжній боротьбі з Польщею, цей Пленум обдумував можливості, як повалити уряд Західньо-Української Народньої Республіки. Для цього вони вирішили, що для Галичини необхідно створити власну самостійну комуністичну організацію та навіть совєтський уряд у противагу урядові Є. Петрушевича. Ця комуністична організація мала б бути обласною організацією КП (б) У і до її завдань мало б належати підбурювати селянство проти уряду ЗУНР та намагатися підчинити Галицьку Армію під вплив командування Совєтської України.[5]

Коли ж ці всі намагання не дали бажаного успіху, ЦК РКП(б) вирішив створити комуністичну партію, якщо вже не в Галичині, то принайменше з галичан, яких тоді було досить багато на території Совєтської Росії як військово-полонених австрійської армії.

Як перший крок у здійсненні того пляну Центральний Комітет Комуністичної Партії большевиків України створив 28 жовтня 1919 р. дев'ятичленне Організаційне Бюро (Оргбюро) Комуністичної Партії Східної Галичини й Буковини, яке мало взятися за організацію такої партії. Головою цього Бюра був назначений колишній студент права Львівського університету Василь Порайко, який від 1915 р. перебував у Росії як військово-полонений австрійської армії.[6] Сам він був родом з Покуття і в довоєнних роках був активним членом Української Радикальної Партії. Перебуваючи в полоні він пристав у 1918 р. до большевиків

і в 1919 р. переїхав в Україну, де став відданим співробітником большевицького діяча Російської Комуністичної Партії большевиків РКП(б) та КП(б)У — Володимира Затонського. Це властне і вплинуло на вибір Порайка на таку важливу посаду, як голова Організаційного Бюра ще покищо неіснуючої Комуністичної Партії Східної Галичини й Буковини.

Крім Порайка, до того організаційного бюра належали ще Михайло Баран, Михайло Левицький, Михайло Михайлик — всі галичани; Олесь Досвітній, Юрій Коцюбинський та І. Краснокутський (Левченко) — наддніпрянські українці та Іван Кулик,[7] український жид з Уманщини. Для розвинення своєї праці Організаційне бюро дістало від ЦК КП(б)У 100 тисяч рублів і завдання "створити комуністичну організацію, яка могла б очолювати і контролювати зростаючий революційний рух у Галичині й Буковині".[8] За свою роботу Оргбюро мало відповідати перед ЦК КП(б)У й від нього мало отримувати політичні та організаційні директиви. Тому що комуністів — галичан було мало в Україні, вирішено, щоб один із членів Оргбюра, Левченко виїхав у сибірські міста та до Ташкенту, де мало знаходитися "багато галицьких комуністів", щоб їх відкликати до праці в Галичині.[9]

Менш більш у тому самому часі Українська Галицька Армія знайшлася в т.зв., "чотирикутнику смерти" і після невдалого союзу з російською армією Денікіна, знайшлася віч-на-віч з большевицькою Червоною Армією. Боротися з большевиками у неї не було сил ані засобів, а відступати з Добровольчою Армією також було неможливо, бо ціла Армія перетворилась у великий шпиталь тифозників без належної медичної опіки та медикаментів. Крім того, бракувало і транспортних засобів, щоб усіх хворих перевезти у безпечне місце, якого також у даному моменті не було. У таких невідрадних обставинах залишався ще тільки один вихід — переговорювати з большевиками. Так, хоч-не-хоч, Українська Галицька Армія розпочала переговори з частинами Червоної Армії, але не як рівний з рівним, а як підрядна одиниця. В той час політичні обставини вимагали, щоб створити бодай про форму, якусь комуністичну організацію. І так 13 січня 1920 р. заходами деяких старшин і підстаршин — політичних комбінаторів, як також і з-поміж деяких цивільних галичан-інтелігентів, що перебували разом з Українською Галицькою Армією на території Східної України, щоб рятувати армію для майбутньої боротьби з Польщею, вирішили пристосуватися до нових обставин. Як перший крок у тому напрямку, вони організували Тимчасовий Комітет Української Комуністичної

Партії Прикарпаття[10] на чолі з цивільною людиною, драматичним актором Євгеном Коханенком (дійсне прізвище Євген Кохан), людиною лівих поглядів, але українським патріотом. Крім Коханенка, до того комітету входили ще з військових Володимир Бойко, отаман УСС Никифор Гірняк, підполковник СС Михайло Курах та Микола Угрин (літературне псевдо Угрин Безгрішний), а з цивільних Іван Матвійків, Іван Сидоряк-Ростока та інші.[11] Вслід за тим Тимчасовий Комітет почав видавати свій власний часопис *Комуніст Прикарпаття* за редакцією Миколи Угрина.

Однак Центральний Комітет Комуністичної Партії (большевиків) України (ЦК КП(б)У) не погодився на таку організацію, перш за все тому, що її назва вказувала на український національний характер, а подруге тому, що національно виховані галичани не викликали довір'я у большевицьких колах взагалі. У висліді того ЦК КП(б)У розв'язав новостворену Українську Комуністичну партію Прикарпаття і запропонував її членам влитися в ряди створеної большевиками Комуністичної партії Східної Галичини й Буковини.[12]

В ім'я правди треба ствердити, що в той час були висловлені також погляди, які заперечували потребу організації окремої галицької комуністичної партії. І так, на сторінках часопису "Галицький комуніст" появилася цікава стаття І. Кулика, в якій він доводив, що "Галичина — це не якийсь чужий край, але невід'ємна частина України, лише тимчасово окупована ворогом" і тому особливого представництва в ЦК КП(б)У не повинно бути так, "як його не мають обласні організації України."[13]

Беручи до уваги той факт, що так старшинський склад, як і вояцтво УГА, були тісно пов'язані братерством зброї та національним вихованням, комуністична верхівка, Ленін, Затонський та інші, ставилися до всіх заходів у рядах УГА з недовір'ям, тим більше що намагання Затонського разом з Порайком порізнити старшин УГА зі стрілецтвом не дали бажаних вислідів. Для них було ясним, що УГА ввійшла в союз з большевиками, не у висліді любови, чи якихось спільних ідеологічних засад або спільних інтересів, але таки через невідрадні обставини, в яких вона тоді знаходилася. Згадуваний уже большевицький діяч Володимир Затонський зовсім слушно завважив, що перехід трьох корпусів УГА на бік Червоної Армії стався тому, що Галицькій Армії "вже подіватись було нікуди,"[14] тобто, іншого вибору уже не було. І дійсно, в цей час у самій тільки Винниці й околиці лежало покотом у лікарнях та школах переорганізованих на шпиталі 8743 хворих галичан. В лютому загальний стан виносив: 38197 старшин, підстаршин і стрільців

хворих або видужуючих, а 18243 службово зайнятих у різних обслугах.[15] Крім того було ще багато вояків хворих на тиф на приватних мешканнях, про яких не було точних відомостей. Не рідко траплялися випадки, що цілі сотні хворували на тиф, так що не було навіть кому вартувати біля військових магазинів чи командних постів. Фактично це був стан, коли УГА перетворилася була в один великий шпиталь, який не то, що не міг воювати, але навіть рушитися з одного місця на друге.[16]

Що Українська Комуністична Партія Прикарпаття творилася тільки під примусом вимоги часу й обставин, а зокрема потреби контактів з большевиками, щоб рятувати обезсилену тифом армію, свідчить також і те, що до першого тимчасового Комітету ввійшли високої ранґи старшини УГА, які ніколи перед тим, ані після того не мали нічого спільного з комунізмом, як полковник Михайло Курах, отаман Никифор Гірняк, Микола Угрин та інші. Затонський власне це і мав на думці, коли писав, що УГА перейшла на бік большевиків "без внутрішнього перевороту", але зі "всім гамузом зі старшинами і генералами", що йому, як і всім іншим большевицьким верховодам в Україні дуже не подобалося.[17] Мало того, його ще більше разило те, що "в президії комуністичного осередку був колишній полковий священик Брикович. Полковий священик у минулому Лебедович був головою культурно-освітньої комісії. Колишній жандарм Гаврищак був відповідальним політпрацівником у восьмому полку і т.д."[18] Незважаючи на те, сучасні партійні історики намагаються доказувати, що "перехід трьох корпусів УГА на бік Червоної Армії був досягненням підпільних комуністичних організацій, що діяли в УГА".[19]

Незадоволений з існуючого стану був і "уповноважений ЦК КП(б)У" Іван Сіяк, який так характеризував становище в ЧУГА: "Вся робота по перебудові галицьких частин в червоні обмежувалась перефарбуванням вивісок — заміною тризубців червоними зірками: парадами, мітингами та наказами звище". Він підкреслював, що колишні члени командного складу галицьких частин не тільки займали свої попередні місця, але призначались военкомами і політпрацівниками".[20] Так виглядав комунізм у військових частинах Української Галицької Армії на початку 1920 р. Отже, годі було очікувати великих революційних змін від галичан.

[illegible] лютого 1920 р. Українська Комуністична Партія Прикарпаття на чолі з Коханенком була змушена об'єднатися з Комуністичною Партією Галичини й Буковини, а в дійсності змінити свою назву і прийняти назву Компартії Порайка, щоб не підкреслювати національности. В той же час обрано новий комітет, який очолив В. Порайко разом з М. Михайликом та Є. Коханенком.[20а] Та вже за кілька тижнів і ця назва не відповідала Москві і, щоб не дразнити Румунії, цю партію перейменовано на Комуністичну Партію Східної Галичини (КПСГ).[20б] Але й це фактично не розв'язало проблеми, бо всі ці заходи не дали бажаного висліду і до створення галицької комуністичної партії не дійшло і далі існували дві групи: Є. Коханенка та В. Порайка.[20в] [illegible] лютого Центральний Комітет Російської Комуністичної партії створив Галицьке бюро (Галбюро), на чолі якого поставлено наддніпрянця І. Краснокутського (Левченка). Галбюро мало вести аґітаційно-пропаґандивну роботу серед галичан, які перебували тоді в Російській Совєтській Федеративній Республіці та зробити облік усіх комуністів уродженців Галичини (без уваги на національність), що проживали на території Росії й України, і з них зорганізувати галицьку комуністичну партію. Одночасно Галбюро мало бути представництвом галичан перед московськими органами комуністичної партії та совєтського уряду.[21]

Тимчасом відносини поміж Москвою та Польщею були напружені, і заносилося на війну. Тому Москві була конечною, на всякий випадок, галицька комуністична партія, яка виступала б нібито в імені народу Галичини. Через комуністичні партії чи організації Москва плянувала робити диверсії в чужих країнах, витворювати заворушення і хаос та перебирати на наказ Москви, владу у свої руки так як це вона зробила в Україні і пробувала безуспішно зробити в Угорщині й Баварії в 1919 р. В разі війни з Польщею галицька комуністична партія могла б проголосити свої претенсії до влади в Галичині, зокрема тоді, коли Червона Армія вступила б на її територію.

У зв'язку з такими плянами, Центральний Комітет КП(б)У скликав 23 квітня у Києві т.зв. "першу конференцію галичан комуністів", на якій "вибрано" Галицький організаційний комітет КП(б)У (у скороченню Галорком КП(б)У).Хоча сучасна совєтська історіографія намагається представити цю конференцію як "крайову партійну конференцію галицьких і буковинських комуністів", Н. Гірняк, свідок і учасник тих подій, заперечує це твердження. Він каже, що це була конференція політпрацівників усіх бриґад ЧУГА, яку скликав Затонський на те, щоб познайомитися з усіма галичанами, які працювали в ЧУГА як політруки й політкомісари незалежно від їхньої партійної чи

ідеологічної приналежности. Це в жодному випадку не була конференція галицьких комуністів, бо їх було дуже небагато. На посади політпрацівників призначали також людей інших партійних переконань. Наприклад, Михайло Балицький і Федір Замора, які брали в тій конференції участь, були анархістами; Дмитро Білик, Омелян Паліїв, Євген Яворський і Федір Палащук (Конар) — радикали , а В. Бобинський, взагалі, безпартійний.[22]

Новообраний Галорком складався з шести осіб, на чолі якого став не якийсь галицький чи наддніпрянський українець-комуніст, але варшавський жид, член Польської Комуністичної Партії, Фелікс Кон. Крім нього, до цього комітету ввійшли ще Іван Немоловський — українець з Наддніпрянщини, як секретар та Федір Конар (Палащук), Омелян Паліїв, Михайло Баран та Михайло Левицький,[23] усі чотири з Галичини.

Галорком був створений два дні після підписання відомого Варшавського договору Петлюри з Пілсудським, згідно з яким, Петлюра відмовився в імені Директорії УНР від яких-небудь претенсій до Галичини, а вслід за тим розпочалася польсько-совєтська війна 1920 р.

Після створення Галоркому, ним заопікувався не хто-небудь, а таки сам Ленін, що є найкращим доказом, наскільки він уважав Галичину за важливий "пляцдарм" у дальшому поході на Европу.

Крім того, як це сьогодні твердить совєтська псевдоісторія, Галицький Організаційний "Комітет мав на меті встановити зв'язки з комуністичними організаціями, що діяли у Східній Галичині і Північній Буковині, і допомогти їм у відновленні Комуністичної Партії Східної Галичини".[24]

З цього твердження треба було б робити висновок, що на західньо-українських землях, в Галичині й Буковині, була якась комуністична партія, але чомусь перестала діяти і тепер її треба було відновити чи пак урухомити. І дійсно, коли можна взагалі говорити про український комуністичний рух в Галичині то згадуваний уже Януш Радзєйовський стверджує, що цей рух не бачив свого головного ворога в правиці власного народу, тобто в українській аристократії й буржуазії, бо таких майже не було, і "цей момент має важливе значення для розуміння генези українського комуністичного руху. Понад піврічне існування ЗУНР, — пише Радзєйовський, — її законодавча діяльність, а в кінці, війна з Польщею за збереження власної державности, створили в Галичині винятковий стан всенародного напруження. В цій боротьбі брала участь майже вся українська молодь, а в тому і майбутні політичні діячі..."[25] Вже хоч би із цього

твердження виходить, що національний фактор був надзвичайно важливий в Галичині, але цього якось не могли бачити московські комуністичні лідери і вони застосовували до Галичини московські критерії.

У липні 1920 р., коли для московсько-совєтського уряду стало очевидним, що воєнні дії захоплять і галицьку землю, Галорком, безсумнівно за інструкціями з Москви, звернувся "до червоноармійців 14—ої армії із закликом допомогти трудящим Західньої України скинути владу польських панів". Тут Галорком, узурпуючи собі право говорити в імені всього населення Галичини, каже:

> "Галицький робочий люд устами своєї Комуністичної партії звертається до вас від імені 5.000.000 населення Галичини, з яких 130.000 загинули від катівських знущань, голоду і холоду в тюрмах і концентраційних лаґерях польської шляхти, з благальною просьбою: допоможіть нам прогнати польських панів з нашої споконвічної землі, политої кров'ю наших дідів і прадідів. Ви, діти геройських російських і українських робітників і селян, котрі на власних плечах несли і несуть головний тягар великої революції, не відмовите нам своєї могутньої, братерської допомоги".[26]

Це звернення є цікаве тим, що його писав в імені п'ять мільйонів населення Галичини Галорком, якого головою був варшавський жид, а секретарем наддніпрянський українець. Вони обидва виступають в імені галицького населення і просять, щоб московські війська визволили Галичину від польських панів. У зверненні не говориться про українське населення та про національні меншості Галичини, але як про один "робочий люд". Так спрепароване "запрошення" неіснуючою партією, підписане людьми, які не мали ніякого мандату, а що найважливіше, навіть не розуміли проблем населення Галичини, прикривало совєтську інвазію "братерською допомогою".

Що Комуністична Партія Галичини не була українським твором, а таки московським, вказує ще й те, що всі наради у справі творення такої партії відбувалися ані не в Києві, ані в Харкові, а таки в Москві, хоча тепер всюди підкреслюється, що мовляв ініціятива походила від галичан або від ЦК КП(б)У. Наприклад, пишуть, що "з ініціятиви ЦК КП(б)У 1 серпня 1920 р. в Москві відбулась нарада представників керівних центрів галицьких комуністичних організацій. Було вирішено створити новий об'єднаний Галицький крайовий організаційний комітет КП України".[27] Два дні пізніше, 3 серпня створено Центральний Комітет Комуністичної Партії Галичини (ЦК КПГ), в якому об'єднано Галицький Організаційний Комітет, Галицьке Бюро ЦК

РКП(б) і польсько-жидівський львівський гурток. З тим днем Галорком закінчив свою місію і перестав існувати як організаційна одиниця. На чолі новоствореного Центрального Комітету КПГ поставлено волі Леніна знову не галичанина — українця, але таки наддніпрянця, Володимира Затонського.[28] Що Галичина відіграла важливу ролю у плянах Леніна, вказує ще й те, всі галицькі події були обговорювані на нарадах Комінтерну, а його Виконавчий Комітет, порадою Леніна, визнав КПГ одну зі своїх секцій, тоді як Українська Комуністична Партія (боротьбістів) із більшим членством і більш активною ніж КПГ, не могла такого визнання Комінтерну дістати. У зв'язку з тим представники КПГ, на чолі М. Левицьким, взяли участь у працях ІІ-го Конґресу Комінтерну від 19 липня до 7 серпня 1920 р. в Москві, 29 липня 1920 р. Ленін особисто перевів розмови з цією делеґацією.[29]

Згідно офіційними даними КПГ нараховувала 232 члени і 246 кандидатів у члени партії, отже разом 478 осіб.[30] Скільки між ними було українців взагалі, українців галичан зокрема — не знати. Відомо однак, що серед членів КПГ були поляки, жиди також москалі, які прийшли як військові Червоної Армії. Назагал, навіть і така цифра була для большевиків задовольняюча, бо вони не йшли здобувати владу більшістю голосів населення, але загарбували її допомогою російської Червоної Армії. Але, як виявилося, інтелектуальний склад КПГ був незадовільний для большевицьких вождів, бо "з числа дійсних членів партії 41 вищу, 68 — середню і 123 іншу освіту; з числа кандидатів — 69 мали вищу, 59 — середню і 181 іншу освіту".[31] Отже, це були люди, які вміли думати й мабуть не всі накази ЦК РКП(б) чи КПГ готові були виконувати беззастережно. Але найгірше, було те, що "серед дійсних членів було 50 колишніх старшин УГА",[32] тобто Української Галицької Армії.[32] "Звичайно, що така кількість комуністів вищою і середньою освітою насторожувала, — каже совєтський історик Є. Галушко, — робітники й селяни умовах буржуазно-поміщицького ладу були позбавлені можливості вчитися, до освіти мали доступ лише представники імущих класів. Виховані в дусі буржуазно-націоналістичної ідеології, вони рідко ставали на бік трудящих, на бік соціялістичної революції".[33] Це також вказує на те, що совєтські партійні діячі тоді, як і совєтські партійні історики тепер, не могли і не можуть зрозуміти, якою великою напругою українське населення Галичини зводило бої за українську школу та освіту для своїх дітей, тоді коли під російською окупацією про це не могло навіть

бути мови. У висліді того не тільки "представники імущих клясів" мали доступ до школи, але не рідко навіть і бідніші селяни посилали своїх дітей здобувати освіту спільним зусиллям цілої громади. Очевидно, що все це нерівне змагання скріплювалося національною ідеологією, якої так дуже боялися москалі взагалі, комуністи зокрема.

Отже, найбільшою турботою комуністичних вождів була власне українська національна свідомість галичан, зокрема новоспечених членів КПГ, щоправда, незважаючи на національне виховання галичан, зокрема галицької інтеліґенції, серед них знайшлися й такі, що щиро і віддано перейшли на службу до большевиків, і то навіть з-поміж старшин УГА. Для прикладу варто згадати б хоча сотника Володимира Ґадзінського, який спільно із Василем Порайком, перевихованим у московському полоні, стали повністю на службу московських большевиків і працювали для них віддано і посвятою. Серед українського членства Комуністичної Партії Галичини власне найбільш відданими були колишні вояки австрійської армії перевиховані в російських таборах для військово-полонених.

Почавши 1915 р. російське командування відсилало захоплених у полон українців австро-угорської армії до таборів військово-полонених у Туркестані. "Досі не вдалося знайти даних про загальну кількість їх у туркестанських таборах. Певно, свідчення, про те, що "під час війни жили у Середній Азії десятки тисяч бранців — галицьких українців", не перебільшенням", — твердив дослідник Ярослав Дашкевич.[34] І так, на цю масу знедолених полонених большевики кинули своїх пропаґандистів і аґітаторів, які, щоб перетягнути їх на свій бік, користувалися гаслами також і українського визвольного руху й голосили рівноправність усіх народів. На базі документів про працю цих комуністів галичан доводиться ствердити, що і в Туркестані їхня робота проходила більше під національним аспектом ніж інтернаціональним. Полонені галичани активно працювали у Туркестанській Українській Громаді, яку заснували власної ініціятиви, створивши відділи по багатьох місцевостях Туркестану та влаштовували Всеукраїнський туркестанський з'їзд. Вони видавали часопис українській мові "Туркестанська Рада", організували українське шкільництво для дітей українських поселенців у Туркестані й домоглися тих школах навчання українською мовою, організували українські бібліотеки, клюби, хори, драматичні гуртки, які мали чималий вплив на українське національне виховання. Українське культурне життя процвітало Туркестані, аж поки його не

зліквідувала московсько-совєтська шовіністична влада в тридцятих роках. Сьогодні там немає вже і сліду із цієї короткотривалої, але плідної культурної праці, хоча там сьогодні більша кількість українців ніж це було в 1918-1919 роках. (Близько 500.000 у самому Туркестані).[35]

13 листопада 1918 р. "галичани—інтернаціоналісти і місцеві українці-комуністи створили Партію українських комуністів робітників і селян Туркестанського Краю. В момент організації партія та налічувала 42 члени, а головою Тимчасового Комітету Партії був обраний О. І. Забудько-Кравчук, родом з Миколаєва Кам'янець—Подільської губернії. У січні 1919 р. Партія українських комуністів об'єдналася з Ташкентською організацією Російської Комуністичної Партії большевиків і на правах секції українських комуністів увійшла в її склад. Ряди цієї української секції, як це говорить совєтський дослідник, "швидко зростали: до 25 березня 1919 р. кількість її членів збільшилася на 30 чоловік, до 13 квітня 1919 р. ще на 42 чоловіка."[36] Нам здається, що на пів мільйона українського населення у Туркестані, це зростання було не швидке, а радше дуже повільне, але дослідникові цього не можна було сказати.

"Наприкінці травня 1919 р. в Ташкенті відбулася перша крайова конференція комуністів-українців Туркестану, роботою якої керував Н.В. Хомин. У конференції взяло участь 20 делеґатів з 18 місцевостей. Вони представляли близько 500 членів Секції українських комуністів та її відділів. Ця конференція ухвалила організувати Українське Крайове бюро при Крайовому комітеті РКП(б) та про видання української партійної газети."[37] З цього видно, що конференція відбулася таки під національним гаслом, а не під інтернаціональним, бо в противному випадку не було б потреби створювати спершу таки українську комуністичну партію, а потім, очевидно під натиском Москви, її переорганізовано в секцію РКП(б) українців-комуністів.

Визначний комуністичний діяч, Нестор Хомин, що й сам належав до тої групи воєннополонених, згадує про те, як большевицькі аґітатори намагалися перевиховувати галичан на "клясово свідомих" і стверджує, що це не було так легко. "Ще довгий час, — писав Хомин, — давне націоналістичне виховання, яке вони [українські полонені] одержали в Галичині на тлі завзятої боротьби, затемнювало їх клясову пролетарську свідомість. Це сталося тим легше, що серед галичан, які брали участь в українській буржуазній революції (в листопаді 1918 р.), не знайшлося ні одного більш-менш визначного свідомого

комуніста, котрий міг би цей напівоброблений зі соціялістичного боку елемент потягнути за собою до організаційної боротьби."[38] Остаточно робота большевиків дала певні висліди і кілька десятків українців галичан приєдналися до них.

Згідно зі свідченням Хомина, "хронологічно перша організація галичан комуністів постала в Туркестані в другій половині 1918 р." Тому що ці галичани стали комуністами у Туркестані і там вступили в ряди Російської Комуністичної партії, їх називали "туркестанськими комунсітами" або "туркестанцями".[40] Спочатку вони були активні там у Туркестанській Українській Громаді, але після розгрому Колчака в листопаді 1919 р., вони почали вертатися в Україну і, як це стверджує Н. Хомин, "туркестанці" у числі 18 осіб дісталися на Лівобережжя України.[41] Згідно з твердженням Гірняка вони "беззастережно служили москалям..., і були повсякчас по стороні Затонського, що виконував в Україні ролю московського ґубернатора від імені РКП. Вони здобували собі довір'я в Затонського навіть ціною братньої крови."[42] До речі, навіть сам Затонський у листі до Леніна з 6 вересня 1920 р. писав, що "надзвичайно цінним матеріялом для радянського будівництва є галичани з Росії, головним чином з Сибіру і Туркестану" та що в його роботі "найбільш надійні туркестанці.[43] Це також вказує, що комунізм в Галичині не був популярний і тому не було доморослих галицьких комуністів.

На непопулярність комуністичної ідеології серед галичан вказує ще й те, — як це твердить Хомин, — що в часі переходу Української Галицької Армії на бік Червоної Армії, та взагалі в часі перебування її під большевицьким командуванням, серед цілої армії здеклярувало себе "лише кілька десятків комуністів" (М. Баран, І. Сіяк та ін.)[44]

Цю істину стверджує також ще й інший визначний комуністичний діяч галичанин-туркестанець М. Левицький, який у 1919 р. дістався до окупованої поляками Галичини і там намагався розгорнути комуністичну діяльність. У своїй статті "Націоналістичні ухили в КП(б)У та КПЗУ", яка появилася в журналі *Більшовик України* ще в 1927 р., він між іншим писав: "Галицький комуністичний рух був імпортований (до Галичини) весною 1919 р., експортований після того, як поляки окупували Галичину, знову імпортований у 1920 р. (тобто в часі окупації частини Галичини Червоною Армією — В.В.) та експортований ще раз після Ризького договору 1920 р."[45], згідно з яким совєтські уряди Росії й України визнали польський суверенітет над Галичиною.

Із наведених свідчень дуже авторитетних постатей у комуністичному русі доводиться ствердити із повною об'єктивністю, що галицький комунізм, як і новостворена Комуністична Партія Галичини у противагу до тверджень Кучерова, виникли не як доморослий продукт, зумовлений внутрішніми потребами й обставинами краю, але були імпортовані з Росії, а тим самим перебували на послугах Росії, чи пак її червоного диктатора Леніна. Комуністична Партія Галичини мала бути інструментом для опанування галицької землі, яка у свою чергу мала стати вихідною брамою до опанування Середньої Европи — до Угорщини та Чехословаччини. З другого ж боку, КПГ мала за завдання знищити український національний рух серед галицьких українців, а вслід за тим промощувати шлях для т.зв. інтернаціоналізму, за яким скривався російський імперіялізм.

Незважаючи на те, що комуністичний рух серед українців Галичини не був популярний і не знаходив підтримки в широких масах населення, совєтські історики всеж таки намагаються довести, що большевицька революція в жовтні-листопаді 1917 року мала великий вплив на Галичину і дала поштовх до революційних дій у листопаді 1918 р., які завершилися створенням Західньо-Української Народньої Республіки. У згадуваній уже розвідці О. Карпенка "Радянська влада в Західній Україні в 1920 р." автор без жодних доказів впевняє читачів, що "уже в перші місяці після Великої Жовтневої соціалістичної революції в Західній Україні розгортається активна революційна боротьба... Великий вплив на цілеспрямованість революційної боротьби мали ідеї соціялістичної революції, ідеї марксизму-ленінізму, які все більше проникали в маси... Революційна боротьба трудящих під большевицькими гаслами привела до того, що в жовтні-листопаді 1918 р. багатонаціональна "клаптева імперія" Габсбурґів, незважаючи на всі зусилля імперіялілістів зберегти її, розпалася",[46] Твердження це аж ніяк не витримує критики, бо ж власне Антанта плянувала коштом Австрії й Німеччини відбудувати Польщу, поширити кордони Італії на півночі та Сербії на Балканах. А в кінці Антанта підтримувала й апробувала створення Чехословаччини коштом Австро-Угорщини. Цього всього для Карпенка не існувало і він твердить, що Антанта намагалася зберегти цілість Австро-Угорщини, не скріпивши свого твердження ані одним прикладом, історичним фактом.

"На боротьбу проти австро-угорського панування піднялися і трудящі західно-українських земель, — продовжує Карпенко, — але результатом цієї боротьби вони не скористалися і владу захопила продажна контрреволюційна українська буржуазія в особі Української Національної Ради".[47] Отже, знову ж таки, Українська Національна Рада, яка нараховувала понад 150 представників усіх діючих політичних партій Галичини й Буковини, включно з лівими, Українською Радикальною та Українською Соціял-Демократичною, в розумінні Карпенка була "продажною" інституцією, а вся національно визвольна боротьба, яка розгорнулася була, зокрема на протязі останніх 70 років, від 1848 до 1918 рр. для нього не існувала. Так само той факт, що ту боротьбу провадили власне партії, чи їхні провідники, які ввійшли у склад Української Національної Ради в жовтні 1918 р., для Карпенка, наукового робітника в установах Академії Наук Української ССР у Львові, все це не існувало. Він також не завважив і того, що власне серед тих партій не було української комуністичної партії, бо такої в Галичині не було, так само як серед визначних постатей-творців Листопадового Чину у Львові, не було ані одного визначного комуністичного діяча, який виявив би себе в українському визвольному русі в минулому, чи навіть хоч би в пізніших роках.[48] Це очевидно вказує на те, що в Західній Україні, не було природних передумов для існування такої партії. Іншими словами, комуністична партія в Галичині не була потрібна.

Бібліографічні примітки

1. *Енциклопедія українознавства,* Гол. редактор Володимир Кубійович . — Мюнхен: Молоде життя, 1966, том II, стор. 1652-1653

2. Галушко, *Нариси історії... КПЗУ,* стор. 37; Згідно з твердженням А. Ярошенка, галицькі комуністи вислали були свого представника на 1-ий Конґрес Комінтерну у Москві, в квітні 1919 р. Але він мабуть не вспів прибути на час, щоб брати участь у нарадах Конґресу й тому він написав листа, затитулувавши його "Доповідь представника Комуністичної Партії Східної Галичини. Голові Ради Народних Комісарів товаришеві Ленінові". Цей лист до Леніна цікавий тим, що він написаний німецькою мовою. Отже, виходить, що представник неіснуючої галицької комуністичної партії не знав української чи навіть польської мови. Це мабуть також кидає світло, що комуністичні гуртки в Галичині не були в 1919 р. твором українців. (Пор. А. Ярошенко: "В.І. Ленін і Комуністична Партія Східної Галичини", *Український Історичний Журнал,* No. 4, 1965, стор. 35; Далі подаватимемо назву журналу у скороченні *Укр. Істор. Журнал.)*

3. J. Radziejowski. *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy, 1919-1929; wezlowe problemy ideologiczne.* — Krakow: Wydawnictwo Literackie. 1976, стор. 18; Совєтські партійні історики, (Галушко, Ярошенко і ін.) твердять, що Комуністична партія Східної Галичини оформилася лютому 1919 р. на крайовій партійній конференції у Станиславові. (*(Укр. Істор. Журнал*, No. 4, 1964. стор. 52). Ця конференція проголосила утворення КПСГ обрала Центральний Комітет партії на чолі Карлом Савричем. Щоправда, жоден них не подає джерела, на базі якого вони це ствердження роблять. Навпаки, Ярошенко посувається ще далі і твердить, що "утворення КПСГ — одного перших бойових загонів міжнародного комуністичного руху — було яскравим проявом впливу ленінських ідей на розвиток революційного руху на західноукраїнських землях" *(Укр. Істор. Журнал*, No. 4, 1965, стор. 35).

Однак польський дослідник Януш Радзєйовскі твердить, що "головну ролю у скликанні і працях тієї конференції відіграли боротьбісти: Микола Хрестовий, Микола Яловий і Карло Саврич. (Z pola walki (Варшава), No. 2, 1971, стор. 35). Якщо так то це не могла бути большевицька конференція, бо боротьбісти були тому часі в опозиції до КП(б)У. Крім того, Радзєйовскі твердить, що партії у стисловому значенні тоді не створено, бо всіх учасників тієї конференції західньо-українська влада скоро виарештувала. (Там же!). Отже, із заснуванням КПСГ лютому 1919 р. щось не гаразд.

4. *Гражданская война на Украине 1918-1920;* сборник документов материалов у трех томах.— Київ: Наукова думка, 1967, том. 2, стор. 88

5. Там же, стор.

6. *Радянська Енциклопедія історії України.* А. Д. Скаба, відпов. редактор. — Том. 3. — Київ, Академія Наук УРСР, 1971, стор. 430.

7. *Гражданская война на Украине,* том. 2, стор. 448

8. Там

9. Там же

10. М. Стахів. *Третя совєтська республіка Україні.* — Нью-Йорк: Укр. Конґресовий Комітет, 1968, стор. 116

11. Н. Гірняк. *Останній акт траґедії Української Галицької Армії.* — Перт Амбой; Вид. Укр. Військово-Історичного Інституту, 1959, стор. 127 (Далі останній Акт траґедії...). І. Матвійків — галичанин, який утік до Росії, щоб не служити австрійській армії. Перебуваючи Росії став комуністом і мужем довір'я В. Порайка й разом ним намагався організувати галицьку комуністичну партію.

12. Стахів, цит. праця, стор. 117

13. "КПЗУ — організатор революційної боротьби", стор. 42, цитує Є. М. Галушко, *Нариси історії...*

14. Цит, праця..., там же, стор. 42

15. Гірняк, *Останній акт трагедії,* стор. 120

16. Там же; О. Станимір. *Моя участь у Визвольних Змаганнях, 1917-1920.* Торонто, 1966, стор. 126-128; О. Лазурко "Дещо з санітарних відносин УГА", *Укр. скиталець,* ч. 12, 1923, стор. 20-21

17. Галушко, Цит. праця, стор. 42

18. Там

19. Там

20. Там же

20а. Гірняк, *Останній акт трагедії,* стор. 127

20б. Стахів, цит. праця, стор. 117-118, також гл. Гірняк, цит. праця, стор. 102-107

20в. Галушко. *Цит. праця,* стор. 41; Це бюро було ліквідовано постановою Оргбюро РКП(б) з 23 листопада 1920 р., коли не було найменших виглядів на поворот большевиків до Галичини. *Радянська енциклопедія історії України"* чомусь пересуває дату створення Галбюра на червень 1920 р. (гл. т. 1, стор. 393а), М.К. Кучеров твердить нібито Галбюро створено на прохання Галоркому, якого очевидно лютому ще не було. (*(Укр. Істор. Журнал*, No. 4, 1964, стор. 82)

21. Там

22. Гірняк, *Цит. праця,* стор. 158; це саме підтверджує інший учасник тієї конференції, Михайло Курах, який у своєму спомині "В союзі з большевиками" пише, що його Порайко викликав на ту конференцію, хоча він "політробітником" не був. *(Вісті* ч. 136, 1970, стор. 42). І знову ж у статті "Нові причинки до історії УГА" він пише, "в число делеґатів попало багато старшин", які "політпрацівниками" не були, але хотіли побачити Київ. (гл. *Голос Комбатанта,* ч. 9/15 весна 1961, ст. 27).

23. *Гражданская война на Украине, 1918-1920; том 3, стор. 294;* За те Нарисах історії Комуністичної Партії України (Київ, 1971) говориться, щось інше, саме, що це "Галорком скликав 23 квітня 1920 р. Києві 1 конференцію галицьких і буковинських комуністів, які перебували на території УССР" — стор. 289; Якщо йдеться про персональний склад Галоркому то тут також немає однозгідности, бо Є. Галушко, цитуючи часопис *Галицький комуніст* 25 квітня 1920 р. каже, що Галорком складався з осіб, до якого крім повище згаданих були обрані ще й Василь Порайко, Осип Устиянович, Михайло Михайлюк, Болеслав Скарбек поляк, представник комуністів поляків з Галичини. Крім того, були обрані Іванчук та д-р М. Козоріз як кандидати (Гл. Галушко: *Нариси історії КПЗУ,* стор. 39-40) Правда, *Гражданская война на Украине* подає персональний склад Галоркому, який був затверджений ЦК КП(б)У 23 травня 1920 р., тобто місяць після створення Галоркому, але стверджує, що то первісний персональний склад.

24. *Історія Української РСР двох томах* М. І. Супруненко, гол. редактор, Київ, Вид-во Академії Наук УРСР, 1957, том. 2, стор. 206

25. Я. Радзєйовскі. Цит. праця, стор. 18

26. *Під прапором жовтня;* вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні, 1917-1920 рр. Документи й матеріали (за ред. О. Ю. Карпенка). Львів: Книжково-Журнальне Вид-во, 1957, стор. 313-314.

27. К. Кучеров. "Комуністична партія Східної Галичини — організатор радянського будівництва 1920 р." *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964, стор. 82.

28. Галушко, Цит. праця, стор. 44; Сам факт, що до цього ЦК не ввійшов ніхто із місцевих галицьких українських комуністичних клітин найкращим доказом, що таких українських клітин у Галичині не було.

29. А.Д. Ярошенко. "В. І. Ленін І Комуністична Партія Східної Галичини" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1965, стор. 36

30. Галушко, Цит. праця, стор.

31. Там

32. Там же

33. Там

34. Я. Р. Дашкевич. "Галичани — інтернаціоналісти у Радянському Туркестані світлі новознайдених джерел 1917-1920 рр." — *Історичні джерела та їх використання,* вип. 3, Київ, 1968, стор. 98

35. Там же, стор. 91-115

36. Там же, стор. 105

37. Там

38. Н. Хомин. "До історії Галицької комуністичної партії" — *Українські щоденні вісті* (Нью-Йорк), ч. 91, 1921 р. — цитує М. Стахів, Третя совєтська республіка в Україні, стор. 121.

39. Хомин, назв. праця, там же, стор. 121

40. Я.Р. Дашкевич. "Галичани інтернаціоналісти у радянському Туркестані..", *Історичні джерела та їх дослідження,* вип. 3, стор. 96

41. Хомин, Цит. праця, Там же, стор. 121-122

42. Гірняк, Цит. праця, стор.xiv

43. Дашкевич, названа праця. Там же.

44. Хомин, названа праця, там же ж, стор. 121; Згідно *Радянською енциклопедією історії України,* весну 1919 р. Сх. Галичині діяли комуністичних організацій, які налічували 182 члени (т. 2, стор. 440). Згідно твердженням Галушка, Стрийська І Бориславська організації складалися головно жидів, Дрогобицька, Львівська, Станиславівська І Тернопільська поляків І жидів.

Коли ж ці 182 члени враховувалося у наведеному числі 478, то українці можливо створили не більше половини членства КПГ.

45. М. Левицький. "Націоналістичні ухили в КП(б)У та КПЗУ" — *Більшовик України,* No. 11, 1927, стор. 76-87 — цитує Р. Сольчаник. The Communist Party of Western Ukraine, 1919-1928. — Ann Arbor, Mich.: University Microfilms International, 1978, стор, 20

46. Ю. Карпенко. "Радянська влада Західній Україні 1920 р." *Вісник* Академії Наук Укр. РСР, No. 11(228), 1955, стор.

47. Там

48. Н. Хомин, названа праця, там же, цитує М. Стахів. *Третя Совєтська Республіка Україні,* стор. 121

IV. ПОЛЬСЬКО-СОВЄТСЬКА ВІЙНА 1920 р.

25 квітня 1920 р., у висліді Варшавського договору поміж Петлюрою І поляками, розпочалася польсько-совєтська війна. Наступ на Україну здійснювали дві польські армії, III-тя і VI-та, які займали фронт від ріки Дністер на півдні до річки Прип'ять півночі. У складі третьої армії, яка займала північний відтинок фронту, знаходилася 6-та українська дивізія під командою генерала Марка Безручка. VI-та армія займала південний відтинок і її складі знаходилася 2-га Стрілецька дивізія під командою полковника Олександра Удовиченка І вона займала найбільш висунений на південь відтинок фронту аж до ріки Дністер. Наступ польсько-українських військ був надзвичайно успішний, бо большевики не могли воювати з українськими повстанцями на своїх тилах та реґулярними польсько-українськими військами на фронті. 7-го травня Українська 6-та Стрілецька Дивізія увійшла до м. Києва.[1] Хоча поляки прийшли Україну як союзники, але, зайнявши велику частину Правобережжя, вони стали поводитися як вороги-окупанти І скорому часі українське населення переконалося, що поляки, незважаючи на всі польсько-українські відозви про союз І приязнь поміж обома народами, не прийшли добросусідськими намірами.[2] ІЦе очевидно була вода на большевицький млин, які на всі голоси кричали, що Петлюра запродав Україну полякам.

Для оборони перед польським наступом Ленін старою ще царською традицією назвав польсько-совєтський фронт в Україні Південно-Західнім, на Білорусі, тобто на північ від Прип'яті — Західнім фронтом. Південно-Західнім фронтом командував царський підполковник Александр Єґоров, Західнім фронтом талановитий большевицький полководець Михаїл Тухачевський, колишній поручник царської армії, який після большевицької революції дійшов до командування

большевицькими арміями. Для скріплення своєї ударної сили большевики спровадили різні військові частини, тому і Першу Кінну Армію на чолі Семеном Будьонним Кавказького фронту, яка 5 червня 1920 р. прорвала фронт на відтинку польської VI-ої Армії в районі Попельня-Козятин й вирушила у напрямку на Бердичів-Житомир. Успішний прорив Червоної Армії змусив поляків до відвороту на цілому фронті, щоб уникнути оточення. Та заки прийшло до відступу польських військових частин, Галичині передвісником нової зміни були втікачі зі сходу, "елеґантні панове й пані на гарних колясках, запряжених добрими кіньми. Це були польські великі землевласники та їхні адміністратори", які кілька тижнів тому їхали схід своєю армією, щоб відбирати українських селян свої маєтки. Тепер вони "виїжджали України, щоб до неї ніколи не повернутися". той час ніхто ще собі того не уявляв, що це була остаточна ліквідація "польщизни" на Правобережній Україні.[3]

На протязі червня 1920 р. воєнні операції відбувалися головно на Південно-західньому фронті, тобто на українській території. 4—го липня перейшли наступ й большевицькі війська Західнього фронту на Білорусі під командою М. Тухачевського. половині серпня головні сили Західнього фронту вийшли на лінію Пултуск-Радзимін-Сєдлець, частина загналася аж на північний захід від столиці Польщі Варшави.[4] 13 серпня Тухачевський розпочав наступ на Варшаву, що робило положення поляків дуже скрутним.

Так само великих воєнних успіхів зазнала большевицька III-тя Кінна Армія під командою С. Будьонного, яка 15 липня захопила на Волині важливе під стратегічним оглядом місто Рівне й посувалася далі вперед.

Дещо повільніше посувалися большевики на Південно-західньому фронті на Галицькому відтинку, який обороняла VI-та Польська Армія та частини Української Армії під командуванням генерала Михайла Омеляновича-Павленка перед 14-ою большевицькою Червоною Армією під командою О. Єґорова. Наступ на Галичину большевики запланували були здійснити двох напрямків: зі сходу — 14-та Армія через Збруч у напрямі на місто Тернопіль, далі на Городок і на Перемишль, та півночі, Волині, який мала здійснити большевицька 1-ша Кінна Армія Будьонного. Її завданням було заволодіти містом Львовом, після того прямувати на Перемишль.[5] Але Єгорову не повезло. Незважаючи на звільнене темпо на галицькому відтинку, ситуація для большевицьких військ була основному дуже корисна й 11-го

липня 1920 р. командувач Південно-західнього фронту Єґоров повідомляв, що "на цілому польському фронті перед арміями Західнього та Південно-західнього фронтів противник у повному відступі."[6] Користаючи сприятливих для Червоної Армії обставин, головне командування наказувало, щоб "кінна армія, яка разом частинами 45-ої дивізії творила ударну групу фронту, вперто переслідувала відступаючого противника, завдавши йому головний удар в обході на Берестейський район.."[7] В той же сам час 14-та Армія дістала наказ прикривати операції головної ударної групи боку Галичини та загальному наступати в напрямі на Тернопіль-Львів".[8] У зв'язку з тим Єґоров наказував арміям Південно-західнього фронту, щоб вони "до 24 липня зайняли райони: 12-та Армія — Ковель: 1-ша Кінна армія — Холм-Красностав-Замостя, 14-та Армія — Раву Руську-Городок-Львів...[9]

Про всі перемоги Червоної Армії очевидно негайно повідомляла совєтська преса на видних місцях. І так, московський щоденник *Правда*, орган ЦК РКП(б), кожного дня на першій сторінці мав окрему рубрику затитуловану "На фронтах Росії", де подавалися звідомлення фронтів, Південного проти генерала Вранґеля та Південно-західнього, як і Західнього польського. Хоча перші два фронти переходили через українські території, Західний через Білоруську територію, для московської *Правди*, все це була Росія, так само як Червона Армія була російською армією. На жаль, цього не добачували українські комуністи, які віддано виконували рішення Російської Комуністичної Партії, жертвуючи правами українського народу для добра голошеного Леніном "інтернаціоналізму".

Проте половині липня ситуація на Південно-західньому фронті зазнала певних змін, бо поляки зуміли зорганізувати сильний спротив, зокрема на шляхах у напрямі Львова. У зв'язку цим Єґоров на спілку Сталіном видали 23 липня нову директиву, щоб "1-ша Кінна армія остаточно розгромила польську Дубно-Крем'янецьку групу і рейдом головної маси кінноти заволоділа районом Львів-Рава Руська не пізніше 29 липня та, висунувши передні частини, мала готовитись до переправи через ріку Сян у районі Синява-Перемишль".[10] І 14-та большевицька армія, враховуючи завдання Кінної армії, мала зломити спротив противника (тобто частини української армії — В.В.) на лінії Збруч, і силами своєї ударної групи наступати в загальному напрямі на Тернопіль-Перемишляни-Городок".

Наближаючись до Галичини, совєтське командування

Південно-західнього фронту видало окреме звернення до своїх військ, у якому між іншим говорилося:

> "Переслідуючи боями розбитих під Житомиром, Бердичевом, під Києвом, Старо-Константиновом, Проскуровом, під Рівнем польських шляхтичів, наші передні частини переходять на територію Галичини. Ви переходите на територію, належить галицьким робітникам і селянам, запам'ятайте сильно, що на ваших червоних прапорах написані важливі слова: "Робітники усіх країн, єднайтеся!", запам'ятайте, що приходите до Галичини не для того, щоби підкорити й завойовувати, не для того, щоби чинити утиски і грабувати населення, так це старі часи робили царські війська. Ви йдете в Галичину для того, щоб знищити там гніт ненависних поміщиків і капіталістів і помогти робітникам і селянам створити свою власну робітничо-селянську владу. Господарем галицької землі тільки галицькі робітники й селяни. Ніхто інший права розпоряджатися їх долею".[11]

Такі були накази на папері, які обіцювали повний демократичний порядок та свободу у вирішуванні своєї долі самому народові.

Тим часом на відтинку фронту VI-ої Польської армії польсько-українські війська успішно стримувати наступ Червоної Армії. Одначе, щоб уникнути оточення, VI-та Армія УНР була змушена відступити на захід до лінії річки Збруч, що становила східню межу Галичини та до річки Стиру на Волині. У зв'язку з тим відступила на лінію Збруча також і Армія УНР, що його вона перейшла вночі з 13-го на 14 липня й зайняла оборонні становища.[12] Тут Армія УНР, як і польські частини боронилися успішно аж до останніх днів липня, коли вона була змушена відійти вглиб Галичини і, перейшовши ріку Дністер, зупинилася на Покутті, де зайняла становища на південному березі Дністра на захід від захопленої румунами Буковини.

Вслід відступаючими польсько-українськими військами наступали большевики, які 27 липня зайняли галицьке місто Тернопіль[13] на півночі, 28 липня — Чортків на півдні,[14] 9 серпня — Бучач, 13 — Сокаль, місто над Бугом, 17 — Золочів, наступаючи півночі, 19 серпня — Підгайці та підійшли до Львова на яких 12 до 15 кілометрів.[15] У другій половині серпня 1920 р. фронт проходив уздовж ріки Дністер на півдні аж до містечка Галич, де він завертав на північний захід і переходив через Рогатинський і Перемишлянський повіти на Кам'янку Струмілову аж поза Сокаль над Бугом, де кінчалася галицька територія. Це і був найбільший засяг большевицької окупації галицької землі у 1920 р., у висліді якої під совєтською владою знайшлося

повністю 14 повітів,[16] чотири повіти тільки частинно, на всі 52 повіти української Галичини, тобто одна третина галицької території.

Совєтський історик Лихолат впевняє, що "робітники й селяни Західної України стрічали Червону Армію з величезною радістю і піднесенням".[17] Але вслід зараз додає, що то було вповні зрозумілим, коли брати до уваги, як поводилася українським населенням польська окупаційна влада. Іншими словами, Лихолат не приписує того ентузіязму совєтофільству галицького населення тільки задоволенню, що позбулися польського гнету. Українські джерела тому відношенні не однозгідні: одні твердять, що населення радо вітало Червону Армію[18] якраз із тих мотивів, які підкреслив Лихолат, інші твердять, що населення було байдуже, ще інші, що воно виходило на шляхи перемаршу Червоної Армії прямо цікавости, щоб побачити, як "большевики виглядають". Можливо, що всі ці арґументи правдиві, залежно від поодиноких місцевостей. В основному однак, "наші селяни", як це твердить один із сучасників на Тернопільщині, "заняли супроти большевиків назагал вичікуюче становище".[19]

Бібліографічні примітки

1. *Українсько-московська війна 1920 р. документах* (З передмовою і під ред. В. Сальського. — Варшава: Укр. Науковий Інститут, 1933 (Передрук Нью-Йорк: Червона Калина, 1970), стор. 35
2. *Енциклопедія українознавства.* Том 5. — Мюнхен, 1966, стор. 1652
3. *Збаражчина;* збірник статтей, матеріялів і споминів, за ред. Вол. Жили.— Том І, Нью-Йорк, 1980, стор. 637
4. *Большая советская энциклопедия.* ***Б.А.*** Введенский, редактор. — 2-е изд. — Том 39. — Москва, 1956, стор. 509
5. *Гражданская война Украине,* том 3, стор. 306
6. *Директивы командования фронтов...,* том 3, **стор. 213**
7. Там
8. Там
9. Там же, стор. 225-226
10. Там же, стор. 227
11. *Під прапором Жовтня,* стор. 335
12. *Українсько-московська війна 1920 р.,* стор. 35
13. *Гражданская война на Украине,*3, стор. 314
14. Тернопільська область. Редколегія. С.П. Нечай, голова. Історія міст і сіл Української РСР. Київ, 1973, стор. 77
15. Галушко, *Нариси історії... КПЗУ,* стор. 5
16. Олійник, "Законодавчі документи Галицького Революційного Комітету, (серпень-вересень 1920)". *Історичні джерела та їх використання,* вип. 5, Київ 1970, стор. 159

17. Лихопат, *Разгром националистической контрреволюции...*, стор. 487
18.Б. Колодій. *Галицька СРР*, стор. 16

Документ [illegible] 1

Пролетарі всіх країн, єднайтеся.

До Гуцулів і всіх бідняків Підкарпаття.

[illegible] той великий момент, [illegible] могучий кулак українського робітника [illegible] селянина-бідняка залізним ударом зло[illegible] фронт катів працюючих Европи і [illegible] хвиля всесвітньої революции нестриминим напором котиться [illegible] захід, несучи із собою [illegible] розкріпощення працюючих мас— [illegible] галицькі більшовики-комуністи звертаємось [illegible] тебе, Великий Герою Карпат, Український Гуцуле, [illegible] [illegible] позір!

Богато [illegible] [illegible] боролося разом [illegible] давнійше плече об плече з тобою [illegible] кращу долю. Роз'єднані судьбою [illegible] короткий [illegible] і [illegible] і [illegible] оставали вірними: кличені „Воля і хліб для всього робочого люду" і непохитно держимо [illegible] руці прапор Великої Соціяльної Революції. [illegible] знаємо, що ти, герою Карпат, за цей [illegible] розлуки [illegible] разів зривався до кривавої розплати із [illegible] гнобителем—польським паном та його наємниками, польськими легіонерами і жандармами. Знесилений [illegible] нерівній боротьбі падав ти [illegible] гинув [illegible] тюрмах польських панів.

Тепер-же надходить [illegible] остаточного розрахунку з твоїми катами. Побідна Революційна Армія радянської України і Росії станула [illegible] Збручем і [illegible] вступити [illegible] [illegible] Галичини. Разом з [illegible] відступає і ця частина червоного галицького стрілецтва, що кріпко держить червоний прапор і побором [illegible] [illegible] один ряд [illegible] тобою, щоби звести рішаючий [illegible] [illegible] [illegible] ворогом.

Тому готовся, Український Гуцуле, [illegible] великої хвилі. Нехай почується голос трембіти на вершках Карпат і скликує на збірк[illegible] гірських орлів. Приготовляйте собі кріси, ножі, коси, щоби по словам заповіту нашого Великого Пророка Т а р а с а „вражою [illegible] кровю" окропити волю Вашу і [illegible] рабочого люду України.

Організаційний Комітет
Галицьких більшовиків (Комуністів).

V. ГАЛИЦЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Михаило Баран
заступник голови Галревкому

В липні 1920 р., коли большевикам здавалося, що вони захоплять не тільки Галичину, але й цілу Польщу, [illegible] наказом Леніна був створений польський совєтський уряд [illegible] старих комунстів польського та жидівського роду, на чолі з відомим тоді польським комуністичним діячем, Юліюшом Мархлевським. Цей "уряд" під назвою Тимчасовий Польський Революційний Комітет перебував спочатку в Мінську на Білорусі, а від 2 серпня у Бялистоку, місті у північно-східній частині Польщі. Там Мархлевський зі своїм урядом чекав, коли він зможе переїхати до Варшави, щоб під охороною Червоної Армії перебрати владу [illegible] Польщі.

[illegible] парі з тим "за вказівкою" Леніна, [illegible] липня 1920 р. був створений у Києві також і Галицький Революційний Комітет (Галревком) — революційний большевицький уряд для Галичини. Рішення створити Галревком ухвалив ЦК КП(б)У ще 15 квітня 1920 р., без сумніву, також [illegible] "вказівкою" чи "порадою" Леніна. Отже, большевицький уряд для Галичини не вибирали представники галицького населення, так як це було [illegible] вибором Української Національної Ради і Державного Секретаріяту ЗУНР у листопаді 1918 р. Головою Галицького Ревкому Ленін

призначив *Володимира Затонського*, якого знову ж на тому пості затвердив 16 липня Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії (большевиків).[2] Отже, Галревком був виразником волі ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У, а не волі народних мас Галичини, як це твердить Борис Тищик у своїй монографії “Галицька Соціялістична Республіка”.[3] Дещо пізніше цей “уряд” переїхав до Жмеринки, поближче польсько-совєтського фронту, а 1 серпня до міста Тернополя, яке стало його тимчасовим місцем осідку.

В часі переїзду Галревкому до Тернополя, він складався з п'яти, а згідно з деякими іншими джерелами, з шести членів,[4] а саме: Володимир Затонський, голова, Михайло Баран, заступник голови, Іван Немоловський, секретар та Федір Конар і Михайло Левицький, члени. Хто ж такі були ці люди, які удостоїлися привілею бути “урядом” Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки? Чи був хтось між ними з відомих українському населенню політиків, або взагалі суспільно-громадських діячів, що стояли у проводі боротьби за культурні й політичні права українського народу під австрійською окупацією перед вибухом світової війни? Чому ж саме призначено головою Галревкому Затонського, невідомого не тільки в Галичині, але й в Україні під московським пануванням, як одного з національно культурних працівників.

Відповідь на це питання дає біограф Затонського, В. Морозов, який каже, що “те, що саме йому (тобто Затонському — В.В.) було доручено таке надзвичайно відповідальне завдання, не було випадковим. Ленінська виучка, особисті контакти з Володимиром Іллічем (тобто з Леніном — В.В.), віра вождя партії в сили і здібності В.П. Затонського, — все це сприяло тому, що йому доручили роботу по налагодженню життя в розореній польськими панами Галичині, по згуртуванню сил робітничого класу, за проведення революційних перетворень на селі...”[5] Ось хто і за що давав такі високі посади в Галичині.

Слід подати декілька біографічних даних про членів Галревкому. Як це вже було вказано, першим і найважнішим членом Галревкому був *Володимир Затонський,* син православного священика у селі Лисець Подільської губернії з 1888 р. народження, з роду українець, член Російської Соціял-Демократичної Робітничої Партії з 1905 р. В 1913-1917 рр. викладав у Київському Політехнічному Інституті, а після вибуху революції приєднався до большевиків і в листопаді 1917 р. став головою Київського революційного комітету, який організував

збройне повстання проти Центральної Ради. Затонський, як член Російської Комуністичної Партії (большевиків), був послушним виконавцем волі Леніна й тим заслужив собі у нього на повне довір'я. Був він добрим промовцем, але говорив демагогічно і, будучи сліпим виконавцем волі Москви, усіх, хто не належав до комуністичної партії, вважав за контрреволюціонерів, якщо не активних, то потенційних. У своїх промовах завжди покликався на Маркса і Леніна та вихвалявся, як він розстрілював контрреволюціонерів. Своєю зовнішністю, як це свідчать ті, що мали нагоду його ближче пізнати, він не грішив: був неохайний і ходив у брудному одязі, що зрештою у часах большевицької революції, було ознакою пролетарства. За звичаєм усіх комуністичних вождів, оточувався хмарою таємних аґентів.[6] Крім головства у Галревкомі він завідував ще й іншими відділами в уряді і партії.

Заступником Затонського був *Михайло Баран* (1880-1937), галичанин, родом з містечка Скала Подільська Борщівського повіту. До війни він був за професією учителем народніх шкіл і через деякий час працював у редакції журналу *“Прапор”,* органу народного вчительства Галичини, який тоді виходив у Коломиї. За його намагання ширити анархістичні ідеї на сторінках цього журналу, його усунено з редакційного складу.[7] З вибухом війни М. Баран вступив до Леґіону Українських Січових Стрільців і був комендантом сотні. Пізніше він перейшов до москалів і перебував у полоні в Московщині. Після большевицького перевороту в жовтні 1917 р. Баран вступив у члени Російської Соціял-Демократичної Партії (большевиків). В січні 1919 р. він виїхав з групою 15 комуністів-галичан до Галичини, в якій був також Михайло Левицький та Карло Саврич (псевдонім — Максимович), щоб вести підривну роботу проти уряду ЗУНР.[8] Продовжав він свою роботу і під польською окупацією, за що був арештований поляками. Пізніше поляки виміняли його за польського єпископа арештованого большевиками. Баран повернувся в Україну, де йому Москва призначила одну з головних роль в орґанізації галицьких комуністів.[9] Коли на початку 1920 р. Українська Галицька Армія, силою трагічних обставин, була змушена ввійти в союз з большевиками, Баран з доручення Затонського став командиром та політичним інструктором Корпусу Українських Січових Стрільців, перейменованого на 1-шу бриґаду Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА). Він вірно виконував доручення Затонського і беззастережно, так як і його протектор, служив російським большевикам.[10]

Другим галичанином, членом Галицького Революційного Комітету був *Федір Конар* (1895-1933), якого дійсне прізвище було Федір Палащук, він був син священика з Рогатинщини. Будучи учнем Бережанської гімназії, він був членом таємного гуртка "Молода Україна". Пізніше він був членом Української Радикальної Партії. З вибухом війни Конар вступив в ряди УСС-ів, а за Директорії УНР приєднався до партії Українських соціялреволюціонерів, і був заступником ґуберніяльного комісаря Поділля аж до листопада 1919 р. По відступі уряду й Армії Української Народньої Республіки на захід, Конар перейшов до большевиків, але, будучи свідомим українцем, ніколи не був сліпим виконавцем їх волі. Будучи у редакційній колеґії *Червоного Стрільця* та *Комуніста Прикарпаття*, Конар виявив себе талановитим редактором і був добрим промовцем. Не зважаючи на свої ліві переконання, він був чесною людиною і противником політики КП(б)У і Затонського, що нехтувала інтересами українського народу. Але Конар умів вправно маскувати свої погляди і здобув собі довір'я у Затонського[11] і тому був назначений членом Галревкому та народнім комісаром (наркомом) юстиції Галицької Совєтської Республіки.

Третій галичанин, що був членом Галревкому, був *Михайло Левицький* (1891-1933), також син священика з села Явче, Рогатинського повіту, але вже з групи "туркестанських" комуністів. Як підстаршина австрійської армії попав до російського полону і, перебуваючи у Туркестані як полонений, він працював робітником в одній із ташкентських друкарень, де познайомився з большевицькими ідеями.[12] Після большевицької революції всіх полонених звільнено з таборів і Левицький включився у працю Туркестанської Української Громади (ТУГ). В листопаді 1917 р. в Ташкенті, під впливом большевицької аґітації заснувалася Партія українських комуністів, яка нараховувала 42 члени з-посеред місцевих, як і галицьких українців. Тоді Левицький ввійшов до тимчасового комітету партії разом з М. Наваловським, Н. Хомином, Є. Томкевичем та іншими. В березні 1918 р. у Ташкенті почала виходити українська газета *Туркестанська Рада,* якої помічником редактора, а потім і редактором був М. Левицький аж до липня 1918 р.[13] Повернувшись в Україну в другій половині 1918 р., Левицький задержався там аж до січня 1919 р., коли то він, очолюючи групу комуністів, разом з Бараном, продістався до Галичини і розпочав диверсійну роботу проти західньо-українського уряду в користь большевиків. Саме в цьому часі уряд ЗУНР провадив оборонну

війну проти польської аґресії і Левицький своєю підривною роботою послаблював український фронт проти поляків. Коли ж весною 1919 р. большевицька Червона Армія підійшла була під кордони Галичини — Західньо-Української Народньої Республіки, Левицький, разом з Бараном та Ґембаровським, немаючи на те ніякого мандату, звернувся від імені неіснуючої в Галичині Комуністичної партії Галичини до командира большевицької 2-ої бриґади 42-ої дивізії Шмідта у Проскурові, щоб він зі своїми частинами наступав на Тернопіль і "визволив селянство і робітництво від гнету петлюрівців і гайдамаків".[14] В тому часі там знаходилося військо УНР відтиснене Червоною Армією. Очевидно, що командир Шмідт на власну руку не міг цього зробити, тим більше, що саме тоді большевики залицялися до уряду ЗУНР, щоб нав'язати з ними союз, які обіцювали допомогу у боротьбі з поляками.[15] Пізніше Левицький дістався до Львова, де продовжував підривну роботу проти польської окупації. Звідти ж він і виїхав в липні 1920 р. до Москви на II-ий конґрес Комуністичного Інтернаціоналу.

Здобувши собі довір'я в Затонського, Левицький був призначений і до Центрального Комітету Комуністичної Партії Галичини і до Галревкому при чому був також співробітником, тобто "донощиком" орґанів безпеки — "Че-ка" (скорочення від російської назви —Чрезвычайная Комиссия або по українськи — Надзвичайна Комісія). Левицький, — як це твердить Никифор Гірняк, — був малоосвічений (не мав закінченої учительської семінарії) і був людиною обмеженою та безхарактерною. Як член Галревкому, він обняв посаду комісаря внутрішніх справ і, щоб показати свій інтернаціоналізм, поусував з посад повітових комісарів усіх свідомих українців і поназначував поляків.[16]

Секретарем Галревкому, в перших тижнях його існування, був наддніпрянець, *Іван Немоловський,* людина з вищою освітою. Він колись був членом Української партії соціялістів-революціонерів (у скороченні їх називали "ес-ер-ами" від ініціялів перших двох слів "соціялістів-революціонерів") і, коли вона розбилася на початку 1919 р., він приєднався до її лівого крила, відомого під назвою "боротьбісти", що весною 1920 р. злилося з Комуністичною партією большевиків України. Сам Немоловський, від початку 1920 р., був пов'язаний з отаманом Волохом, який зрадив свого опікуна, Головного Отамана Симона Петлюру і перейшов до большевиків у листопаді 1919 р. Немоловський, — як це твердить Панас Феденко — був одним із тих боротьбістів, який собі вповні здавав справу з того, що Москва

не дозволить на жодну українську армію й тому вірив, що Москву треба ставити перед довершеними фактами.[17] Як наддніпрянець, Немоловський ставився до галичан з зрозумінням і не був доносщиком, як Михайло Баран чи Михайло Левицький.[18]

Не маловажною фіґурою в Галревкомі був також *д-р Іван Сіяк* (1887-193-), той самий, що організував переворот у Станиславові весною 1919 р., тодішній столиці Західньо-Української Народньої Республіки (ЗУНР), щоб усунути президента д-ра Євгена Петрушевича та його уряд. Тому що переворот не вдався, д-р Сіяк був змушений втікати з Галичини і, як соціяліст, знайшов собі притулок і охорону у Бориса Мартоса, тодішнього прем'єра уряду Української Народньої Республіки. Уряд ЗУНР вимагав видачі Сіяка, але уряд Мартоса відмовився це зробити і замість того "вислав його з т.зв. "Залізною Бриґадою" на фронт проти большевиків, де по ньому і слід пропав". Сіяк зрадив свого покровителя і перейшов на службу до большевиків, де удостоївся такої почести, що Ленін "особисто рекомендував його у грудні 1919 р. до вступу у лави Комуністичної партії."[19] Видно, що повстання проти уряду ЗУНР Сіяк робив на наказ Леніна, який так високо цінив його. Літом 1920 р. дещо після проголошення Галицької ССР, Сіяк був призначений керуючий справами Галревкому на місце Немоловського.

* * *

15 липня 1920 р. Галревком у відозві "До працюючих усього світу, до урядів Соціялістичних Радянських Республік і до урядів усіх капіталістичних держав" проголосив повну державну самостійність Східньої Галичини. В цій же відозві Галревком накинувся брудною лайкою на Є. Петрушевича, диктатора ЗУНР, та на Головного Отамана С. Петлюру, як на "зрадників" і "запроданців" українського народу, та сформулював принципи своєї економічної політики. "Права приватної власности поміщиків, купців, фабрикантів, банкірів і всіх експлуататорів чужої праці, на всі землі, ліси, пасовиська, води, надземні і підземні багатства, бувші в їхньому розпорядженні, касуються, а їх маєтки з усіма будинками, інвентарем живим і мертвим, передаються в розпорядження працюючих через відповідні місцеві революційні комітети".[20]

У цій відозві Галревком не завагався послужитися брехнею, кажучи, що "Галицька Армія, зложена у більшості своїй з

робітників і незаможних селян, перейшла в Червону Армію і, мимо всяких провокацій і підкупів польській шляхті і її найманові Петлюрі, удалося перетягнути на свій бік лише частину її командного складу з дрібно-буржуазних націонал-шовіністичних кар'єристів. Всі кращі елементи Галицької Армії залишилися вірними інтересам працюючого люду і разом з русько-українською Червоною Армією ведуть боротьбу проти польсько-петлюрівських наємників всесвітнього капіталу".[22]

Читаючи зміст такої відозви, як та "До працюючих усього світу..." чи "Звернення Головної команди Червоного українського галицького війська", впадає в очі те, що большевики у своїй пропаґанді ніяк не перебирали в засобах.Заява про те, що, мовляв, у Червоному українському галицькому війську було 50.000 борців-галичан, була звичайним обманом, бо ще 5 липня 1920 р. Галорком КП(б)У писав до Революційної Військової Ради Південно-західнього фронту, в якому вказував на необхідність негайного формування хоча б і невеликих, галицьких частин, які мали б ввійти до Галичини разом з Галицьким Ревкомом. При цьому Галорком інформував, що "в розпорядженні Західної Армії є в Казані запасний батальйон галицьких частин в кількості близько 2.000 чоловік". Так само в 12 і 14 арміях, згідно з не зовсім точними відомостями, мало б бути біля 3.000 галичан.[23] Отже, разом могло бути не більше як 5.000. Звідки взялася "50.000 борців-галичан", як також "Головна команда Червоного Українського Галицького Війська", того не легко вияснити. Отже, брехня в большевицькій пропаґанді, це надзвичайно важливий засіб, яким вони не нехтували колись, не нехтують і тепер. Правда для большевиків — це зайвий баляст і нею вони ніколи не грішили.

Свою відозву і "Звернення" большевики випустили ще заки вступили на галицьку землю й мала вона чисто пропаґандивний характер, бо багато інформацій поданих у них не відповідало правді. В часі наступу Червоної Армії на Галичину в ній не було жодних галицьких військових частин, бо майже всі вони вже були порвали з большевиками і перейшли на бік Головного Отамана Симона Петлюри, який однак їх не прийняв[24] і вони опинились у польських таборах для воєнно-полонених. Відсутність галицьких частин на фронті підтверджує також і "Звідомлення про поповнення південно-Західного фронту військовими частинами" [illegible] липня 1920 р., в якому немає жодної згадки, щоб на українсько-польському фронті були якісь українські, а тим більше галицько-українські частини. Зате у цьому Звідомленні знаходимо згадку про Башкирську бриґаду, Уральський, Козацький,

Туркестанський, Калузький, Латвійський та інші полки, які воювали на цьому фронті.[25]

Щойно [illegible] таємного "Політичного звіту штабу 14-ої Армії про морально-політичний стан військових частин" [illegible] 26 серпня 1920 р., довідуємося, що від 7 до 24 серпня знаходився на фронті "Окремий Галицький стрілецький батальйон" силою 1600 вояків".[26]

Пізніше цю відозву-звернення [illegible] неправдивими даними большевики поширювали серед населення Галичини, щоб прихилити його до себе та викликати ворожі виступи проти поляків. Сама відозва цікава ще й тим, що вона звертається до "галицьких робітників і селян" і ніде не згадує, що у Східній Галичині живе український нарід та дві національні меншини, поляки й жиди.

Вже [illegible] половині липня 1920 р. Галревком видав ще одну відозву "До гуцулів і всіх бідняків Підкарпаття", а другу "До товаришів галичан", [illegible] яких говорилося, що прийшла вирішальна хвилина розрахунку з смертельним ворогом — польським паном й тому закликали населення до збройного повстання проти польських панів та вступати [illegible] ряди Червоної Армії.[27]

Все це ішло [illegible] розрахунком, так само як і колись на Наддніпрянщині, на те, щоб ширити анархію та викликати заворушення в тилах польської та української армій, без уваги на наслідки для самого населення. Тільки, як показала дійсність, большевицькі кличі та всі інші засоби пропаґанди не дали бажаного висліду.

Галревком офіційно розпочав своє урядування [illegible] галицькій землі [illegible] днем 1 серпня 1920 р., видавши декрет ч. 1 "Про встановлення соціялістичної влади [illegible] Галичині" та проголошенням Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки, а вслід за тим пішли і інші декрети. Але первісний склад Галревкому довго [illegible] втримався. 11 серпня [illegible] Тернополі відбувся пленум ЦК КПГ, на якому між іншим затверджено новий склад п'ятичленної колеґії Галревкому, [illegible] саме: В. Затонський, голова, М. Баран, заступник голови, М. Левицький, Казимир Литвинович та Арнольд Бараль.[28] За національним складом, у ньому було трьох українців, у тому числі двох галичан, один поляк (К. Літвіновіч) та один жид (А. Бараль). З первісного складу усунено двох свідомих українських патріотів, І. Немоловського, наддніпрянця та Ф. Конара, галичанина. Баран і Левицький, які залишилися [illegible] Галревкомі були відданими комуністами, довіреними Затонського, який для них стояв вище національних

українських справ і тому вони зовсім не репрезентували загальної опінії галицьких українців.

Усунувши Конара [illegible] Галревкому, Затонський покликав на свого заступника львівського жида Арнольда Бараля,[29] який був діяльний у польському комуністичному русі під псевдонімом Владислав Савка. Бараль, крім заступництва голови був призначений також головою Відділу народнього господарства.

Пізніше, коли Галревком доповнено іншими членами, головами різних відділів чи народних комісаріятів, яких було 18, всі справи фактично вирішувала ця п'ятиособова колеґія Галревкому.

Так представлявся Галицький Революційний Комітет, який називав себе також робітничо-селянським урядом Галичини. В такому складі він залишився аж до кінця свого існування, тобто до 23 вересня, коли його було розв'язано як непотрібну інституцію. Правда, Галревком [illegible] бути тільки тимчасовим урядом, бо передбачалося скликання Всегалицького з'їзду совєтів чи пак — Рад, який [illegible] би був обрати постійний уряд для Галицької Совєтської Республіки. Тому що життя цієї республіки обірвалося скоріше, як цього сподівалися і Ленін і Затонський, до скликання з'їзду совєтів так і [illegible] дійшло. А навіть якщо б і було дійшло, то це і так не змінило б нічого [illegible] користь Галичини, бо долю совєтських республік вирішувало не місцеве населення, але ЦК РКП(б).

Усунення Конара з Галревкому означало, що довір'я Затонського до нього захиталося і, як це виявилося пізніше, [illegible] ним слідила вже галицька Че-ка. З початком вересня Че-ка перехопила один із його листів до Володимира Винниченка, який саме тоді повернувся був з Відня [illegible] Україну, і Конар увійшов [illegible] ним у листовний зв'язок. Не зважаючи на це, Конар далі був головою Відділу юстиції у Галревкомі, але впливи його очевидно були [illegible] силою факту менші, як до цього часу. У цьому листі, який, до речі, на наказ Затонського був відчитаний [illegible] публічних зборах інтеліґенції м. Тернополя, Конар вітав Винниченка з його приїздом [illegible] Україну та висловлював свої погляди, [illegible] також і погляди української інтеліґенції взагалі та певного гурта людей [illegible] рядів КПГ, які були незадоволені з політики КП(б)У [illegible] Україні. Далі Конар підкреслював, що популярність Винниченка [illegible] Україні повинна бути використана для будови української радянської держави.[30] Крім того, [illegible] листі була гостра критика політики Затонського [illegible] Галичині, яка, очевидно, дуже обурила його. У висліді того, ще того самого дня Затонський скликав Політбюро

ЦК КПГ, яке розглянуло справу кореспонденції Ф. Конара [illegible] Винниченком і вирішило, щоб Конара виключити [illegible] партії і вислати його, як шкідливий елемент для революції [illegible] Галичині, поза межі республіки.[31] Незабаром Затонський дійсно вислав Конара до Москви і так скінчилася його кар'єра [illegible] Галревкомі та [illegible] побудові Галицької Совєтської Республіки.

Справа Конара мала далекойдучі наслідки і для інших членів КПГ. Затонський, не маючи довір'я до галичан-комуністів того самого дня, 10 вересня 1920 р. формально розв'язав КПГ та зарядив перереєстрацію її членів, щоб очистити її ряди від "інтеліґентського міщансько-націоналістичного елементу"[32]. Вслід [illegible] тим почалася перереєстрація, тобто чистка партії, під наглядом самого Затонського, але вислід її був дуже незамітний. У звіті Центрального Комітету КПГ до ЦК КП(б)У від 14 вересня 1920 р. повідомлялося, що за два дні прийнято всього дійсних членів КПГ 38, а кандидатів у члени 19 осіб.[33] Скільки між тими "дійсними членами" було українців галичан — невідомо. Але перереєстрації так і невдалося закінчити, бо польсько-совєтський фронт скоро посувався із заходу на схід, а також українське військо напирало [illegible] півдня. Затонський, не чекаючи на непевне завтра, завчасу покинув Тернопіль.

Бібліографічні примітки

1. *Тернопільська область.* Історія міст і сіл Української РСР, Київ, 1973, стор. 34

2. В. Морозов. *Володимир Петрович Затонський.* Київ: Вид-во Політ. літ-ри України, 1964, стор. [illegible]

3. Тищик. *Галицька Соціалістична Радянська Республіка,* стор. [illegible]

4. Совєтські джерела [illegible] дають ті самі інформації відносно першого складу Галревкому. У збірній праці "Львівська область" із серії *Історія міст і сіл Української РСР* (Київ, 1968) подано репродукцію Декрету Галревкому ч. І (стор. 24), який підписали п'ять осіб: В. Затонський, М. Баран, І. Немоловський, Ф. Конар та Литвинович. На подібній репродукції у збірнику "Тернопільська область" (Київ, 1973), стор. 35 бракує К. Літвіновіча. Зате [illegible] "Радянській енциклопедії історії України", т. 1 (Київ, 1969, стор. 395) не згадується [illegible] поіменно Ф. Конара, але [illegible] прізвище А. Бараля і К. Літвіновіча. Знову [illegible] Б.М. Олійник у своїй розвідці "Законодавчі документи Галицького Революційного Комітету (серпень-вересень 1920 р.") *Історичні джерела та їх використання,* вип. 5, Київ, 1970, стор. 159) стверджує такий самий склад, як подано у збірнику "Львівська область", при чому ще й додає що "цей склад був затверджений у середині липня 1920 р. на Пренумі ЦК РКП(б)". Знову ж, в американських *Українських щоденних вістях,* ч. 55, 1920 р. під маніфестом Галревкому "До працюючих усього світу..." з 15 липня 1920 р. [illegible] тільки чотири підписи: В. Затонський, голова, М. Баран, заступник, Хведір Конар та Іван Немоловський, члени.

5. Тищик, Цит. праця, стор. 84

6. Гірняк, Цит. праця, стор. 226

7. Василь Верига. *Там, де Дністер круто [illegible]'ється;* історичний нарис виховно-освітньої політики [illegible] Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії [illegible] Заліщиках, 1899-1939. Торонто, Срібна Сурма, 1974), стор. 106

8. П. Арсенич. "Перша конференція комуністів Галичини" — *Наша культура* (Варшава), No. 2 (131), 1969,стор. 13

9. Гірняк, Цит. праця, стор. 226:

10. Гірняк, Там же, стор. 226

11. Там же, стор. 227

12. Я. Р. Дашкевич. "Галичани інтернаціоналісти у радянському Туркестані..." — *Історичні джерела і їх використання,* вип. 3, стор. 97

13. Там [illegible]

14. *Гражданская война на Украине.* Том 3, стор. 72

15. Там же

16. Гірняк. Цит. праця, стор. 228

17. П. Феденко. *Минуло пів століття;* Зимовий похід Армії Української Народньої Республіки 1919-1920 р.р. (Нью-Йорк, Свобода, 1972), стор. 52

18. Гірняк, Цит. праця, стор. 233

19. А. Д. Ярошенко. "В. І. Ленін і Комуністична партія Східної Галичини" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1965), стор. 38

20. *Під прапором жовтня,* стор. 339-342

21. Там же

22. Там же, стор. 356

23. Там же, стор. 333-334

24. О. Станимір. *Моя участь у визвольних змаганнях,* стор. 145-146

25. *Гражданская война на Украине,* том 3, стор. 263-267

26. Там же, стор. 417-418

27. *Під прапором жовтня,* стор. 345

28. Галушко, Цит. праця, стор. 51

29. Гірняк, Цит. праця, стор. 234, РЕІУ, т. І, стор. 108б

30. Максимчук, Цит. праця, Там же, стор. 120

31. Галушко, Цит. праця, стор. 59

32. Кучеров. "Комуністична партія Східньої Галичини — організатор радянського будівництва в 1920 р." ***Укр. Істор.Журнал,* No. 4, 1964,** стор. 86

33. Галушко. Цит. праця, стор. 61

Документ ч. 2

ДЕКРЕТ ч. 1.

Галицького Революційного Комітету

про встановлення

СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ [illegible] ГАЛИЧИНІ.

[illegible] робітників і [illegible] Галичини оголошується:

1) Всі органи політичної, судової і громадської [illegible] в Галичині, так [illegible] Польської [illegible] касуються.

2) До часу першого з'їзду Рад Робітничих, Селянських Червоно-стрілецьких Депутатів Галичини вся [illegible] переходить [illegible] Галицького Революційного Комітету, [illegible] органів повітових і сільських Революційних Комітетів.

3) Все державне майно переходить [illegible] Галицького Революційного Комітету і [illegible] на місцях.

4) Всі без винятку дотеперішні закони, розпорядження, [illegible] декрети і договори т. зв. Польської Держави, [illegible] попередних урядів бувшої австро-угорської імперії і [illegible] Області УНР касуються, [illegible] керуватися законами, [illegible] Галицького Революційного Комітету, при чому [illegible] тимчасової відсудности [illegible] керуватися революційною совістю робітництва і бідніщого селянства.

5) Всіх попередних агентів польської влади, [illegible] старости, жандармерію, [illegible] і військових [illegible] належить негайно арештувати.

6) [illegible] довги, договори, [illegible] робітників [illegible] касуються.

7) Всі фабрики, заводи, банки, промислові підприємства, рудники, [illegible] і підземні богатства переходить [illegible] трудящих [illegible] інструкцій.

Всі землі панів, бувші цісарські, монастирські і церковні, ліси, пасовиська і луги [illegible] і мертвим інвентарем, переходить [illegible] трудящих [illegible] революційних [illegible]

ГОЛОВА ГАЛИЦЬКОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО КОМІТЕТУ.
ВОЛОДИМИР ЗАТОНСЬКИЙ.

Члени

М. Баран, М. Левицький, Хв. Конар.
К. Літвінович; Ів. Немоловський.

Року 1920, серпня [illegible] Тернопіль.

VI. ЯК ТВОРИЛАСЯ ГАЛИЦЬКА СОВЄТСЬКА РЕСПУБЛІКА?

З приходом Червоної Армії до Галичини проголошено Галицьку Соціялістичну Радянську Республіку як окрему "державу" на чолі [illegible] Галицьким Революційним Комітетом як її тимчасовим урядом. По всіх місцевостях, які захоплювала Червона Армія, політичні відділи при військових частинах негайно скликували міські чи сільські збори, на яких обирали місцеві революційні комітети (ревкоми), що діяли [illegible] рамени Галревкому у Тернополі. Але проголошення самостійности Галичини не дуже захоплювало місцеве населення, бо вже 10 серпня 1920 р. В. Затонський, голова Галревкому, у своєму листі до ЦК КП(б)У, даючи характеристику настроїв населення, писав:

> Між іншим, тут, [illegible] Галичині, абсолютно ніхто не цікавиться питанням про її самостійність і т.п. (правда, що [illegible] знаходимося [illegible] сугубо українських районах), якось усі впевнені, що Галичина просто приєднається до Радянської України, вважають це цілком природним і дивуються, що з'їзду радше прийдеться вирішувати таке просте і до очевидності ясне питання.[1]

Так думали не тільки українці, які проживали в Галичині, але й ті українці-галичани, яких примхлива доля розкинула по широких просторах Російської імперії. [illegible] 4-ій "бойовій робітничій" сотні знаходились також і українці галичани, які [illegible] своїх зборах дня 4 липня 1920 р. на станції Ширхани Московсько-Казанської залізниці обговорювали і майбутнє своєї вужчої батьківщини. У висліді цих нарад вони винесли ухвалу-прохання до совєтських властей, [illegible] якій, між іншим, говорилося, щоб

> [illegible] ділити Східної Галичини і Буковини від Великої Наддніпрянської України, яка для нас є матір'ю по нації, [illegible] злучити українські області Східної Галичини, Буковини й Угорщини [illegible] іншими землями України [illegible] одноцільну Українську Соціялістичну Республіку, [illegible] якою [illegible] надалі хочемо нести всю спільну долю і недолю.[2]

Як цього видно, українці галичани були за об'єднанням усіх українських земель одну державу-республіку.

Однак "таке просте й до очевидности ясне питання" для населення Галичини не вміщувалося політичні калькуляції Російської Комуністичної Партії й Леніна. Тимто пленум Центрального Комітету РКП(б), який проходив у Москві 16 липня 1920 р. під безпосереднім керівництвом Леніна вирішив, що Галичину треба проголосити самостійною совєтською республікою,[3] зовсім нехтуючи і не питаючи волі її мешканців. Це рішення передано Галревкому, який послушно виконав волю Москви і проголосив утворення Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки.

Незважаючи це, що Галичина мала бути "самостійною" республікою, большевицькі політичні керівники не звертали на це уваги й дивилися на Галичину, як на частину "істінно русской зємлі", про що чи не найкраще свідчить випадок у самому таки Тернополі. "Коли делеґати від міста привітали вступаючий відділ Червоної Армії, як визволителів з-під польського ярма, політпрацівник тієї частини у відповідь на привітання вигукнув: "Да здраствуєт свабодная ґаліційская Россія"[4] Цього вповні вистарчало тернопільській делеґації, щоб пригадати собі ще зовсім недавнє "визволення" Галичини царською армією на початку війни, коли всі прояви українського національного життя жорстоко переслідувалися. Про те, що між білою-царською Росією і червоною-комуністичною різниці немає у відношенні до українського національного руху, галицькі українці взагалі, українська галицька інтеліґенція, зокрема, переконалися в дуже короткому часі.

До речі, тут варто підкреслити ще й те, що фактично большевики не збиралися "визволити тільки української Галичини, вони мали увазі Галичину, отже західню-польську, тобто т.зв., "коронний край", що його створила була Австрія. Про це ми зовсім докладно довідуємося із "Звернення" самого таки Галоркому до червоноармійців 14 армії дня 21 липня 1920 р., якому між іншим говорилося: "Ідіть же, товариші, вперед і заткніть червоний побідний прапор у *Львові, Перемишлі і Кракові* (підкреслення — В.В.). Ще раз ви зміряєтесь з ворогом над берегами Стрипи, Нараївки і других місцях, які так добре відомі всесвітньої війни".[5]

Отже, як видно з того, червоний прапор мав бути заткнений також у Кракові, тобто у чисто польських теренах. Очевидно, що така політика Галоркому ніяк не могла захоплювати українське населення Галичини, яке від 1848 р. боролося за розподіл коронного краю Галичини українську і польську частини — у два окремі коронні краї.

> В Карпатах зустрінете більше ворожих гуцулів, стрінете орлів, які своїх високих гір будуть вбивати гострі пазурі серця польської шляхти, — читаємо далі у тому зверненні. — Галицькі селяни і робітники привітають вас, як рідних, дорогих друзів, і ваші проріджені ряди ввіллється нова струя живої сили, яка разом з вами, рука об руку, плече об плече, буде гнати здихаючу шляхту.[6]

У цьому самому зверненні читаємо також і вияснення, чому большевики рвалися до Галичини. Помилкою було б думати, що це було бажання "визволити" західніх українців з-під польського ярма. Галичині вони бачили тільки черговий етап захопити цілу центральну Европу, плацдарм для всеевропейської революції. "Вам призначено перейти Галичину, — говориться у цьому зверненні,— і подати братерську, пролетарську поміч своїм братам Венґрії. До Галичини, червоноармійці 14 армії! Шлях у Венгрію, Польщу і Германію веде через Галичину".[7]

Із цього заклику, не двозначно виходить, що Галорком, був твором з-поза Галичини, і хоч більшість його членів були галичани, чомусь не брав до уваги того факту, що українське населення було виховане дусі національної солідарности й тому інтернаціональні гасла були для нього і чужі і не зрозумілі. Зрештою, трактування українців поляками на протязі історії, не тільки панами, але навіть і звичайними робітниками та нижчими урядовцями, москалями і протязі однорічної окупації початку війни 1914-1915 рр., як і поведінка мадярів у Галичині по відступі москалів, як також на Закарпатті і на протязі століть, були для галицьких українців чи не найкращим доказом, що жодної інтернаціональної клясової солідарности немає.

На протязі місяця липня 1920 р. Червона Армія мала великі успіхи, бо польська армія не була в стані дати їй належного опору. Тому що весь наступ большевики сконцентрували на північному відтинку у напрямі Варшави, поляки з Галичини відступали захід до Львова, щоб організувати його оборону від кінноти Будьонного. Разом із польською армією втікало багато не тільки польських аристократів, але також і патріотично наставлені молоді галицькі поляки, які вступали ряди польської армії для боротьби большевиками. Отже, коли большевицька влада хотіла дістати якусь допомогу від місцевого населення, то вона могла її мати тільки від українців та жидів і тому гра на інтернаціоналістичній солідарності тут не мала місця. Мабуть, тому заклики большевицької пропаґанди до повстання проти

польських панів не мали сподіваного успіху. Повідомлення про те, що "трудящі галичани не тільки з радістю зустрічали Червону Армію, а й самі в багатьох місцевостях збройно виступали проти білополяків, громили їх тили та комунікації", як про це повідомляв часопис "Більшовик", чи те що "в районі Львова повстанці розбили обози двох польських полків" та що "в селах навколо Львова організувалися українські селяни і нападають на польські обози, артилерію й піхоту"[8] виявилися за одним винятком, звичайними непідтвердженими поголосками, знаряддям большевицької пропаґанди й аґітації. Польська дослідниця того періоду, Зофія Закс, у своїй розвідці "Совєтська Росія й Україна відносно питання державної приналежности Східної Галичини 1920-1923" стверджує, що "польська адміністрація в Галичині була дуже занепокоєна "антидержавними (тобто анти-польськими — В.В.) настроями" населення, які прибирали на силі з наближенням фронту. "Українці не скривали радости на вістку, що наближаються совєтські війська й передбачалася навіть можливість збройного українського повстання".[9]

Аналізуючи ті настрої, З. Закс доходить до висновку, що польська влада в Галичині "ідентифікувала проти-польські виступи українського населення з вибухом революційних настроїв, тобто про-совєтських".[10] Таку саму помилку робили, очевидно, й большевики, бо це було корисне для їхньої пропаґанди. Але це не відповідало дійсності, бо

> проросійське становище, хоча інше від комуністів, прийняла тільки галицька партія москвофілів,— пише польська дослідниця. Вони трактували Східню Галичину й Лемківщину як інтеґральні частини Росії, і тому сподівалися, що у випадку, коли ті терени займуть совєтські війська, їм вдасться відіграти поважну політичну ролю. Українські національні демократи і представники соціял-демократичної партії ставились з резервою, розраховуючи на те, що справу Галичини вирішуватимуть таки держави Антанти".[11] До речі, варто згадати, що "на конференції в Спа [5-16 липня 1920 рр.] великодержави ще раз застерегли собі право вирішування майбутнього Східньої Галичини.[12]

Так само у Теребовельщині загал населення, а зокрема українці, які "тоді ще не мали поняття про большевизм і червоний режим, трималися з резервою та осторонь від усіх подій не виказували жодних симпатій до окупанта".[13]

У Бережанщині

> загальне ставлення селян до нової большевицької влади також було невтральне. Старші селяни і національно свідома молодь поставилися до нового режиму та його аґітаторів зовсім пасивно. Однак, у порівнянні з польським окупантом, який від перших днів приніс у село терористичні побої і безконтрольні грабунки, совєти видавались кращими і тому бідніші селяни були до них, якоюсь мірою прихильніші ніж до поляків".[14]

Заступник директора канцелярії міністерства внутрішніх справ Директорії УНР у своєму звіті про настрої галицького населення писав: "Відношення галицького українського населення до большевиків є прихильне. Воно переконане в тому, що тільки большевики є вірними союзниками самостійної Совєтської Україним, яка єдина визволить Галичину з польського ярма та інших нещасть".[15] Підсумовуючи все вищенаведене, доводиться ствердити, що коли подекуди і виявлялося прихильне наставлення до большевиків, то воно походило не з симпатій до їхньої ідеології та революційних кличів. Прихильність викликала їхня пропаґанда українською мовою, якою вони підкреслювали, що "совєти прийшли, щоб визволити український народ з ярма польських панів, відібрати від них всю землю, передати в користування її українському рільникові, а всіх панів, їх прислужників та підпінків — прогнати."[16] Так українською мовою та приманливою пропаґандою большевики намагалися прихилити до себе українське селянство.

Дещо інакше виглядала справа по різних містах, де населення було в більшості неукраїнське, а радше жидівське та польське. Там большевиків зустрічали делеґації від населення, які для форми вітали їх, як "визволителів". До речі, у деякому відношенні, у тому часі, для українців і жидів, вони і були визволителями від польських переслідувань. Одночасно такі ж делеґації просили большевицьке командування, щоб вони нікого не зачіпали. Прихильно до большевиків ставилися у переважній більшості жиди, які, за старим звичаєм, вітали кожну нову владу, що доволі часто була виявом більше страху, ніж любови.[17]

Аналізуючи події, зв'язані з приходом Червоної Армії до Галичини, доводиться ствердити, що загал українського населення прийняв нову владу, якщо вже не невтрально, то принайменше з почуттям непевности, а з тим самим і з настороженням. (Про поляків немає що й говорити, які, за малими винятками комуністів, всі співчували польській армії). Населення назагал прийняло цю зміну, як і всі інші зміни, що були досі від часу вибуху війни, за винятком проголошення ЗУНР, без ентузіязму. Проте це не перешкоджало Затонському писати, що "трудящі Тернопільщини з великою радістю вітали Червону Армію. Треба було бачити, як зустріло нас галицьке селянство, —

писав він. — Люди раділи, мало не плакали від радости, що позбавилися віковічного гніту та панської неволі"[18]. Це твердження Затонського звучить доволі дивно, беручи до уваги, що сам він з фронтовими частинами йшов, до Тернополя він прибув щойно тиждень після його захоплення Червоною Армією, десь після 3 серпня, коли фронт уже відійшов був подальше на захід. Хоч, у дійсності, треба признати, що Затонський зовсім не твердив, що люди плакали, радіючи большевицьким "визволенням", тому що позбулися поляків, які їм далися взнаки за рік панування в Галичині.

Сучасні совєтські партійні історики, нібито, на базі документів, впевняють необізнаних читачів, що "трудящі Тернопільщини на численних зборах та мітинґах гаряче вітали встановлення радянської влади, ухвалюваних резолюціях висловлювали пошану і любов до великого Леніна."[19] Тому що самого ствердження, що населення Галичини дуже раділо большевицьким "визволенням" за мало, то випадало навести якийсь конкретний приклад. Тож совєтські історики, описуючи події у завойованій большевиками частині Галичини, кажуть, що "трудящі західноукраїнських земель палко вітали своїх визволителів, подаючи всіляку допомогу Червоній Армії"."Ми захопленням вітаємо нашу робітничо-селянську армію, яка визволила нас від панщини, — писали резолюції повітових зборів селяни Сіленської волости Луцького повіту. Ми обіцяємо підтримувати Червону Армію... Всі, як одна людина станемо на захист нашої робітничо-селянської радянської влади. Пошлемо своїх синів у червоні війська."[20] Ба, що більше, 3 серпня 1920 р. Тернопільський ревком телеграфував до Леніна: "Перший ревком на Галицькій території надсилає привіт великому вождю пролетарської революції всього світу."[21] Знову у селі Рожиська Скалатського повіту, як це повідомляв часопис *Більшовик*, при кінці мітинґу "селяни просили передати сердечний привіт Радянській владі і Червоній Армії, а також присилати їм частіше інструкторів-аґітаторів".[22]

Відносно телеграми Ленінові, то цього не варто й заперечувати, бо такі пропозиції ставили, очевидно, большевицькі аґітатори й зібрані учасники мітинґів не могли навіть думати протестувати проти них, не знаючи ще, з ким мають до діла. Тому всякі пропозиції проходили "одноголосно" й без протесту, бо всі числилися з тим, що у воєнний час кожний займанець необмежену владу. Отже, такі телеграми чи привіти ніяк були виявом свобідної волі населення навіть

самого Тернополя, не кажучи вже Тернопільщини. Резолюцію села Рожиська можна прийняти за правдиву, але щодо резолюції селян Сіленської волости, то тут совєтський історик дещо переборщив, намагаючись описати "захоплення" галичан приходом, чи пак "визволенням" совєтською Червоною Армією. Замість дати якийсь приклад із Галичини, він необачно проскочив у Луцький повіт, що становив частину західної Волині, яка від кінця XVIII ст., тобто від третього розподілу Польщі 1795 р., належала до Російської імперії. З уваги на це тут були зовсім інші, як політичні, так і соціяльно-економічні умови й тому наведений випадок Сіленської волости не може служити приклад для настроїв населення Галичини. Однак, при цій нагоді варто пригадати, як такі резолюції "схвалювалися" при совєтській владі та хто їх в основному складав і редаґував.

На теренах, які опускала польська армія, большевики, при помочі своїх політичних відділів при військових частинах, присвячували велику увагу пропаґанді. І треба ствердити, що большевицькі пропаґандисти не гаяли часу і бралися роботу ще майже на лінії фронту. До повітового центру м. Збаража "большевики ввійшли після півночі, а рано влаштували для збаражан у будинку 'Сокола' великий мітинґ під кличем 'організуйте ревком'.[23] Деякі люди йшли на такі мітинґи зі страху, деякі цікавости, а деякі йшли тому, що йшли інші. засаді всі були цікаві довідатися дещо про нову владу. На такі мітинґи совєтські аґітатори приходили вже з готовими резолюціями та вітаннями для Леніна, комуністичної партії і Червоної Армії, що їх давали людям "схвалювати", дійсності подавали їм до відома і над ними дискусії не було. Очевидно, що коли таку резолюцію подякою Ленінові та комуністичній партії визволення аґітатор зачитав для схвалення, люди не мусіли навіть голосувати неї, бо сам факт, що її подано на публичний форум означав її схвалення. Але чи мав би хтось відвагу виступати проти такої резолюції, яку подають представники окупаційної влади, від якої не знати ще чого очікувати? Крім того, люди таки були задоволені, що позбулися польських причіпок та переслідувань, так що совєтські резолюції могли проходити без жодних заперечень.

27 липня Червона Армія захопила місто Тернопіль, найбільший центр північно-східної Галичини, де негайно був обраний перший у Галичині повітовий революційний комітет на чолі "тов. Королем". Одначе вже 3 серпня посаду голови перебрав назначений Затонським Федір Замора, колишній старшина УГА, який приєднався до комуністів у "чотирикутнику

смерти" і зумів був, бодай хвилево, здобути собі довір'я у комуністів і Затонського.

До середини серпня 1920 р. Червона Армія захопила 14 повітів[24] північно-східної Галичини, а саме: Бережанський, Борщівський, Брідський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Збаразький, Зборівський, Золочівський, Підгаєцький, Скалатський, Тернопільський, Теребовельський і Чортківський. Крім того, деякі повіти були захоплені тільки частинно, як наприклад, Рогатинський, Бібрецький, Перемишлянський, Кам'янко-Струмилівський, Радехівський, Сокальський. Всього Червона Армія захопила 16 повітових міст, 48 містечок і 1150 сіл, що становило 18.000 кв. км із населенням близько 1.671.300 осіб, тобто менш-більш 35% населення, і третину цілої української Галичини".[25]

На протязі воєнних років населення Галичини мало змогу побачити різні армії та різні військові уніформи, але жодна з них не виглядала так, як Червона Армія. "Деякі частини [кінноти] були гарно одягнені, у високих шапках (форма шолома), з довгими списами й вони робили монументальне враження, — згадує один очевидець зі Збаража. — Не можна цього сказати про піхотинців із 60-ої дивізії..." [26] В більшості червоноармійці були обдерті; в різних одностроях, на голові у декого жіночі капелюхи, у кіннотчиків стремена зі шнурків, багато з поміж них зовсім босі, так що виглядали вони не на військо, а радше на якісь банди".[26] Подібні інформації записали очевидці в інших містах Галичини. Кілька днів після захоплення Чорткова "можна було бачити на вулицях червоноармійців у білих чернечих одягах польських оо. Домініканів, які мали (там) свій монастир".[27]

В тому зрештою не було нічого дивного, бо, як твердив Гірняк, "значний відсоток червоноармійців були кримінальні типи, визволені з тюрем по революції, що їх удержувано в послуху тільки незвичайним терором, або обіцянками грабунку в здобутих містах. Було багато також китайців, які за нужденну пайку хліба сліпо виконували будь-які накази".[28] Дивлячись на таку сорокату збиранину, люди дивувалися, як воно так, що польська добре вивінувана армія не могла перед нею встоятися.

Несподіваний большевицький прорив польського фронту здеморалізував польське військо, яке відступало панічно на захід, а за ним вслід гнала Червона Армія. На всіх новозахоплених теренах большевики розкидали свої відозви до населення, повідомляючи, що вони прийшли визволити Галичину від польських панів та закликали до боротьби з поляками. Одночасно вони проголосили амнестію для тих вояків УГА, які з

кінцем квітня зірвали союз з большевиками і перейшли на бік Головного Отамана УНР С. Петлюри. В цих же відозвах вони інформували галицьке населення, що Галичина стане самостійною державою.[29]

На жаль, солодкі слова большевицької пропаґанди не йшли в парі з дійсністю. "Слідом за Червоною Армією в Галичину хлинула відразу хмара авантюрників, котрі не могли знайти собі місця в Росії і в Радянській Україні. В Галичині вони пролізли до партії та в адміністрацію і пхалися на різні впливові становища. Також хмара проституток з Москви, Харкова й Одеси звалилася до Галичини й багато з них перейшло на службу до галицької Чека" [30]

Як відомо, большевицька пропаґанда все апелювала до найнижчих людських інстинктів у часі революції в Росії та в Україні і те саме робила вона в Галичині. Не вспів ще добре Галревком засісти в Тернополі, як від його імени пішли на села аґітатори з масою друкованої комуністичної пропаґанди, в якій закликали населення організувати селянські та робітничі ради та закликали до боротьби з "буржуями і куркулями", з церквою і духовенством. Закликали також молодь вступати в ряди Червоної Армії.[31] Все це спонукувало по селах, з одного боку, до дії всяке сільське шумовиння своє, а ще більше зайшле, а з другого, викликало загальне невдоволення села, яке не привикло було до такого безладдя з боку влади.

* * *

Галицький Революційний Комітет на чолі з Затонським офіційно розпочав своє урядування з днем 1-го серпня 1920 р., видавши Декрет ч. 1 "Про встановлення соціялістичної влади в Галичині". Цей декрет ліквідував у Галичині всі органи політичної й судової влади попередніх урядів, а всю владу перебирав Галревком і його органи на місцях, тобто — повітові, міські та сільські революційні комітети, які мали щойно створюватися. Всі багатства — земля, фабрики, маєтки і т.п. націоналізувалися.[32] Одночасно з Декретом ч.1 була видана й Постанова Галревкому про конфіскацію панської землі та врожаю і про передачу їх земельним відділам Галревкому через повітревкоми. Але вже в тій же самій постанові говорилося, щоб "на колишніх поміщицьких і церковно-монастирських землях організувались державні господарства або сільсько-господарські артілі-комуни безземельних і малоземельних селян.[33] Отже, тут зовсім не було мови про те, щоб малоземельні чи безземельні селяни могли бути

наділені відповідною кількістю землі, тільки що будуть творитися державні господарства, те, що тепер в Україні відоме під назвою "радгоспів", чи сільсько-господарські артілі, тобто колгоспи.

1 серпня 1920 р. Галревком видав також Декрет ч. 2 "Про відокремлення церкви від держави і школи", який проголошував свободу віри і забороняв навчання релігії в державних і приватних школах, які давали загальну освіту. "Впарі з тим касувались усі привілеї, зв'язані з ісповіданням тої чи іншої релігії. Церковні і релігійні товариства позбавлялись правної основи володіти власністю і здійснювати будь-які примусові акти над своїми членами".[34] Галицькі українці зустріли цей декрет з настороженням, бо він нагадував їм жорстоку політику царської Москви супроти Української Греко-Католицької Церкви під час першої московської окупації Галичини на початку війни 1914-1915 рр. Греко-Католицька Церква впродовж останніх двох століть служила галицьким українцям як заборол перед польонізацією й тому нарід шанував її і відносився з повагою і пошаною до неї. Крім того, українське духовенство на західньо-українських землях під Австрією було головним рушієм у процесі українського національного відродження тоді, як православне духовенство на Надніпрянщині, стоячи на послугах царського уряду, було засобом русифікації.

Окремим Декретом ч. 4 Галревком скасував обов'язкову державну мову і проголосив рівноправність мов і національностей в Галичині та, згідно з тим, всі документи друкувалися всіма крайовими мовами: українською, польською та жидівською. Одночасно цей декрет виповів рішучу боротьбу націоналізмові.

"Радянська влада, — говорилося в декреті, — застерігає все населення від будь-яких проявів націоналізму, цього пережитку ганебної пам'яти панування капіталу. Всі ті, хто своєю поведінкою або словом, буде вносити національну ворожнечу і ненависть серед пролетарських мас, будуть оголошені ворогами революції, трудящого населення і передані військово-революційному трибуналу".[35]

Як виявилося на практиці, цей декрет був звернений якраз проти українського населення та української мови й самозрозуміло викликав великі застереження серед галицьких українців. Повітовий комісар Тернополя Федір Замора взагалі відмовився оголосити цей декрет і своє урядування провадив українською мовою. На запит Затонського, чому він так зробив,

Замора відповів, що "вважає цей декрет за недоречний і шкідливий". Коли в минулому окупанти нашого краю не визнавали нашої мови за урядову, то тепер при радянському строї нашому народові належить природне право мати свою урядову мову".[36] Очевидно, що так можна було зробити тільки в початках, коли все ще було в пливкому стані й уряд щойно організувався. На довшу мету це нічого не дало б, але все ж таки це вказує наскільки Декрет Галревкому ч. 4 був непопулярним навіть у колах членів Комуністичної Партії Галичини, які ставили народне добро вище партії та партійної дисципліни. При цьому ще варто підкреслити, що й сам Затонський не поступав згідно з духом Декрету ч. 4, бо він, як голова Галревкому, тобто прем'єр уряду та завідуючий відділами зовнішніх справ і земельних справ, провадив урядування російською мовою, хоча сам говорив дуже добре по українськи,[37] і це тоді коли російська мова не була мовою краю. Що населення цієї мови не розуміло, цим він зовсім не турбувався. Назначені ним комісари, поляки й жиди, у своїх комісаріятах чи відділах, впроваджували польську мову як урядову.[38] Отже, українська мова знову була принижена, цим разом урядом, який заявляв що прийшов визволити Галичину від панського гнету і то таки у своїй "самостійній" совєтській галицькій республіці.

3 серпня 1920 р. розпочав свою діяльність новостворений Центральний Комітет Комуністичної Партії Галичини (ЦК КПГ) на чолі з Політичним бюром, керівним партійним орґаном, який обирається Пленумом, тобто пленарними зборами всіх членів Центрального Комітету. У скороченні його називають Політбюром й воно направляло всю політичну роботу КПГ. До цього Політбюра ввійшли, річ ясна, найбільш довірений Леніна — В. Затонський, як голова, М. Баран, А. Бараль, М. Левицький та І. Краснокутський як члени, при чому останній був секретарем Політбюра.[39] Склад Політбюра КПГ не багато різнився у своєму персональному складі від Галревкому. В кожному разі, на п'ять членів — було в ньому тільки двох галичан-українців. Все це вказувало й на те, що вся влада в Галицькій ССР концентрувалася в руках кількох людей. В дійсності, однак, всю владу мав сам Затонський, який у всьому керувався вказівками Леніна з Москви, і члени Ревкому чи ЦК КПГ не мали багато впливу на совєтську політику в Галичині. Взагалі, Затонський поводився як диктатор і не радився з членами Галревкому, заявляючи, що він "за свої вчинки відповідає перед московським центром і веде таку лінію, яку йому наказано".[40]

Звичайно, що це обурювало інших членів Галревкому і за це

йшов спір між Затонським і Конаром, який ніяк не погоджувався з політикою КП(б)У в Україні так само, як і з політикою КПГ у Галичині.[41]

11 серпня 1920 р. відбувся перший пленум Центрального Комітету Комуністичної Партії Галичини, який вирішив, очевидно, на наказ з Москви, що "партія проводить свою волю через радянський апарат".[42] Іншими словами, Галицький Революційний Комітет, як уряд Галичини, чи пак "радянський апарат" в Галичині, виконуватиме не свої рішення, але рішення партії. "Цим положенням закріплялась керівна і спрямовуюча роля КПГ в державному і громадському життю молодої Галицької республіки" — твердить совєтський історик.[43] На ділі, однак, це означало, що всі справи Галичини вирішуватиме не народ за посередництвом вибраних вільними голосами послів- депутатів до всенародніх зборів — парляменту, але Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії (большевиків), якій була підпорядкована Комуністична Партія Галичини. Це зовсім ясно випливає із наступного рішення цього Пленуму.

Обговорюючи питання взаємовідносин між ЦК КПГ і ЦК КП(б)У, вирішено дійсно прийняти до відома рішення ЦК РКП(б), що, "не передрішуючи державних взаємовідносин Галичини й України, ЦК КПГ константує свою *фактичну підлеглість в ідейному й організаційному відношенні ЦК КП(б)У*"[44] (Підкреслення — В.В.) Беручи до уваги той факт, що КП(б)У була "невід'ємною складовою частиною Російської Комуністичної Партії (большевиків)"[45], то з того випливає, що КПГ була також "невід'ємною складовою частиною РКП(б)" і, як така, не могла мати своєї власної політики іншої від тої, яку їй диктував Ленін через ЦК РКП(б). Отже, ані ЦК КПГ, ані Галревком не могли нічого зробити з волі населення Галичини, й тому вони не були ані твором, ані інструментом у здійснюванні бажань народу Галичини взагалі, а його подавляючої української більшости зокрема.

У всіх місцевостях, що їх окупували відділи Червоної Армії, заходом політичних відділів військових частин, а часом із власної ініціятиви населення, щоб уникнути безвладдя, а тим самим і небажаних бешкетів різної голоти, створювалися нові совєтські адміністративні органи. Але такі революційні комітети не вдалося всюди зорганізувати, а тільки в повітових центрах, містах та містечках. Найбільшою турботою окупаційних чинників було те, що в Галичині не було ким всі ті посади обсадити. Большевики хотіли на всіх тих посадах бачити своїх довірених людей-

комуністів, а їх усіх разом, включно з тими, що їх імпортовано зі сходу, не припадало більше як чотири-п'ять на повіт. І так, "у Перемишлянському повіті було двох комуністів, а в Теребовлянському, Сокальському і Підгаєцькому — по 4 члени КПГ".[46] "По селах їх майже не було".[47] І з такою кількістю членів, яка свідчила про впливи комуністів серед населення, Затонський збирався будувати комуністичну державу в Галичині. Це недвозначно вказує, що комуністи в Галичині популярними не були, але вони й не шукали популярности, маючи за собою баґнети Червоної Армії.

У Тернополі, наприклад, крім Галицького Революційного Комітету, був також і повітовий ревком "обраний" на рекомендацію комуністів у складі: голова — Король та члени — Демичів, Порайко, Дроненко та Маньківський. 4 серпня до Тернополя приїхав Затонський і назначив новий ревком у такому складі: Замора, голова, Демичів і Якушкевич, члени.[49]

Отже, повітовим комісаром, чи пак головою, повітового ревкому був, хоча і не тернопілець, але з Тернопільщини Федір Замора. Про нього Никифор Гірняк, один із урядовців Галревкому, пише, що це був колишній старшина УГА, за політичними перконаннями анархіст, з чим він зовсім не скривався. В 1920 р. він пристав до большевиків, як і більшість його однопартійців. Помимо своїх анархічних поглядів, він "був людиною з характером, ідейним українським патріотом"[49] і тому він не погоджувався з політикою Затонського в Галичині, як і взагалі з політикою КП(б)У в Україні. Але в деяких повітових центрах справа була далеко гірша. У Збаражі головою повітового ревкому "вибрано" київського годинникаря чи ювілера жида, Хохлова і щойно його заступником став галичанин Яців, передвоєнний учитель, а секретарем Ропій, син священика з Тернопільщини. Обидва вони, як вояки австрійської армії, попали в російський полон і там, заразившись большевизмом, перейшли большевицький вишкіл. Гідним уваги був ще й "вибір" комісаря земельного відділу, яким став неграмотний київський перукар Сап'яний, що не вмів прочитати навіть інструкцій з центру.[50] А проте в совєтських властях він "характеризувався, як передовий, знаючий свою справу працівник".[50] Знову ж, у Теребовлі до ревкому "вибрано" трьох місцевих столярів, двох поляків і одного українця симпатика червоних. Зате вже комісаром міста був українець інвалід, колишній учитель Ситник, але його влада була "обмежена", бо він мав дбати тільки про порядок у місті та доставляти підводи".[51] В Борщеві головою повітового ревкому "обрано" молодого, ревного комуніста, Івана Копняківського,

зовсім невідомого місцевому населенню, хоча й галичанина.[52] Але в Копичинцях знову не знайшли місцевого комуніста і прислали наддніпрянця. Він, здаючи собі справу з того, що будучи не ознайомлений з громадськими справами й галицькими відносинами, покликав до помочі на свого заступника д-ра Никифора Онищука, який пристав був до комуністів, перебуваючи за Збручем.[53] Так само в Бережанах головою повітревкому був назначений якийсь Виговський, якого ніхто не знав.[54]

В Поморянах до міськревкому "обрано" двох українців, двох поляків і одного жида;[55] у Перемишлянах до складу повітового ревкому увійшли два українці, два поляки і два жиди. Отже виходило б, що всім дали по рівному, але з того, очевидно, покривдженими вийшли українці, бо ж у повіті вони становили подавляючу більшість, а їх потрактовано на рівні з жидами, які становили більшість тільки у самих Перемишлянах.

Для характеристики, як проводилися вибори повітових ревкомів наведемо приклад з міста Чорткова. Тому що Чортків, так само як і Тернопіль, лежить на перехресті шляхів і є важливим залізничним вузлом південного галицького Поділля, тут совєтська влада почала формуватися негайно після захоплення міста Червоною Армією. Галревком вислав до Чорткова свого довіреного товариша Цвілінґа, який мав за завдання організувати там повітовий революційний комітет.[56] Приїхавши до Чорткова, Цвілінґ доручив скликати місцевих інтеліґентів для орґанізації ревкому. Існувала тоді поважна загроза, що українці відмовляться від участи в місцевих установах і всю владу переберуть у свої руки поляки й жиди. Іншими словами, для українців нічого б не змінилося в порівнянні з польською окупацією, якої щойно позбулися. Щоб до цього не допустити, українці запропонували на голову повітревкому учителя Зазуляка, який був відомий зі своїх лівих переконань, а крім того поляки відмовили йому були учительської посади. Проти нього застережень не було і Цвілінґ призначив Зазуляка на голову Чортківського повітревкому. але вже від самого початку виявилося, що Зазуляк не мав жодної концепції, як організувати революційну владу в повіті й тому Цвілінґ самий почав давати накази до громад Чортківського повіту, щоб вони творили у себе сільські революційні комітети (сільревкоми). Незабаром після того головою повітревкому у Чорткові був назначений приватний урядовець з містечка Скала над Збручем, Лялька, але дійсно всіма справами і далі керував таки сам Цвілінґ.[57]

Тому що це був час жнив, перші інструкції Цвілінга відносилися до сільсько-господарських справ, до збору хліба. Цвілінґ наказував, щоб кожний голова сільського революційного комітету подбав про те, щоб з панських ланів було зібрано збіжжя і вимолочено. Половину збору селяни мали залишити собі, а другу — доставити до Чорткова для потреб Червоної Армії. Далі йшли декрети, які наказували ділити панську землю поміж бідних селян, яких у Галичині було багато. Селяни, зокрема бідніші, раділи, що половина урожаю з панських ланів припаде їм та що кожний малоземельний дістане кусок панського поля. Але як тільки селяни позвозили з панських піль збіжжя, прийшло розпорядження, щоб з тої половини збору, яку селяни залишили для себе, половину віддати для армії, яка воювала на фронті, "визволяючи" Галичину з панської неволі. — "Це вже трохи остудило перше одушевлення, — згадує свідок тих подій, — а коли згодом появився розпорядок, щоби і зі свого поля віддати половину державі, селяни зрозуміли большевицький підступ, і на селах почалося невдоволення".[58] Крім того, деякі накази влади виконувалися згідно з буквою, а не згідно з духом закону. Наприклад, кожне село мало по черзі доставляти по кількадесять підвод денно для розпорядимости повітревкому. Ці підводи стояли нераз цілий день без потреби під будинком ревкому, тоді коли на селі бракувало тяглової сили саме, коли її найбільше було потрібно.[59] Очевидно, що такі розпорядження припиняли працю, бо без коней і возів на селі у часі жнив нічого не можна було зробити.

Але большевицька цивільна влада не всюди приходила негайно за Червоною Армією. Це було звичайним явищем на головних шляхах, як Підволочиська чи Збараж — Тернопіль — Золочів, чи Гусятин — Чортків — Бучач. У деяких повітах, які лежали дальше від головних шляхів, цивільна влада приходила з більшим чи меншим опізненням, так що поміж старою польською, а новою совєтською — загрожувало безвладдя і там місцеве населення мусіло діяти негайно після того, як утекла польська адміністрація, щоб не допустити до грабежей злочинних елементів. Так сталося, наприклад, у Заліщиках, де громадяни створили свою власну владу, ще заки прийшли якісь директиви з Галревкому у Тернополі. Тут мешканці Заліщик обрали владу з представників трьох національностей — мешканців міста: українців, поляків і жидів. На голову цієї революційної влади вибрали вони найбільш шановану у місті людину, д-ра Осипа

Маковея, який був також і військовою людиною, старшиною австрійської армії у ранзі сотника.[60]

З приходом совєтської військової влади до міста, Маковей склав обов'язки голови і, згідно з інструкціями Галревкому, в серпня був оформлений новий революційний комітет. Як видно із витягу протоколу першого засідання Заліщицького повітового революційного комітету, цей ревком був "назначений до м. Заліщики і повіту згори з трьох членів... найвищим органом революційної влади в Галичині — Галревком. Три члени, вибрані населенням м. Заліщики, входять у склад ревкому з тими самими правами і обов'язками, що члени згори наставлені".[61] Головою цього ревкому був наставлений залізничник зі Станиславова, Осип Устиянович, колишній соціял-демократичний діяч у Галичині, а в 1920 новоспечений комуніст, який був також і членом Галоркому. Маковея призначено тоді повітовим комісаром для справ культури, але він скоро після цього мусів утікати на Буковину, під румунську владу, щоб рятувати своє життя від пімсти совєтського "революційного права", як і багато інших свідомих українців, яких нова влада стала переслідувати.[62]

Деякі з цих комісарів, чи пак голов повітових ревкомів, зокрема галичани, старалися задоволити обидві сторони, владу й населення і шукали якнайкращих способів до цього. Наприклад, повітовий комісар Заліщик Устиянович запросив на мітінґ також священиків та інших визначних інтеліґентів і громадських діячів, як впливових у громаді людей. За те Затонський зганьбив його прилюдно в Тернополі, заявляючи, що "українські попи і буржуї, це ніяке товариство для репрезентанта совєтської влади".[63] Це вказує хіба чи не найкраще, як слабо орієнтувався Затонський у галицьких відносинах.

Практично беручи, місцеве населення не мало голосу у виборі своїх міських і сільських управ, чи ревкомів, "Згідно з тимчасовою інструкцією Галревкому про створення органів радянської влади в селах і містах і повітових центрах, склад повітових революційних комітетів призначався Галревкомом при сприянні політичних управлінь армії"[64], тобто Че-ка. Іншими словами, місцеве населення було тільки пасивним виконавцем большевицької революції на галицькому терені, бо все інше робив Галревком назначений Москвою при співучасті Че-ка, яке було при кожній військовій частині, а пізніше і при кожному повітовому ревкомі. Власне Че-ка наглядало за тим, щоб рішення московського ЦК РКП(б) було виконане на місцях у далекій Галичині.

Для організації большевицької влади, села й міста Галичини поділено на дві категорії.

> До першої віднесено населені пункти, які нараховували не менше 2 тисяч мешканців, а до другої — понад 2 тисячі. На громадських вічах, що скликалися політпрацівниками РСЧА (Робітничо-Селянської Червоної Армії — В.В.) обиралися ревкоми в населених пунктах першої категорії у складі 3 чоловік і другої — 5 чоловік. Голову ревкому обирало громадське віче.[65]

Це так було бодай в теорії, але в дійсності, як це показано на прикладі міста Заліщик, віче не вибирало того, кого хотіло, чи вважало за найбільш відповідну особу, але власне того, кого назначив Галревком у порозумінню з Че-ка. У виборах органів совєтської влади не могли брати участи всі громадяни, а "тільки трудящі верстви населення", а "нетрудящі", тобто "експлуататорські кляси і ті, що займались нетрудовою діяльністю, позбавлялися виборчих прав"[66] Коли взяти до уваги ще й те, що місцевим ревкомам "накидувано згори такий склад, щоб половина його членів були українці, а друга половина — поляки й жиди, то стає очевидним, що українців не трактовано, як національну більшість краю, і від таких адміністративних органів не багато доброго могли українці очікувати. Тому то, як це твердять деякі джерела, по селах майже ніде не створено типово совєтських ревкомів, бо не було місцевих комуністів, а імпортованих зі сходу не вистачало, щоб обсадити навіть самі міста. Тому то по селах совєтську політику переводили представники політичної поліції,[67] тобто Че-ка.

Бракувало відповідних кандидатів не тільки до повітових ревкомів, де вимагалося довірених комуністів. Ще більший брак відчувався в наладнанні повітової адміністрації взагалі. Багато досвідчених урядовців, здебільша поляків, повтікали, а загал української інтеліґенції не дуже рвався на цю непевну роботу.

Брак адміністративного персоналу, який прийшов би на добровільній базі, заступлено насильною мобілізацією української інтеліґенції на посади без важливішого значення. Наприклад, д-р Н. Онищук у Копичинцях "стягнув насильно (під загрозою "революційного права") до повітової управи колишніх своїх товаришів із студентських часів... [і їм] усім приділено відповідні реферати з різних ділянок".[68] Таке діялося майже у всіх повітових центрах. Але коли большевики повтікали, тоді всі такі інтеліґенти знайшлися у трагічному положенні, бо ж вони "співпрацювали" з большевицькою владою, дарма що вони були там проти власної волі. "Деякі з них зуміли приховатися, а деякі

мусіли втікати за Збруч перед мстивою польською армією та польськими боївками".[69]

Цікавий під тим оглядом є звіт про діяльність у Чортківському повіті, в якому, між іншим, читаємо: "З ячейки 3-го куреня було вислано на села 10 партійних товаришів, які, повернувшись, змалювали положення на селі так: в селах Мухавка і Свидовій влада багачів. Біднота боїться і мовчить. Піп впливав на своїх "рабів", щоб вони вибирали в ревком багатих, бо вони "мудріші", в млині ведеться спекуляція, міліція поводиться з населенням брутально. Те саме в селах Криволука і Базар, хіба з тією різницею, що там остались ще старі війти. Те саме в селах Павшівка, Полівці, Слівка (Салівка?).[70] З цього ясно, що села воліють мати свою давню владу якій вони довіряли, ніж нову "революційну", яка звичайно складалася не з бідних, а взагалі із найгіршого у селі елементу, якщо вона була обрана за всіма "революційними" принципами.

Щоб заступити брак комуністів, большевики намагалися творити клітини молодечої організації — Комуністичної Спілки Молоді, у скороченні — комсомол, щоб притягнути галицьку молодь до "соціялістичного будівництва". Та, не зважаючи на те, що "в цьому допомагали політоргани військових частин", їм удалося створити клітину у самому Тернополі, у Збаражі і в Бродах, а в Скалаті тільки ініціятивну групу з семи осіб.[71] При тому треба пам'ятати, що йдеться тут не про українську молодь, а про галицьку, тобто без уваги на національну приналежність. Отже, як виходить, не тільки українська молодь, але й польська та жидівська, а останньої було найбільше по галицьких містах, не бажала вступати в ряди комсомолу. Про це найкраще свідчить те, що в цілому містечку Скалаті зголосилося тільки сім молодих людей. До речі, більшість із тих, що зголошувалися до комсомолу походили з національних меншин Галичини, бо української молоді, помимо всіх заходів большевицької влади, не вдалося приєднати.

Затонський у своєму звідомленні Ленінові[72] писав, що "українське населення Галичини, включно з інтеліґенцією й духовенством, вітали Червону Армію як визволительку з польського ярма". Але в дійсності, проросійське наставлення, хоча не про-комуністичне, виявила тільки галицька партія москвофілів. Ентузіязм, що його викликав серед населення України відступ польських військ аж ніяк не був однозначний з підтримкою російської революції взагалі, а комунізму зокрема.[73]

Про слабий вплив комуністичних гасел в Галичині свідчить

ще й той факт, що большевицькі відозви "До гуцулів і всіх бідняків Підкарпаття", видана 19 липня 1920 р., як також "До товаришів галичан" із закликом "розплатитись із польським паном", поза одним винятком єдиного протипольського повстання на Тухольщині*, не було жодних заворушень навіть на тих теренах, де воювала Червона Армія. Це підкреслюють усі автори спогадів із тих часів. "Селянство... не пішло за кличами большевицьких аґітаторів 'грабуй награбоване', не грабувало, не мордувало".[74]

Але про дійсний стан настроїв серед галицького українського населення свідчить не хто інший, як таки голова Галревкому Затонський, який казав, що "особливістю галицького села було те, що воно було вишколене на західно европейську манеру, забите і придушене і його потенційна енергія, яка раніше спрямовувалась по руслу національної боротьби..., не відразу знаходить вихід. На шлях справжньої соціяльної революції галицьке село... вступає не сміливо. Жде наказу, або хоч би дозволу..."[75] Хтож за такий стан галицького селянства відповідає?

"Почуття священної недоторканості приватної власності було до неймовірних розмірів роздуте культурним польським обшарником та своїм власним попом і українським інтеліґентом-

---

* В другій половині серпня 1920 р. 8-ма кавалерійська дивізія Червоної Армії, що стояла в районі Бібрки, зробила рейд на лівий берег Дністра, прорвала фронт на стику польської й української армій і загналася аж під Жидачів і Стрий. Ця подія викликала на Тухольщині 21 серпня протипольське повстання під проводом Федора Бекеша, старшини австрійської армії та переконаного соціяліста. Згідно з совєтськими даними,"загін" складався з "30 повстанців", який прийшов з Закарпаття, що тоді ще належало до Чехословаччини і 22 серпня зайняв залізничну станцію Лавочне на лінії Львів-Стрий-Сколе-Мукачів і тоді Бекеш проголосив "Бойківську совєтську республіку". Але по п'ятьох днях, 26 серпня поляки зуміли зліквідувати це "повстання" і частина повстанців утекла на Закарпаття. (І. К. Васюта. *Селянський рух на Західній Україні в 1919-1939 рр.*, стор. 26).

Багато селян-повстанців, які не втекли, польський суд присудив до високих кар ув'язнення. Сам Ф. Бекеш також перейшов на Закарпаття, але він незабаром виїхав звідти до Совєтської України. Там скоро по Бекешові і слід загинув. (Див. *Директивы командования фронтов Красной Армии, 1917-1922 гг.;* збірник документів, том. 3, док. *No.* 311, стор. 263, а також І. Максимчук, цит. праця, стор. 116 та П. Дегтяров. "Жовтневий відгомін у Бескидах". — *Жовтень,* ч. 1, 1969, стор. 54-66.

націоналістом, які гамували розвиток клясової свідомості селянина", — писав Затонський.[76] Іншими словами, большевицька пропаґанда не знаходила в Галичині доброго ґрунту і те, що зрушувало клясову свідомість селянина на теренах колишньої Російської імперії, апелювало мало, або зовсім не апелювало до галицького селянина. Найважливішою перешкодою у тому були його національна свідомість, вирощена у боротьбі з польським наступом на протязі віків, а зокрема на протязі останнього півстоліття.

Тимто досить дивно звучать слова Затонського, а що найважніше, не знаходять підтвердження у фактах, що, мовляв, постанови Галревкому про конфіскацію поміщицької землі у формі чуток "пішли по країні швидше, ніж папірець, на якому його надруковано. І цілі села виглядали — чи не везе хто ■ подорожніх цього чудодійного наказу, і лише перевіривши, що підпис і печатки правильні, селяни сунули на польські лани".[77]

Галицький селянин вірив у приватну власність землі й тому, поза деякими виїмками, він на панську землю не кидався, бо й не вірив у тривалість совєтської системи в Галичині. Це, що Затонський писав, мало відноситися хіба тільки до сільського шумовиння, яке одначе не репрезентувало загально громадської опінії чи поведінки.

Цікавим документом являється звіт інструкторсько-інформаційного відділу ЦК КПГ "про партійну роботу у визволених повітах Східної Галичини ■ час від 3 серпня до 15 вересня 1920 р." Звіт цей охоплює декілька повітів і, при докладній аналізі, можна завважити, що населення не було зовсім так задоволене большевицьким "визволенням", як це намагалися представити пропаґандисти.

> ТЕРНОПІЛЬ: Так селянство на селі, як і українське робітництво в місті, ставиться до радянської влади дуже прихильно. Еврейські робітники по-своєму звичаю осторожні, польських майже нема, бо всі пішли боронити "ойчизну".
>
> ЗБАРАЖ: Настрій населення революційний, свідомість надзвичайна, пошана до Галревкому велика... ■ деяких селах вже зголошуються добровольці ■ Червону Армію. 29 серпня ■ Збаражі відбувся з'їзд сільревкомів і сільземвідділів, який виніс резолюцію повного довір'я і щирої подяки Галицькому Робітничо-селянському урядові за його працю на користь бідних селян і робітників.
>
> СКАЛАТ: Повіт на укінченні організування радянської влади. Населення відноситься до влади прихильно. Тільки інтеліґенція держить себе вичікуюче. Земля поділена між безземельних і малоземельних, ■ тільки панська але й попівська.
>
> ГУСЯТИН: Відношення населення до радянської влади

> надзвичайно гарне. ■ Червону Армію зголошується багато добровольців. 18 серпня відправлено до Вінниці 36 чоловік добровольців до Запасного Коша.
>
> ЧОРТКІВ: Серед населення не викорінений ще національний шовінізм, ще не висока свідомість класової боротьби і ненависті. Мимо цього, всюди по селах заложено місцеві ревкоми і списано оставше добро по дідичах і орендаторах.
>
> БУЧАЧ: ■ городі (— тобто ■ місті) ведеться спекуляція грішми, склепи позамикані. По селах організуються ревкоми, куди входять бідняки і середняки, подекуди — вчителі. Настрій населення дуже прихильний до Совітської управи і до Червоної Армії. Сильно дається в знаття поставка підвод"[78] (тобто населення нарікає на реквізицію коней і людей з підводами для військових та інших потреб адміністрації — В.В.).

Стільки говорить звіт про загальний стан по селах і містах. Одначе, як видно із цього звіту, який охоплює період від 3-го серпня до 15 вересня, тобто практично до кінця існування Галицької Соціялістичної Республіки, він обговорює стан головно в надзбручанських повітах, де совєтська влада існувала найдовше. З західніх повітів, де влада мала заледве час оформитися на революційний лад, звітів покищо не було. Не можна забувати тут і того, що совєтські чинники на місцях намагалися представити все в якнайкращих кольорах, щоб піднести себе в очах Затонського. Однак, як бачимо, не обійшлося без завваг, які вказують на незадоволення ■ існуючих порядків, з одного боку, чи неприхильного ставлення населення, з другого.

Затонський, одначе, вповні здавав собі справу із загального стану по галицьких селах і тому і сам стверджував, що "радянська влада в Галичині не виникла сама по собі милостію революції. Не було так, як у Росії, що широкі маси... могутньо повстали і самі почали творити нові форми життя. Радянська влада в Галичину прийшла з червоним військом."[79] Цим мабуть сказано все.

Бібліографічні примітки

1. Галушко. *Нариси історії... КПЗУ*, стор. 63
2. М. Волянюк і Б. Дудикевич. *Сяйво ленінських ідей.* Львів, 1959, стор. 23, цитує Є. М. Галушко і Б.К. Дудикевич. "КПЗУ — організатор боротьби трудящих Західної України". *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964, стор. 52
3. Ткачук. "До 50-річчя Галицької Соціалістичної Радянської Республіки", *Укр. Істор. Журнал,* No. 8, 1970, стор. 116
4. Гірняк. *Останній акт трагедії...,* стор. 246

5. *Під прапором* ***Жовтня,*** стор. 350

6. Там ■

7. Там же, стор.351; Венґрія і Ґерманія — це російські назви для Угорщини й Німеччини.

8. І. Васюта. *Селянський рух на Західній Україні ■ 1919-1939 рр.* Львів, Вид-во Львівського Університету, 1970, стор. 27

9. *З історії революційного руху у Львові, 1917-1939.* Львів, 1957, стор. 53, цитує З. Закс у своїй розвідці "Radziecka Rosja i Ukraina wobec sprawy panstwowej przynaleznosci Galicji Wschodniej, 1920-1923". *Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich.* Tom 6. Warszawa, Ksiazka i Wiedza, 1970, стор. 73

11. Там ■

12. Там же, стор. 74; У Спа (місто у східній Бельгії) від 5-16 липня 1919 р. відбулася конференція держав Антанти, де німці підписали протокол про роззброєння. При тому обговорювано також справу колишніх земель Австро-Угорщини, до яких належала також і Галичина.

13. *Теребовельська земля,* історично-мемуарний збірник. І. Винницький, гол. редактор, Український архів — Наукове Товариство ім. Шевченка, т. 20, Нью-Йорк, Комітет Теребовлян, 1968, стор. 456

14. І. Мартинюк. *Моє рідне село Ценів у Бережанщині.* Нью-Йорк-Торонто, Н.Т.Ш., 1976, стор. 499.

15. *Гражданская война на Украине,* том 3, стор. 480

16. *Бережанська земля,* історично-мемуарний збірник, стор. 754

17. *Українсько-московська війна,* 1920 р., стор. 122

18. *Тернопільська область,* стор. 34

19. Г. І. Шевчук. "Соціалістичні перетворення в Надзбручанському краї" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 11, 1967, стор. 33

20. Кучеров. "Комуністична партія Східної Галичини — організатор радянського будівництва ■ 1920 р." — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964, стор. 81 (далі "КПСГ — організатор...")

21. Шевчук, названа праця, там же, стор. 33

22. *Під прапором жовтня,* стор. 380

23. *Збаражчина:* збірник споминів і матеріялів. Ред. колегія: А. Батюк та інші. Торонто, Накл. Об'єднання Збаражан Америки і Канади, 1968. (Український архів — Наукове Товариство ім. Шевченка; т. 17), стор. 514

24. Б.М. Олійник. "Законодавчі документи Галицького Революційного Комітету (серпень-вересень 1920)" — *Історичні джерела та їх використання,* вип. 5, Київ, Наукова Думка, 1970, стор. 159. Це дійсна кількість повітів захоплених Червоною Армією. Але ■ совєтських працях ці числа не ■ однакові. (Див. також замітка, ч. 25).

25. І. Богодист у своїй праці "*Боротьба трудящих Галичини за радянську владу в 1918-1920 рр.* (Львів, 1952) твердить, що "всього було визволено 16 повітових міст" (стор. 100). Цю інформацію цитує В.С. Кульчицький у своїй згадуваній уже розвідці "Образование Галицкой ССР в 1920 г." Б. Тищик твердить, що "всього Червоною Армією було визволено 17 повітових міст..." (*Галицька СРР,* стор. 64). Одначе у Радянській енциклопедії історії України (том 1, стор. 392),

стверджується, що "до складу ГСРР входило 16 визволених повітів повністю", ■ Є. Галушко і Б. Дудикевич у своїй розвідці "КПЗУ — організатор боротьби трудящих Західної України" (*Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964) твердить, що було "визволених 20 повітів". Знову ■ *Історія Української РСР* (Київ, 1967) каже, що "внаслідок революційного руху трудящих мас у 16 повітах Східної Галичини владу буржуазії і поміщиків було ліквідовано" (стор. 152). Отже, різниця тут виявляється не тільки ■ кількості "визволених" повітів, але навіть і в способі "визволення", тобто не внаслідок завоювань Червоної Армії, але "внаслідок революційного руху трудящих мас" і ■ 16-ох, ■ не у 20-ох повітах.

26. *Збаражчина* (вид. 1968), стор. 514; *Збаражчина* (вид. 1980), стор. 638; *Теребовельська земля,* стор. 455

27. О. Залеський. "Галревком", машинопис ■ архіві автора

28. Гірняк, Цит. праця..., стор. 43

29. *Під прапором жовтня,* стор. 339-342

30. Колодій, *Галицька Соціялістична Радянська Республіка,* стор. 13

30. Там же.

31. Там же, стор. 15

32. *Під прапором жовтня,* стор. 372-374

33. Там же

34. Там же, стор. 371-372, ■ також гл. Олійник, Б.М. "Законодавчі документи Галицького Революційного Комітету (серпень-вересень, 1920 р" — *Історичні джерела та їх дослідження,* вип. 5 (Київ, 1970), стор. 162

35. *Під прапором жовтня,* стор. 160

36. Кучеров М.К. "Комуністична партія Східної Галичини — організатор радянського будівництва ■ 1920 р." — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964. стор. 85

37. Гірняк, Цит. праця..., стор. 225

38. Там ■

39. А. Г. Ткачук. "До 50-річчя Галицької Соціалістичної Радянської Республіки" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 8, серпень 1970, стор. 116

40. Гірняк. Цит. праця, стор. 249

41. Там ■

42. Галушко. Цит. праця, стор. 51

43. Там ■

44. Там ■

45. *Рад. Енцикл. Історії України,* том 2, стор. 449. Тут уживається сучасна назва Комуністична партія Радянського Союзу, але в ■ той час вона називалася Російською Комуністичною партією большевиків.

46. Галушко. Цит. праця, стор. 61

47. Там же, а також І.В. Брилінський "За радянську владу в Галичині" — *На чолі визвольної боротьби:* спогади колишніх діячів Комуністичної партії Західної України. (Київ: вид-во політ. літ-ри України, 1969), стор. 116

48. *Під прапором жовтня,* стор. 392

49. Гірняк. Цит. праця, стор. 223

50. *Збаражчина,* вид. 1968, стор. 515-516
50а. Тищик. Цит. праця, стор. 91
51. *Теребовельська земля,* стор. 455
52. *Чортківська округа,* стор. 295
53. Там же, стор. 295
54. *Бережанська земля:* історично-мемуарний збірник (Василь Лев, редактор (Нью Йорк, Вид-во Бережани, 1970), стор. 754
55. Wiek Nowy, 29 вересня 1920 р. — цитує Б. Й. Тищик. *Галицька ССР,* стор. 92
56. О. Залеський. "Галревком"
57. Там же
58. Там же
59. Там же
60. В. Верига. *Там, де Дністер круто в'ється,* стор. 107
61. *Під прапором жовтня,* стор. 384
62. Верига, Цит. праця, стор. 110
63. Максимчук, Цит. праця, стор. 121
64. Олійник. Цит. праця, там же, стор. 159
65. Там же
66. Там же
67. Стахів. *Третя совєтська республіка,* стор. 155
68. *Чортківська округа,* стор. 295
69. Там же
70. *Під прапором жовтня,* стор. 567
71. Кучеров. "Комуністична партія СГ..." Там же, стор. 66
72. Ленін припоручив Затонському інформувати його постійно кожного тижня про хід справ у Галичині — гл. А. Д. Ярошенко. "Ленін і Комуністична партія Галичини" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1965, стор. 37
73. В. Затонський. "Перші кроки радянської влади Західної України" — *Комуніст* (Харків), No. 159, 12 липня 1929 р., цитує З. Закс у "Radziecka Rosja i Ukraina wobec panstwowej przynalezosci Galicji Wschodniej" — *Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich,* t. 6, стор, 73
74. *Під прапором жовтня,* стор. 516
75. *Галушко.* Цит. праця, стор. 57
76. *КПЗУ — організатор революційної боротьби:* спогади колишніх членів КПЗУ (відпов. редактор В.Ю. Маланчук. (Львів, 1958, стор. 45, цитує Є. Галушко. *Нарис історії КПЗУ,* стор. 57
77. Там же
78. *Під прапором жовтня,* стор. 565-568
79. *Українські щоденні вісті* (Нью Йорк), ч. 54, 1921, цитує М. Стахів. *Третя совєтська республіка,* стор. 156-157

VII. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ГАЛРЕВКОМУ

Первісний Галицький Революційний Комітет (Галревком) складався з п'яти членів, на чолі з Затонським, що творили колеґію, або вужчий кабінет народних комісарів, які вирішували всі справи. Це так бодай теоретично. На ділі ж усе вирішував сам Затонський в порозумінню з Леніном. Слід підкреслити, що Галревком підлягав Політбюрові ЦК КПСГ, де головою також був Затонський. Галревком під національним оглядом був дуже сорокатий,[1] бо складався з українців галичан, з українців-наддніпрянців, котрі не розуміли галицьких відносин, з поляків та жидів, які аж ніяк не заступали інтересів українських автохтонів краю.

Органи правління Галицької ССР організував Затонський зовсім на московський лад, а не на комуністичний харківський, тобто псевдо-український. Спочатку весь уряд, чи пак Рада Народних Комісарів, складався з 12-ох, а дещо пізніше поширено його до 18 відділів.[2]

Ці відділи мали організувати та керувати поодинокі галузі державного життя Галицької ССР. Сам голова Галревкому, тобто галицький прем'єр міністрів В. Затонський, очолив Раду Народних Комісарів і наглядав за тим, щоб усі відділи працювали згідно з інструкціями та вимогами не галицького державного життя, але згідно з вимогами Москви, яка мала для Галичини окрему специфічну ролю в революційному поході большевиків на Захід. Начальником канцелярії Галревкому, себто секретарем Ради Народних Комісарів був спочатку І. Немоловський, але скоро йому на зміну прийшов галичанин д-р Іван Сіяк.

Першим відділом, який був створений ще до приходу Червоної Армії до Галичини, була *Надзвичайна Комісія для Боротьби з Контрреволюцією,* з якою Затонський приїхав до Тернополя. Це був відділ большевицької Че-ка, перед якою всі тремтіли на саму згадку її зловісної назви.

Відділ Закордонних справ очолив сам Затонський, бо мабуть побоявся, що хтось із галичан готов був потрактувати свою посаду поважно, думаючи, що він ■ міністром суверенної держави, ■ не забавкою ■ руках Москви. До речі, Затонський очолював декілька відділів для того, щоб часом без його відома не зроблено не бажані потягнення. Отже він був головою тобто міністром, ■ на фактичну роботу наставляв інших як виконуючих обов'язки. Так було, наприклад, ■ *Земельним відділом*, якого він був головою, ■ виконуючим обов'язки був збаразький робітник О. Гаврилюк, українець ■ походження, котрий видавав себе ■ поляка і все урядування провадив по польськи. *Фінансовий відділ* очолював Іван Немоловський, *Харчовий* спершу — Данило Кудря, ■ пізніше Н. Боголюб. *Торговельно-промисловий відділ* очолював Арнольд Бараль, львівський жид, по професії друкарський складач. *Відділом праці та соціяльного забезпечення* завідував Казимир Литвинович, "такий самий перевертень, як і збаразький робітник Гаврилюк".[3]

Відділом юстиції, чи як це большевики тоді звали "правосуддя", завідував Федір Конар (Палащук), ■ пізніше, коли його Затонський усунув, завідуючим Відділу був назначений Михайло Козоріс, доктор прав, родом ■ Калущини. До війни він був адвокатом і членом Української Радикальної Партії.[4]

Завідуючим *Відділу народного здоров'я* був Корнило Гаврилів, до війни студент медицини. Надзвичайно важливим, а зокрема у війну, був *Транспортний відділ*, яким завідував мабуть наддніпрянець Лакіза. Не менш важливим, зокрема із большевицької точки бачення, були *Організаційно-політичне управління та Рада народного господарства*. Оба ці Відділи очолював мабуть сам Затонський, але його заступником був Ян Губерт, поляк ■ Наддніпрянщини. Докладно устійнити всіх завідуючих відділами важко, бо совєтські праці, мабуть ■ обережности, не подають прізвищ, тому що багато ■ них були ■ тридцятих роках розстріляні, або замучені як "вороги народу".

Дещо пізніше Затонський зорганізував ще шість відділів і тоді кількість їх досягнула числа 18. Деякі з них були тільки відділами на папері, бо не мали змоги розгорнути якої-небудь діяльности через короткотривалість совєтської влади ■ Галичині.

Як воно не дивно, але один із найважливіших у кожній державі — *Відділ внутрішніх справ* був покликаний до життя щойно Декретом Галревкому ч. ■ ■ 25 серпня 1920 р., тобто більше трьох тижнів після встановлення совєтського режиму в Галичині. Завідуючим цього Відділу був призначений довірений Затонського "туркестанський комуніст" — Михайло Левицький.

Декретом Галревкому ч. 7, ■ 27 серпня 1920 р. був створений *Військовий відділ*, на чолі ■ д-ром Омеляном Палієвим. Завданням цього відділу була "правильна організація військової справи на території Галичини та об'єднувати й координувати діяльність військових комісаріятів на місцях".[5] Пізніше О. Паліїв був переведений на іншу працю і завідуючим Військовим відділом був призначений поляк Ян Губерт, у віці 26 років. В цей час він був членом Російської Комуністичної партії і відомим уже польським діячем на терені України, як член Польського Соціялістичного Об'єднання в Одесі... ■ 1919 році Губерт очолював Польську Раду при Одеському Губерніяльному комітеті КП(б)У й одночасно був комендантом полку у Червоній Армії та уповноваженим Військово-Революційної Ради 12-ої Совєтської Армії.[6] Губерт належав до тієї групи комуністів, які змагали до приєднання Галичини до совєтської Польщі.[7] Ставши завідуючим Військового відділу, Губерт усунув усіх урядовців і набрав собі поляків і польок та запровадив там польську урядову мову.[8]

Декретом Галревкому ч. 15 від 9-го вересня 1920 р. створено *Відділ робітничо-селянської інспекції,* який мав бути "пролетарським оком радянського судівництва, наглядати за точним, совісним і негайним виконанням усіх декретів, постанов, розпоряджень, над способом їх проведення в життя в усіх галузях радянського будівництва".[9]

Під кінець серпня 1920 р. Галревком видав постанову про організацію *Відділу Народної освіти*. В дійсності, на низах, тобто у повітах і селах, справа організації шкільництва була дуже актуальна й українське учительство не чекало аж на накази згори, щоб організувати школи. Воно робило це саме на місцях. Спочатку шкільними справами при Галревкомі завідував заступник Затонського Михайло Баран, сам по освіті учитель народних шкіл. Але коли з днем 6 вересня Затонський назначив його своїм уповноваженим на польсько-совєтські мирові переговори в Мінську, на його місце був призначений Мирослав Гаврилів, старший брат Корнила Гаврилова, завідуючого Відділом народного здоров'я.

Для ведення пропаґанди друкованим словом і "для організації всієї видавничої справи і розповсюдження друкарських виробів" Галревком створив 11 вересня державне видавництво. Незважаючи на те, що під совєтською владою знаходилася заледве третина галицької території, ■ в даному часі ще менше, бо воєнне щастя від большевиків відвернулося і фронт уже посувався на схід, большевики всеж таки назвали цей відділ

Всегалицьким видавництвом. На чолі його Затонський поставив колеґію у складі трьох людей під головством 23-річного наддніпрянського жида — українського письменника, відомого під псевдонімом Іван Кулик (дійсне прізвище *Рутенберг*)[10] Він був також головою триособоі колеґії, котра завідувала *Відділом пошт і телеграфу.* До цієї колеґії належав також і К.Литвинович, мабуть як представник галицьких поляків. Хто українців був у цій колеґії совєтські джерела не подають.

Деякі відділи Галревкому мали також ще й підвідділи, комітети, комісії, секції тощо із визначеними компетенціями дії (або й ні!). Наприклад, Відділ Народної освіти мав вісім підвідділів, між ними була *Мистецька рада,* яку також очолював Іван Кулик. Мистецька рада у свою чергу поділялася на декілька секцій, залежно від роду мистецтва. Одною них була Секція Образотворчого мистецтва, яку очолював Яків Струхманчук, графік, карикатурист та портретист родом з Підгаєччини, при тому довірений Затонського. Був при цій Раді, чи складовою частиною її, також і Всегалицький Театральний комітет, на чолі якого був призначений актор з передвоєнного театру Львівської "Бесіди" Євген Коханенко (дійсне прізвище — Кохан).[11]

В кожній ділянці урядування Галревком вщент зривав старими порядками, але залишив ще територіяльно-адміністративний поділ на повіти, щоб, "приймаючи стару форму, надати їй радянський зміст". По селах організувалися сільські революційні комітети під наглядом військового Че-ка, т.зв. "сільревкоми", які відповідали за свою діяльність перед повітревкомом. Повітові ревкоми не обиралися населенням, "їх призначав Галревком через своїх представників політичних відділів Червоної Армії." Повітревкоми відповідали за свою діяльність перед Галревкомом. Весь старий повітовий і сільський апарат державного характеру і громадської самоуправи большевики ліквідували декретом Галревкому ч. 2 з 1 серпня 1920 р., але залишили ще старі громадські посади, як наприклад, наглядачів за громадськими лісами, за станом доріг та худобою.[12]

Це, що одній особі Затонський віддавав декілька відповідальних посад, вказує на брак людей, яким він міг би доручити провадити ці відділи згідно вимогами Компартії. Це також чи не найкраще вказує на те, що комунізм у Галичині не мав підстав для розвитку без зовнішньої московської допомоги.

Наближаючись до кордонів Галичини, Політичний відділ 14-ої Червоної Армії став видавати часопис *Більшовик,* який з створенням Центрального Комітету Комуністичної партії Галичини, став його органом. редколеґії *Більшовика* працювали Іван Кулик та Мирослав Ірчан. Разом появилося 16 чисел, перше датою 21 липня, останнє — 11 вересня 1920 р. цьому часописі друкувалися всі декрети та звернення Галревкому.[13]

Як видно із наведеного переліку голов різних відділів, Затонський задержав у своїх руках усі ключеві відділи. Він також особисто наглядав роботою комісаріяту земельних, харчових та інших справ, зокрема працею Галицької Надзвичайної Комісії, маючи за собою неабиякий чекістський досвід.

Серед повище наведених народних комісарів були й деякі віддані українські патріоти, як наприклад, комісар Фінансового відділу — І. Немоловський, комісар юстиції Ф. Конар чи перший комісар Військових справ О. Паліїв. Решту посад займали різні комуністи, "туркестанці" або кар'єристи, що вдавали комуністів, поляки й жиди. Але і весь Галревком не був у дійсності урядом, який міг рішати справи в інтересі населення Галичини. Навпаки, Галревком був тільки виконавцем волі Центрального Комітету Російської Комуністичної партії та її вождя В. Леніна. Проголошення "самостійної" Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки відбулося на основі рішення ЦК РКП(б) і тому у всьому він чекав на накази цього ЦК і свого власного пляну відносно державного становища Галичини у нього не було.[14]

В очікуванні інструкцій Москви, у праці Галревкому не було ніякої системи, Затонський обмежувався в основному до чистки партійного апарату від "контрреволюційних елементів."[15] Не було однозгідности й між самими членами Галревкому відносно майбутнього Галичини: "поляки й жиди хотіли бачити її у складі радянської Польщі, галицькі українці-комуністи мріяли про створення Галичини радянської Швайцарії, тобто автономної республіки без національного обличчя. На думку цих комуністів, Галичина, як країна, що лежить між Сходом і Заходом, повинна була бути осідком комуністичного Інтернаціоналу".[16] Коли теоретично ця ідея була приманливою, практично вона могла мати дуже неґативні наслідки для Галичини та її населення. Гурток українських комуністів на чолі Конаром, рішуче відкинули таку концепцію, вважаючи, що тоді "Галичина могла б стати зборищем найгіршого комуністичного елементу, що налинув би сюди з різних країн, авантюрників, то й

кримінальних типів, скомпромітованих у себе дома."[17] З уваги на те Конар зі своїми однодумцями вважав, що найкращим виходом з цієї ситуації — було б приєднання Галичини до Совєтської України,[18] що зрештою відповідало загальному наставленню українського населення країни, яке вважало, що всі українські землі повинні бути об'єднані і разом ділити долю і недолю. Про це найкраще свідчили всі збори, які большевики влаштували в зайнятих Червоною Армією теренах, які проходили під гаслом "Хай живе Радянська Галичина разом з Радянською Україною.'[19] Але Центральний Комітет Російської Комуністичної партії (большевиків) разом з Леніном "не бажали приєднання Галичини до Радянської України бо висока національна свідомість і здисциплінованість галицького селянина була б небезпечним розсадником духа спротиву серед наддніпрянського населення, яке саме тоді розгортало масовий повстанський рух проти червоних окупантів."[20] Національна свідомість галичан турбувала Леніна, як і цілий Центральний Комітет Російської Комуністичної Партії, і тому Ленін "наказував Галревкомові не панькатись з буржуазією та куркульнею і якомога *розбивати єдиний національний фронт, кожне національне угрупування* (підкреслення — В.В.), виховуючи, натомість, інтернаціональну солідарність трудящих."[21] Ленін був свідомий того що, розбивши національну єдність галицьких українців та впровадивши серед них клясову ненависть, як це він зробив на Наддніпрянщині, він зуміє без труду опанувати Галичину.

Брак якогось конкретного пляну відчували також і національно свідомі українці, які в той час працювали в різних відділах Галревкому, як наприклад Михайло Курах, який працював у Комісаріяті військових справ, Никифор Гірняк у повітовому ревкомі, як і самі ж таки Федір Конар-Палащук, Омелян Паліїв, Михайло Козоріс, Федір Замора, Борис Колодій та інші, яких турбувало майбутнє Галичини.

В Москві також не знали ще, на яку стати і чекали на вислід польсько-совєтської війни, або щонайменше, на захоплення Червоною Армією польської столиці Варшави. В тому ж самому часі у Мінську на Білорусі перебував Польський Революційний Комітет, чекаючи можливости виїхати до Варшави та проголосити себе леґальним польським урядом. Для кращої співпраці з польським Ревкомом у Мінську, Затонський вислав туди свого довіреного представника Михайла Барана, а пізніше ще й Нестора Хомина. Польський Ревком, так само, як і всі інші польські партії, вимагав від Леніна, щоб Галичину прилучити до совєтської Польщі, на що він остаточно погодився.[22]

Так, нехтуючи правами народів на самовизначення, яке він сам голосив, Ленін обіцяв полякам Галичину, проти панування яких галицькі українці боролися цілими століттями. В короткому часі Затонський також забув про те, що українці Галичини становлять понад 70 відсотків населення і змінив курс політики на користь польських комуністів.[22a]

Національно свідомі українці, члени Галревкому та його працівники, випадково довідалися про обіцянку Москви віддати Галичину полякам і, обговоривши це питання на окремій нелеґальній нараді, рішили запростестувати проти цих махінацій Москви, а зокрема проти закулісних махінацій Затонського. Речником оборони прав українського народу в Галичині став Ф. Конар, який "на найближчому засіданні Галревкому дуже гостро критикував діяльність Затонського і протестував проти його таємних переговорів з урядом радянської Польщі поза плечима інших членів Галревкому."[23] Але ці протести залишилися без жодних позитивних наслідків. У відповідь на них Затонський заявив, що "він не стерпить ніякої опозиції з боку "шовіністів і сепаратистів". У нього досить сили, щоб дати собі раду з ними."[24]

Відділ внутрішніх справ

Згідно з Декретом Галревкому ч. 6 був створений Відділ внутрішніх справ, якого основним завданням було забезпечення внутрішнього порядку. Большевицьке законодавство поділяло громадян ГССР на дві категорії: а) "повноправну", до якої зараховувалися бідні селяни й робітники, тобто пролетаріят, та б) обезправнену катеґорію, до якої належали всі маєтні люди, більші і менші землевласники, купці і промисловці, ба навіть люди вільних професій, коротко кажучю, всі ті, що їх окреслювано як "нетрудовий елемент", які самі фізично не працювали, але користувалися найманою працею. Ця катеґорія автоматично зараховувалася до "контрреволюції", яка скорше чи пізніше мала бути так чи інакше знищена. У висліді такої політики большевики самі творили "контрреволюцію" і дошукувалися її навіть там, де її не було, або ще не було, і тим самим приспішували її появу.Отже, нічого дивного, що "для забезпечення внутрішнього порядку, — як це пише совєтський дослідник — необхідно було зламати опір контрреволюції."[25] В дійсності, хоча в Галичині й не було комуністів, але не було й жодної контрреволюції, тому що галицькі українці опинилися між молотом і ковадлом, тобто між двома ворожими силами. Поборювати большевиків, яких методів

боротьби та взагалі їхньої політики вони ще не знали й тому не мали причини їх ненавидіти, означало помагати полякам, яких вони мали нагоду пізнати на протязі жорстокої однорічної окупації 1919-1920 рр. Справді, большевики мали кращі можливості і дані прихилити до себе галицьке селянство, якщо б вони були застосувати відповідну політику.

Відділ внутрішніх справ був чи не найважливішим, коли йшлося про соціялістичне будівництво в Галичині, бо від позитивного наладнання внутрішніх галицьких справ залежало майбутнє взаємовідносин поміж большевицьким проводом і населенням. Це собі цілком уявляли члени Галревкому, коли в одному з листів до низових клітин писали:

> Будування радянського ладу і його закріплення не можливе без активної участи в ньому селянських мас. Без притягнення пролетарських та напівпролетарських елементів села до будування нового життя ми не зможемо закріпити перемог Червоної Армії, не зможемо міцно налагодити радянський апарат в Галичині... *Треба на ділі показати сільській бідноті, що тільки радянська влада може створити для неї кращі умови життя.*[26]

Михайло Левицький

Але в дійсності, совєтська влада в Галичині не виявила належної ініціятиви в соціяльній перебудові суспільства.

Декретом ч. 10 "Про організацію робітничо-селянської міліції" Галревком формально створив державну міліцію "для охорони революційного порядку і особистої безпеки кожного громадянина республіки, а також для боротьби зі злочинами, проступками та контрреволюційними елементами."[2] Міліція ні в чому не відрізнялася від колишньої австрійської жандармерії чи польської поліції, й сама назва "робітничо-селянська" зовсім не змінила її поліцейської суті, а навпаки її компетенції на практиці були поширені.

Відділ внутрішніх справ очолював М. Левицький, який у всіх своїх кроках залежав від Затонського і власної ініціятиви не виявляв та й не міг виявляти, чекаючи на накази свого зверхника. І

сам факт, що він позамінював українців на командних постах міліції поляками, про що говорить Гірняк, зовсім не означає, що це Левицький робив без порозуміння з Затонським. Правдоподібно це було зроблено якраз на його розпорядження, тому що Затонський не мав довір'я до української галицької інтеліґенції через її високу національну свідомість. Завдяки тому, наприклад, завідуюяий підвідділом міського управління Чортківського повіту був жид Ш. Вайхерт, який "саботував виконання наказів повітревкому, залишив у своєму завідуванні на місцях весь персонал колишньої міської управи з польським урядовим комісарем на чолі."[28] Тищик каже, що й комендантом міста був поляк Марек, "який підтримував тісні контакти з місцевими контрреволюціонерами, інформував їх про всі заходи радянських органів, попереджував про небезпеку."[29] В дійсності комендантом міста був не поляк Марек, але українець Зенон Марак, колишній старшина УГА, який намагався охоронити населення міста Чорткова перед большевицькою "революційною справедливістю."[30] Якраз тому політично незалежний польський щоденник "Вєк Нови" писав, що Марак "як комендант заховувався зовсім добре."[31]

Окрема група людей опрацьовувала проєкти законів для Галицької ССР під керівництвом кол. поручника Української Галицької Армії д-ра Лонгина Горбачевського у Відділі внутрішніх справ. У своїх споминах цей же Л. Горбачевський наводить приклад, як вони опрацьовували проєкт закону про недоторканість особи, тобто про забезпечення особистих свобід громадянина, беручи на зразок австрійський конституційний закон з 1867 р. "Згідно з ним [тобто з австрійським законом — В.В.] ми вставили в проєкт постанову про недопускальність арешту й ревізії без судового доручення, про тимчасове придержання громадян орґанами безпеки, про їх обов'язок передавати придержаних до 24 годин властивому судові разом з обвинуваченням, — пише Горбачевський. Але цей проєкт не відповідав членам Галревкому і вони його повернули до перерібки із заввагою, що диктатура пролетаріяту не може признати для членів буржуазної кляси такі самі широкі права, як членам пролетаріяту. Проєкт перероблено так, що правом недоторканости мали користуватися тільки члени пролетарської кляси, при чому арештувати могли підозрілих не тільки органи безпеки, але й кожний робітник. Хоча такий припис невідомий у західньому законодавстві, Галревком одобрив цей проєкт.[32]

Відділ Народньої Освіти

Першим завідуючим справами народньої освіти був Михайло Баран, який зараз таки після встановлення совєтської влади ■ Тернополі, скликав перший учительський з'їзд для ідеологічного перевишколу.[33] Пізніше, коли Баран виїхав до Мінська, як уповноважений Затонського, чи Галревкому при Польському Революційному Комітеті, на місце Барана був номінований Мирослав Гаврилів, сам по професії учитель гімназії. Була це симпатична й культурна людина, — як згадує Гірняк. Він — належав до групи туркестанських комуністів, але відрізнявся від них дуже позитивно. З обережности ні ■ ким не вдавався до відвертих розмов, щоб не впасти жертвою провокації. За своєю освітою як і досвідом вповні надавався на цю роботу."[34] Відділ Народньої освіти був затверджений Декретом Галревкому ч. 21, з 11 вересня 1920 р. і його завданням було "загальне керування освітою і соціяльним вихованням у всіх галузях на території Галицької СРР."[35]

Це був доволі великий відділ і, крім завідуючого, якого призначав теоретично Галревком, ■ в дійсності сам Затонський, була ще й окрема колеґія, до якої належали загальне управління відділу та встановлення загальних принципів організації народньої освіти, затвердження плянів навчання тощо. Склад колеґії пропонував на затвердження Галревкомові завідуючий Відділом Народньої освіти, який ніс відповідальність за всю роботу Відділу.[36]

При організації шкільництва було чимало труднощів, тому що ■ Галичині не було досить учителів українців, щоб заповнити усі посади, а також бракувало шкільних будинків, яких чимало було знищено воєнними діями. Крім того, деякі школи, що оціліли, були перемінені на шпиталі для ранених вояків, чи взагалі на побут для військових частин. Але мабуть найбільшою турботою большевиків було те, що галицькі вчителі українці були звичайно українськими патріотами, навіть тоді, коли вони були прихильниками лівої Української Радикальної партії. Тому то й Ленін писав, що частина учителів "лишилася на ґрунті старих порядків..., пересудів буржуазного складу",[37] а вчителі-поляки майже повнсітю відступили з польською армією.[38] З уваги на те, для "ознайомлення з новим напрямом ведення школи, для чіткого роз'яснення політики радянської влади у вихованні молодого покоління, в повітах проходили вчительські наради і конференції."[39] Повітові наради відбувалися задовго до затвердження самого Відділу Народньої освіти, ■ місяцях серпні-вересні, як наприклад, у Бродах, Борщеві, Заліщиках, Скалаті, Теребовлі і Тернополі. В кожному разі, під цим оглядом школа все ще залишалася під наглядом старих і досвідчених педагогів і зміни могли вводитися доволі повільно.

Відділ Народньої освіти залишив по собі мабуть найкращі спогади ■ народі, тому що відразу впровадив по всіх школах українську мову, щонайменше теоретично, бо тоді всі школи закриті ■ уваги на шкільні вакації. Від самого початку почалося приготування до нового шкільного року ■ нових політичних умовах. Відділ Народної освіти організував повітові учительські з'їзди ■ Тернополі, Теребовлі, Заліщиках, Збаражі, Скалаті та інших повітових центрах. В учительських конференціях у Тернополі і Теребовлі взяли участь голова Галревкому Затонський і його заступник М. Баран.[40]

На зборах учителів Збаразького повіту 22 серпня 1920 р. виступав сам Затонський, де "наказував учителям всіма засобами боротися проти проявів націоналізму, щоб кожен без огляду на національність чув себе ■ читальні, чи гуртку вільно." Старі книжки, підручники і програми вирішено викинути, як "відповідаючі світоглядові буржуазії". Замість них ревком обіцяв деяку літературу, ■ нестачу її "вчитель мусить заступити своїми знаннями і досвідом."[41]

Болючим місцем ■ організації шкільної справи був великий брак учительських кадрів, оскільки учителів українців у Галичині було не так багато. Частина з них, як це твердить Тищик, — хоч і незначна "лишилася на ґрунті старих порядків... пересудів буржуазного ладу."[42] 31 серпня Відділ Народньої освіти Галревкому видав інструкцію про порядок прийому учителів на роботу ■ доволі туманною фразою як передумовою. "На учительську працю, — говорилось у тій інструкції, — повинні прийматися особи, котрі на те заслуговують своєю минулою і теперішньою поведінкою і котрі зобов'язалися служити радянській справі." При тому підкреслювалося, "щоб до праці ■ школах ні ■ якому разі не допускати духовників."[43]

11 вересня 1920 р. Галицький Революційний Комітет видав черговий Декрет ч. 22 про введення "єдиної трудової щколи", яким касувалися усі до того часу існуючі на території ГСРР шкільні і виховничі установи й організації. "На місце скасованих бувших державних, громадських і приватних шкільних виховавчих заведень, говорилося у декреті, — вводиться єдину трудову школу для загального образовання і інші категорії шкіл для дальшої спеціяльної освіти, як професійної школи, спеціяльні інструкції та академії."[44] Далі стверджується, що навчання і

виховання всіх громадян ГССР буде на державний кошт, що усувається церква й духовенство від школи і виховання та що навчання провадитиметься на рідній мові учнів, тобто українській, польській або жидівській.[45]

Того ж самого дня Галревком видав постанову про організацію професійних шкіл, агрономічних, технічних, педагогічних, медичних тощо, до яких могли йти діти, що покінчили 15 років життя та мали відповідну освіту.[46] Для нагляду над освітньою роботою, згідно окремим розпорядженням Галревкому, при всіх повітових та місцевих ревкомах мали організуватися відділи народньої освіти, які мали охоплювати всі ділянки загальної, професійної та позашкільної освіти. На завідуючих тих відділів згідно з інструкціями Галревкому, мали "назначувати людей пролетарської кляси, а тільки в крайнім разі — педагогів безпартійних, але за попередньою згодою відділу освіти Галревкому."[47]

Вслід тим Відділ Народньої освіти олрганізував окремі курси для вчителів народніх та середніх шкіл, українців і поляків, що повинні були на швидку руку ідеологічно перевишколювати педагогів. Але цих курсів користь була не велика, бо "викладачі були не підготовані, плавали в загальниках революційної пропаґанди."[48] Для підготовки педагогічних кадрів у Тернополі було відкрито учительську семінарію. Для учителів відкрито різні курси, на яких пояснювалися нові совєтські програми.[49]

Відділ Народньої освіти влаштовував різні збори й мітинґи, на яких вияснювали цілі та завдання трудової школи. Важливо тут підкреслити, що галицьке вчительство критикувало нову шкільну систему не тільки у приватних розмовах, але навіть і публічно, на загальних мітинґах.[50] Очевидно, що ця нова большевицька шкільна система не мала часу виявити ані своїх позитивних, ані неґативних сторін, бо початок шкільного року був визначений на день 1 жовтня, а большевики були змушені покинути Галичину в другій половині вересня.

Відділ організаційно-політичного управління

Цей відділ був створений один із перших 12 і його завданням була пропаґандивна робота серед населення, першу чергу політична пропаґанда користь комуністичної партії та совєтського ладу. Отже, всі засоби пропаґанди мали бути засягу діяльности цього відділу. Але це не була легка справа, бо не було до його диспозиції добре влаштованих друкарень, зокрема

відчувався страшний брак паперу, бо галицькі запаси давно були вичерпані, а совєтська влада ніколи зі собою нічого не привозила Росії, а завжди користувалася місцевими запасами. З уваги на це, велику частину пропаґандивної роботи виконували пропаґандивні військові частини, які видавали навіть і орган Галревкому *Більшовик*. Через брак відповідного паперу, прифронтові часописи були друковані нераз на грубому кольоровому пакувальному папері, появлялися нереґулярно і їх роздавали даром. Ці часописи були заповнені пропаґандивним матеріялом і небагато можна було них довідатися. Але про успіхи Червоної Армії, очевидно, писали, як вона посувалася на Львів і Варшаву й заповідали кінець панській Польщі."[51]

Коли ж воєнне щастя Червоної Армії змінилося й вона почала відступати, про це в пресі вже не писалося, що було ознакою, що на фронті не все гаразд.

Совєтський історик Кучеров твердить, що комуністична література видавалася великим тиражем,[52] але про "великі" розміри цього тиражу найкраще вказує таки він сам дві сторінки дальше. Тому що не було паперу, — каже він, — Організаційно-Політичне Управління звернулося допомогою до політичного відділу 41-ої дивізії Червоної Армії, щоб він допоміг політичною літературою. У відповідь на це відділ "відправив 26 серпня повітовому парткому в Бучачі 10 екземплярів газети *Красная звезда*, 36 листівок різних назв, 15 примірників постанов і декретів Галревкому та плякатів."[53] Немає сумніву, що й часопис *Красная звезда* (Червона Зоря) видаваний російською мовою, як правдоподібно й інші матеріяли були тій самій мові, бо виключно такою мовою користувалася Червона Армія , не представляли собою великої пропаґандивної вартости на українському селі Галичини, де російської мови не розуміли. З другого боку, наведені цифри вказують найкраще виглядали "великі тиражі" комуністичної літератури.

Немаючи інших можливостей пропаґанди, большевики організували по селах і містах віча — "мітинґи з метою політичного виховання трудящих мас селянства та залучення їх до соціалістичного будівництва." Тернопільський повітовий партійний комітет на протязі 20 днів від 10 до 30 серпня 1920 р. "організував мітинґи 30 селах, а також серед залізничників ст. Тернопіль. В селах комуністи виступали полум'яними носіями комуністичних ідей серед селянства."[54]

18 серпня відбувся Тернополі повітовий з'їзд сільських ревкомів, на якому большевицькі аґітатори читали доповіді про

совєтську владу та про соціялістичну революцію.[55] Всю пропагандивну роботу провадили, очевидно, комуністи, яких було дуже мало, але й ті, які були, користувалися стовідсотковим довірям Затонського, бо, як це пише Кучеров, "значна частина комуністів була вихідцями дрібнобуржуазних партій і повністю не позбулися буржуазної ідеології".[56]

Для підкреслення важливости роботи повітових партійних комітетів М. Кучеров, наводить конкретний приклад Заліщик, де повітовий партійний комітет організував для робітників мітинґи і збори, на яких з'ясувались завдання робітничої кляси і професійних спілок. "Партком проводив реєстрацію робітників за професіями, вибори робітничих комітетів, створював профспілкові організації та забезпечував усіх робітників роботою, мобілізовував їх на ліквідацію розрухи у промисловості."[57] Все це звучить доволі ґрандіозно, але цього повідомлення аж ніяк не ясно, звідки там взялися промислові робітники, коли Заліщиках, маленькому містечку чотирма тисячами населення, де знаходилася всього-на-всього одна цегельня, в якій сезоново тільки працювало коло сотні робітників за мирних часів. Всі вони були членами селянсько-господарських родин Заліщик, або з сусіднього села Добровляни, отже, малими винятками, фактично належали до селянства. При цьому не буде зайвим згадати, що багато тих робітників знаходилося або при війську, або перебували таборах полонених, десь далеко від рідного краю. самих Заліщиках була ще одна чи дві пекарні та м'ясарні, де працювало по кілька людей, кілька робітників із залізничної станції і на тому обмежувалася "робітнича кляса" Заліщик, яку Кучеров ділить за професіями і творить них профспілкові організації. Очевидно, що урядові і партійні чинники намагалися знайти когось, на кому вони могли б опертися й тому шукали робітничою "клясою" навіть там, де її знайти було годі.

Але все це була робота партійних комітетів, чи пак Організаційно-Політичного Управління, яке намагалося защепити комуністичні ідеї масах галицького населення.

Всегалицьке видавництво

Тому що Галревком ліквідував усі приватні підприємства, які користувалися найманою працею, тому і друкарні та видавництва, треба було створити якесь державне видавництво. У зв'язку з тим для публікації декретів, постанов і інших законодавчих матеріялів, а також політичної і наукової літератури та творів красного письменства, Галревком видав 11 вересня 1920 р. "Постанову про відкриття постійного Всегалицького видавництва". Воно мало складатися двох відділів: а) редакційно-видавничого та б) центрального відділу розповсюдження.[58] Керівництво цього Всегалицького видавництва віддано руки окремої колеґії у складі голови, яким був призначений український письменник жидівського роду Іван Кулик та двох членів.

Зважаючи на те, що продукція видавництва повинна була друкуватися у трьох мовах, українській, польській та жидівській, догадуємося, що колеґія складалася з представників усіх цих трьох народів. На жаль цього не вдалося устійнити. Не згадують про це ані Тищик, ані Б. Олійник у своїй розвідці про законодавчі документи Галревкому й тому не знаємо інших двох членів колеґії. Але створення видавництва прийшло доволі пізно, щоб воно могло як-небудь виявити свою діяльність. Тиждень пізніше Галревком, разом ним і Колеґія видавництва покинули Тернопіль перед польсько-українським наступом. Незважаючи на короткий час його формального існування, Всегалицьке видавництво започаткувало серійне видання законодавчих актів і випустило перший випуск "Збірника декретів, деклярацій і постанов Галревкому"[59] під назвою "Червона Галичина". Можливо, що сама постанова тільки стверджувала вже діяльність існуючого видавництва.

Бібліографічні замітки

1. Гірняк, *Останній акт трагедії...*, стор. 225
2. Тищик. *Галицька СРР,* стор. 79-80
3. Гірняк. стор. 225
4. Там же, стор. 234
5. Тищик. Цит. праця, стор. 80
6. "Index osob" *Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich.* Tom 3. (Warszawa: Ksiazka i Wiedza, 1968), стор. 306
7. Гірняк, Цит. праця..., стор. 233; Н. Гірняк, вслід за інші українські джерела подають прізвище завідуючого Військовим відділом Галревкому як Губер, але польські джерела подають як *Губерт* — В.В.)
8. Гірняк, Там же, стор. 233; Б. Колодій. *Галицька СРР,* стор. 10
9. Олійник, "Законодавчі документи Галревкому" — *Історичні документи та їх використання,* вип. 5, стор. 167
10. Стахів. *Третя совєтська республіка,* стор. 155
11. Там же, стор. 157

12. Тищик, Цит. праця, стор. 82
13. Рад. енцикл. історії України, том І, стор. 156
14. Гірняк. Цит. праця, стор. 234
15. Там же, стор. 234-235
16. Там же, стор. 247
17. Там [illegible]
18. Там же
19. Брилінський, "За радянську владу" — *На чолі визвольної боротьби,* стор 41-42
20. Гірняк, цитова праця, стор . 253-254
21. А.Д. Ярошенко. "В.І. Ленін і Комуністична Партія Східної Галичини" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1965, стор. 37
22. Гірняк. Цит. праця, стор. 248
22a. Там [illegible]
23. Там же, 248-249
24. Там же, стор. 249
25. Олійник. Цит. праця, [illegible] же, стор. 161
26. Ярошенко. "В.І. Ленін і КПСГ" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, квітень 1965, стор. 37-38
27. Під прапором жовтня, стор. 430
28. Тищик, Цит. праця, стор. 164
29. Там [illegible]
30. Інтерв'ю [illegible] мешканцем Чорткова, Іваном Носиком (березень, 1985).

31. Тищик. Цит. праця, стор. 164
32. Л. Горбачевський. "Спогад", (рукопис [illegible] архіві Н. Гірняка) цитує Гірняк. *Останній акт трагедії,* стор. 235
33. А. Ткачук. "До 50-річчя Галицької СРР" *Укр. Істор. журнал,* No. 8, 1970, стор. 118
34. Гірняк, цит. праця, стор. 234
35. *Під прапором жовтня,* стор. 540
36. Тищик, цит. праця, стор. 81
37. Там же, стор. 145
38. В.І. Ленін. Твори. Том 28.
39. Тищик, Цит. праця, стор. 147
40. Там же, стор. 148
41. Там [illegible]
42. Там же, стор. 145
43. Там же, стор. 146
44. *Під прапором жовтня,* стор. 541
45. Там [illegible]
46. Там же, стор. 543
47. Там же, стор. 542
48. М. Соневицький. "Чортківська гімназія Українського Педагогічного Товариства" — Істор.-мемуар. збірник. *Чортківської округи,* стор. 94

49. Тищик, Цит. праця, стор. 147
50. Максимчук. "Тернопіль у серпні... 1920" — Там же, стор. 119-20
51. З. Храпливий. "КПСГ — організатор..." — *Укр. Істор. Журнал.* No.липень-серпень, 1964), стор. 83-84
52. Кучеров. "КПСГ — організатор.." — *Укр Істор. Журнал,* No. 4 (липень-серпень, 1964), стор. 83-84
53. Там же, стор. 86
54. Там же. стор.84
55. Карпенко. "Радянська влада [illegible] Зах. Україні" — *Вісник АН УРСР,* No. 11, 228, 1955, стор. 12
56. Кучеров. "КПСГ — організатор..." — Там же, стор. [illegible]
57. Там же, стор. 84
58. Олійник, цит. праця, [illegible] же, стор. 160

Мирослав Гаврилів,
голова
Відділу народної освіти
Галревкому

Документ ч. [illegible]

Писменні, читайте неписменним!

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

До зброї!

Більше [illegible] рік прожили [illegible] в тяжкій неволі польських шляхтичів і дідичів. Та прийшов для [illegible] день визволення. Прийшла селянсько—робітнича Червона Армія і вирвала [illegible] [illegible] панського ярма. Ви—вільні! Над [illegible] нестоїть більше панський економ і шляхетський жандарм. Вся влада [illegible] Галичині в руках працюючих. Всі фабрики і землі [illegible] руках робітників і селян. Весь трудовий народ Галичини відітхнув вольними грудьми і тішиться ликує.

Товариші селяне і робітники!

Цього [illegible] мало. Ворог наш розбитий, але ще не добитий. Він ще дихає і набирає нових сил. Нам треба [illegible] кінця бити шляхетську орду. [illegible] треба повибивати всі зуби панській годині, [illegible] треба тад довго гатити прикладами в голови катів селян і робітників, доки їх [illegible] мозги не повилітають!

Ми не сміємо радіти і віддихати! Ми мусимо задати нашим ворогам такий удар, щоби вони більше не важилися зачитати нас.

Вам, товариші селяне і робітники, не треба багато говорити. Ви знаєте вже добре, як солодко жити [illegible] панській неволі. Вам [illegible] треба також казати, [illegible] Радянська Влада. Самі бачите, [illegible] [illegible] передала всю владу [illegible] Республиці [illegible] ваші руки, [illegible] передала [illegible] всі землі і фабрики, [illegible] дає змогу вашим дітям учитися у всіх школах [illegible] рідній мові, [illegible] зовсім [illegible] мішається [illegible] церкви і віри. [illegible] наших руках [illegible] [illegible] і краща будучність дітей! В [illegible] руках доля народних богацтв і народньої волі.

Тому всі [illegible] мусите допомогти Червоній Армії, [illegible] прийшла з далекого сходу визволяти вас!

До зброї товариші селяне і робітники!

Настав час росплати з [illegible] трудового народу!

Ми мусимо побідити, бо инакше задусять нас пани!

Всі на оборону молодої Радянської Галицької Республіки!

Вступайте [illegible] добровільно [illegible] ряди Червоної Армії!

[illegible] [illegible] [illegible] зброя, нехай приходить зі зброєю. Голоситися треба [illegible] найближчих військових командах, або повітових Ревкомах.

Докажіи світови селяне [illegible] робітники, що [illegible] [illegible] раби, [illegible] підніжки, [illegible] вільні громадяне!

Без ріжниці народностей, без ріжниці віри, [illegible] [illegible] боротьбу [illegible] [illegible] життя, [illegible] землю, [illegible] і рівність.

Червоний фронт, [illegible] підмоги від вас!

Смерть панам—катам і дурисвітам—дармоїдам!

[illegible]ай живе Радянська Влада робітників і селян!

Славна галицька молодіже! Стройними рядами в Червону Армію—походом руш.

На тебе ждуть!

Передавайте [illegible] [illegible] [illegible] рук, [illegible] хати [illegible] хати!

Листівка. 1920 р.

VIII. ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ, "СОЦІЯЛІСТИЧНА ЗАКОННІСТЬ", ВІЙСЬКОВІ СПРАВИ ТА НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Галицька Надзвичайна Комісія

Разом [illegible] Галревкомом до Галичини прийшли і представники більшевицької "Чрезвычайной Комиссии по борьбе с контрреволюцией и бандитизмом", або по-українськи Надзвичайна Комісія для боротьби [illegible] контрреволюцією і бандитизмом". Тут ця інституція назвала себе Галицькою Надзвичайною Комісією і приміщувалася [illegible] колишньому будинку тернопільського суду, при якому була також і тюрма. Як стверджують очевидці, над вхідними дверима висіла велика таблиця, пофарбована на червоно, [illegible] назвою комісії, [illegible] побіч назви були намальовані око й вухо, як символ того, що Надзвичайна комісія [illegible] бачить і чує, і що перед нею нічого не затаїться. "Все це робило гнітюче враження і люди обминали цю будівлю [illegible] почуттям страху."[1] На теренах колишньої російської імперії цю інституцію називали у скороченні "Чрезвычайная комиссия", або таки "Че-ка" від перших її двох букв у назві, [illegible] її службовців "чекістами", що [illegible] народньому розумінню рівнялося назві "кат", [illegible] тою тільки різницею, що кат виконував присуди смерти винесені суддями та лавами присяжних після судового процесу, а чекісти самі були суддями й виконавцями присудів смерти. Галицьку Надзвичайну комісію популярно називали "гал-че-ка", або "ганка" від її початкових букв "Г.Н.К.".

Російська Че-ка була основним орґаном терору та головною опорою большевицького панування та режиму, взагалі, в Росії, а ще більше [illegible] Україні, де вже сама назва викликувала терор у людських умах. Під контрреволюцією та "бандитизмом" вони

розуміли всякі вияви незадоволення поведінкою органів совєтської влади та взагалі большевицькими порядками. Тортури і розстріли для чекістів були щоденним явищем Україні і вирватися їх рук, якщо хтось там попав, було не так легко.

Подібну інституцію привезли зі собою большевики, чи точніше їхній Галревком у 1920 р. і до Галичини, передбачаючи, що без неї не вдасться там встановити, а зокрема утримати, совєтської влади. Галицька надзвичайна комісія була реплікою Че-ка, і її завданням було слідкувати за опозиційними елементами та берегти большевиків при владі. Вона була і слідчим, і судовим, і виконавчим органом у відношенні до ворогів совєтської влади,[2] також спекулянтів, злодіїв і грабіжників. На ділі ж, одначе, ці останні їх менше цікавили, бо власне вони ж і були основною опорою совєтської влади. Найбільше їх цікавила політична опозиція і кожного, кого вони підозрівали у нельояльності до совєтів, уважали контрреволюціонером і такий підлягав суворій карі, то й фізичному знищенню. Надзвичайна комісія була найвищою судовою інстанцією для контрреволюційних і кримінальних справ. Варто теж підкреслити, що "чіткого розмежування компетенцій між Надзвичайною комісією і Політбюром не було",[3] тобто, практично кожний член Політбюра був також чекістом. Надзвичайна комісія часто виїздила повіти і там розслідувала, розглядала важливіші справи і контролювала діяльність повітових політбюр та виконувала їхні вироки. Вона також організувала показові суди, які мали застрашити громадян і недопустити до яких-небудь протирежимних виступів. Такі показові суди Комісія влаштувала в Бучачі, Бережанах і Чорткові.[3a]

У склад провідної трійки Галицької Надзвичайної комісії входили Михайло Наваловський, колишній учитель народних шкіл у Галичині і д-р Є. Томкевич, також галичанин, й обидва вони належали до групи "туркестанських комуністів". Третім членом був одеський жид Корольчук, який своє справжнє прізвище заховав під українським псевдонімом. Хоча Наваловський рахувався головою Ганки, фактичним її керівниколм був таки сам Затонський.

Серед співробітників Ганки були особи різних національностей: В. Норич-Дзіковський, Степан Дністренко-Бабак (псевдонім), Сеник і Юрчук — українці; Пайончек і Рихловіч — поляки та Ґольдберґ, Вольфман і Різниченко — жиди.[4] Пізніше Дністренко-Бабак перейшов на працю до повітового Че-ка у Заліщиках і там виловлював тих, що намагалися втекти з-під большевицького панування Галичині на Буковину, яка тому

часі була під румунським пануванням. За свою віддану працю для большевицької влади він заплатив своїм життям,[5] бо українці післали його на лоно Авраама. Жертвою цієї терористичної установи впали на терені Галицької ССР численні невинні люди, здебільша українці, але були також поляки й жиди. Тернопільщині, наприклад, чекісти на наказ Затонського розстріляли без суду кол. четаря УСС, а пізніше боротьбіста Семена Короля,* старшину УГА жида Ґроссмана, кол. хорунжого Яремчука та ін.[6] Однак, завдяки тому, що слідчими галицької "Чека" були ще таки галицькі судді, то питомих большевикам катувань на допитах, тим більше розстрілів, було відносно мало, бо ці судді кермувалися, де могли, ще старшими австрійськими традиціями.[7] Інаш річ, що не всі справи йшли перед ці суди, бо деякі вирішували революційні трибунали, так як це було Ґроссманом, Королем та іншими, що кінчалися трагічно для підсудних.

Галчека почала своє урядування арештами "контрреволюційних" елементів, між якими найбільше було українців. Арештували не за протибольшевицьку діяльність, бо її не було ще часу проявити, як потенційних ворогів, профілактично.

---

* Большевики намагаючись контролювати торгівлю взагалі, зокрема харчові продукти, яких у Росії бракувало, той час вони забирали України і транспортували до Москви та інших індустріяльних центрів. Прийшовши до Галичини, большевики і тут запровадили свою т.зв., "політику воєнного комунізму", яка полягала на примусовій здачі всіх "лишків" хліба, що на практиці означало реквізицію тільки лишків, дуже часто всього, що попало під руки. Завдяки запровадженій також і Галичині політики "воєнного комунізму", у Тернополі дуже скоро забракло харчових продуктів. Державні урядовці мали змогу харчуватися у т.зв. "радянській столовій", де харчі були дуже погані. В той час партійна верхівка, тобто члени Галревкому мали всього доволі, ба навіть і дорогі напитки та всякі ласощі. Це дало привід до скарги службовцям державних установ, яку підписали в імени всіх кол. четар Семен Король, кол. сотник УГА Микола Капуста та Лонгин Горбачевський. Це, очевидно, Затонському не подобалося і він звелів усіх трьох арештувати "контрреволюцію". Арешт попереджував, як звичайно, обшук, під час якого у Короля знайшли дві пари жіночого взуття, які він купив "з-під поли". Це, нібито, було причиною розстрілу Короля, мовляв, він підтримував чорний ринок. Але той Затонський, як це твердить Н. Гірняк, що звелів розстріляти Короля за нелеґальну торгівлю, узяв собі награбованих у тернопільських крамницях кілька пар такого взуття. (Гірняк. Останній акт траґедії..., стор. 236).

Вистарчало, щоб секретний співробітник виказав на кого-небудь, що він "непевний". Виконавчим органом Галчека була місцева міліція, яка переводила арешти і Тернопільська в'язниця була повна в'язнів". З усією певністю можна сказати, — твердить Гірняк — що багато в'язнів були б не побачили світу, якби не сподівана втеча з Тернополя Че-ка і його апарату.[8]

Взагалі при застосуванні т.зв. "революційної законности", при, якій трьох членів "революційного трибуналу" (ревтрибуналу) з комуністів і їх симпатиків, чи взагалі кар'єристів, які бажали приподобатися совєтській владі, були великі можливості на особисті порахунки. Це було тим легше, що ревтрибунал не допускав оборони і тому він часто обвинувачував, судив і виконував присуди на базі звичайного злобного доносу. Між іншим, жертвою особистих порахунків мало що не впав відомий тоді український письменник, публіцист і педагог, Осип Маковей, який мав нещастя образити колись перед війною Михайла Барана, тепер заступника самого Затонського. Баран мав намір поставити Маковея під суд революційного трибуналу, але Маковей, попереджений, в останній хвилині, схоронився за Дністром на окупованій румунами Буковині.[9]

Відділ народньої юстиції

Так як годиться у кожній державі, одною із важливіших функцій уряду є впорядкування правних відносин поміж державою і громадянством, з одного боку, та поміж самими громадянами з другого. У зв'язку з тим був створений Відділ народної юстиції, який очолив Федір Конар, один із п'ятичленної колеґії Галревкому. До Конара власне й належало зорганізувати відповідний персонал, який міг би зайнятися усіма правними справами Галревкому. Одним із перших він запросив до співпраці д-ра Михайла Козоріса, адвоката по професії, кол. старшину УГА та українського письменника, а також кол. поручника, суддю УГА, Івана Максимчука,[10] який саме був звільнений з табору полонених українських старшин УГА у Кожухові, коло Москви. Вони обидва допомогли Ф. Конареві зорганізувати персонал і почали свою працю, ще заки Червона Армія дійшла до кордонів Галичини.

З приходом Червоної Армії до Галичини та проголошенням Галицької Соціялістичної Республіки, Галревком проголосив, що всі дотепер діючі закони в Галичині не дійсні, а на їх місце вводилися нові "революційні", які зобов'язували в Росії та в Україні. Силою обставин першим завданням службовиків Відділу

Народної юстиції було "зладити зразкові переклади цих законів з російської мови на українську, виправити в них мову і стиль та проголосити у *Віснику* законів для цієї території, над якою розтягалася влада Галицького Ревкому."[11]

"Робота йшла дуже повільно, згадує І. Максимчук. Ніхто з нас не знав так добре російської мови, щоб ці переклади були поправні та ще й у скорому часі, тим більше, що нам була теж невідома українська правнича термінологія.* Ці переклади... були дуже кострубаті і аж ніяк не віддавали правильно духа та інтенцій законів."[12]

У Відділі працювало сім професійних правників, колишніх старшин Української Галицької Армії, а саме: сотник суддя Володимир Брикович, поручник суддя Іван Максимчук, судовий четар Товія Маґерович, поручник суддя Андрій Сиротюк, д-р Роман Слюзар, Іван Гумецький та Матвій Дмитрик.[13]

Коли ж Конар попав у неласку Затонського і той за кару вислав його до Москви, на його місце прийшов д-р Михайло Козоріс (1882-1937), до війни адвокат та активний член Української Радикальної Партії в Галичині, родом з Калуша на Підкарпатті. Взимку 1919-1920 рр., перебуваючи з УГА у Винниці, він пристав до комуністів, але був людиною з характером, а через те і певною. Він намагався виконувати свої обов'язки згідно з засадами західньо-европейського правосуддя, що одначе не завжди було можливе в умовах большевицької окупації.[14]

28 серпня Галревком видав Декрет ч. 18 про народні суди, революційні трибунали та касаційний трибунал ГССР.[15] Цей декрет складався з двох частин, а саме а) Основні постанови, що мали 10 параграфів, та б) Народні суди (11 параграфів), які після плянованого Всегалицького з'їзду рад мали перебрати функції революційних трибуналів.[16]

Але завдання совєтського судівництва в Галичині не було зберігати правопорядок в державі та стояти на сторожі правних взаємовідносин поміж громадянами, з одного боку, та громадянами і державою, з другого. Совєтське судівництво мало повністю стояти до послуг режиму, щоб "придушити опір експлуататорів", та допомогти встановити "суворий революційний порядок та виховати у трудящих мас почуття соціялістичної свідомости, почуття нової державної і трудової дисципліни".[17]

---

* Галицькі правники користувалися німецькими законами і знали німецьку правничу термінологію або її латинські відповідники, але не вивчали української ані російської термінології.

В основу совєтського судівництва ■ Галичині лягли російські совєтські декрети, що нехтували всіма судовими традиціями країни. Згідно ■ Декретом ч. 18 мало"бути три роди судів: а) ■ одним постійним народним судею; б) ■ одним постійним народним суддею і двома народними засідателями, вибраними ■ поміж громадян, які користувалися активним і пасивним виборчим правом, тобто самі могли вибирати і бути вибраними; та в) постійним народним суддею та шістьма народними засідателями.[18]

У цьому дусі 13 вересня 1920 р. Відділ юстиції Галревкому видав директивний лист до всіх повітових правових відділів.[19] Але цих директив уже ніде не переведено ■ життя, бо Червона Армія була змушена покинути Галичину. В наслідок того Декрет ч. 18 про народні суди остався мертвою буквою на папері і не відіграв жодної ролі ■ будівництві "соціялістичного суспільства" ■ Галичині того часу. Зрештою, як показала большевицька практика на теренах Української ССР, усі т.зв. "Народні суди" були тільки інструментом у руках Че-ка—ҐПУ—НКВД й тому вони не діяли ■ ім'я справедливости, але виконували їхні розпорядження.

Відділ військових справ

На четвертому Всеукраїнському з'їзді рад у травні 1920 р. у Харкові, тобто, саме під час польсько-совєтської війни була схвалена резолюція про організацію галицької Червоної Армії для оборони Галичини від поляків. Хоча Галорком звернувся до Революційної Військової Ради Південно-Західнього фронту про конечність формування галицьких військових частин ще 5 липня, сам Галревком ніколи до цієї справи не поставився поважно. Правда, Декретом ч. 7 Галревком заповів створення Військового відділу і навіть назначив військовим комісарем Омеляна Палієва, сотника УГА та "видав наказ про створення повітових політично-вербункових комісій" для прийому добровольців,[20] але серйозно до роботи він не взявся. У деяких селах українські юнаки зголошувалися ■ ряди галицької армії, але з-поміж зголошених вибирали дуже мало, а тих, кого вибрали, спрямовували до, російських дивізій. Наприклад, у селі Ігровиці Тернопільського повіту зголосилися до Червоної Армії 23 юнаки; ■ них прийняли тільки чотирьох, ■ решту відіслали додому. А й тих чотирьох не післали до якоїсь галицької частини (бо ж таких не було), але до 47-ої московської дивізії. Б. Колодій, який працював у військовому відділі, твердив, що подібні випадки траплялися

щодня.[21] Висновок ■ того, очевидно, ясний: ■ ЦК РКП(б) на чолі з Леніном, від якого залежав і Галревком, не хотіли дозволити на формування українських червоних частин на Наддніпрянщині, то як же ж могли довірити зброю галицьким українцям, які вважалися ще менш надійним елементом, чим наддніпрянські. Отже відділ чи комісаріят військових справ Галревкому був нічим іншим, як тільки забавкою у військо, й тому Галревком не видав у цій справі жодного розпорядження.[22]

Однак, як виходить із листа Галоркому до Революційної Військової Ради Південно-Західного фронту, до якої, до речі, належав і голова Галревкому Затонський, у місті Казані знаходився "запасний батальйон галицьких частин у кількості близько 2000 чоловік."[23] Із дальшого змісту цього листа видно, що згаданий "галицький батальйон" був призначений до важкої праці і на поганому харчуванні, ■ при тому і ■ поганих санітарних умовах чи, як це сказано ■ листі, ■ "антисанітарних умовах", отже, щось у роді карної частини. ■ батальйоні "була достатня кількість командного складу ■ комуністів і політпрацівників", ■ також і рядовиків, в загальному 330 осіб комуністичного елементу.[24]

Що ж це був за батальйон? Спершу він стояв у Києві, а після переходу двох українських галицьких бриґад на польський бік, був арештований. "Коли переконались у його благонадійності, був звільнений і після арешту ненадійного елементу відправлений ■ пішому порядку ■ Києва" в центральну Росію.[25] Саме ■ той час була відправлена на Південно-Західній фронт окрема комісія для розслідження справи переходу частин УГА на бік поляків і збирала точний цифровий матеріял, де і скільки ще галичан залишилося ■ різних військових частинах. Галорком уважав, що "до одержання результатів комісії необхідно утриматися від якого б то не було формування галицьких частин на фронті. Бажано було ■ залишити ці галицькі частини у тому ж стані до одержання відомостей про результати роботи комісії і її відповідь про боєздатність і політичну благонадійність цих частин."[26]

Незважаючи на заяви, що згаданий батальйон у Казані ■ благонадійний, "Галревком не вважає покищо потрібним перевод батальйону ■ межі України, ■ пропонує негайно перевести батальйон в район Курська і там рекомендованому Галревкомом відповідальному партійному працівникові, за згодою ■ Революційною Військовою Радою, формування бойової частини. До висилки на фронт проведеться інтенсивна політична робота і ще раз основна чистка."[27]

На закінчення свого листа Галорком пригадує, що

"формування галицьких бойових частин, які повинні влитись ■ російсько-українську Червону Армію, було збоку політично-дипломатичного обсуджено і вирішено в позитивному розумінні ■ ЦК РКП, ЦК КПУ і у т. Чичеріна".[28]

Отже, як ■ цього видно, справа формування галицького червоного війська обговорювалась ■ різних інстанціях і всупереч позитивним схвалюванням у нарадах, до якихось конкретних заходів у їх організації так і не дійшло.

У таємному звідомленні командування 14 армії ■ 26 серпня 1920 р. про морально-політичний стан військових частин є згадка про "окремий галицький стрілецькиц курінь", ■ якому 7-14 серпня було 1600 людей, але постачання вистачало тільки для 50 відсотків чисельного стану. Сам курінь був хоробрий, здисциплінований та боєздатний і до совєтської влади прихильний. За звітний час здезертувало двох... І ненадійний елемент ізолюється і ■ того вже 20 осіб відіслано до табору у Харкові. Командний склад у більшості це комуністи, але ■ також ненадійні з-поміж бувших старшин... В курені ■ комуністична клітина: 16 комуністів та 132 кандидати. Політична робота слаба, бо не має добрих політпрацівників... Потрібна українська література, культурно-освітня робота, революційні п'єси, декламації...[29]

Ось, і все. І далі у цілому збірнику документів *Гражданская война на Украине, 1918-1920 г.г.* ніде немає ніякої згадки про якісь інші військові частини вояків галичан. З повище наведених інформацій неясно, чи мова тут ■ про один і той самий курінь, який спочатку був у Казані, а потім його перекинули на польсько-совєтський фронт, чи може це якийсь інший курінь. Хоча сам факт, що весь час говориться про курінь — це заставляє вірити, що мова йде про одну і ту саму військову одиницю.

Отаман Н. Гірняк твердить, що в часі протинаступу Червоної Армії на південно-західньому фронті, ■ таборі праці коло Ярославля над Волгою, совєти сформували малий курінь ■ трьох сотень по сто вояків, з решток колишнього коша Українських Січових Стрільців. На командира цього куреня вони призначили поручника УГА, Ковальчука, й вислали на фронт.[30] Але це був тільки пропаґандивний трюк, про що найкраще говорить те, що большевики ніколи не побільшили того куреня, хоч на це були можливості так під час перебування ■ Галичині, як і перед тим. Коли комуністи почали закликати молодь вступати до Галицької Червоної Армії, ■ деяких селах, як про це уже була мова, українська молодь відгукнулася позитивно, бажаючи далі вести боротьбу ■ поляками за визволення свого краю і народу.

Галицька українська молодь голосилася добровільно до української, нехай і червоної армії. З цього совєтська пропаґанда робила великий розголос тоді, як і тепер, щоб доказати, що ■ Галичині народ співпрацював з большевиками. Очевидно, що всі ці випадки, так само і числа добровольців, солідно помножувалися, так щоб те все виглядало якнайбільш імпозантно. Чого большевики не брали до уваги, це те, що не всі ті, що голосилися добровільно до війська, голосилися не ■ любови до большевиків, яких вони ще не знали, але ■ ненависти до поляків, ■ методами панування яких вони мали нагоду познайомитися на протязі останнього року польської окупації. Але большевики не зробили ■ того належних висновків і замість доповнювати названий вище курінь та, евентуально, творити нові українські галицькі частини для боротьби ■ поляками, вони приділяли цих добровольців до різних російських частин.

Правда, 16 серпня 1920 р. Галревком видав декрет про мобілізацію до Червоної Армії галичан, які находились на території РСФСР та Української Совєтської Республіки.[31] З цього видно, що Галревком не хотів довірити зброю галичанам українцям, які ще не стрічалися ■ большевицькою пропаґандою. В цьому декреті говорилося, що "пани просять помочі ■ Антанти, ■ румунів, чехів, мадярів і японців, у країнах, де при владі ще залишаються рідні брати шляхти — пани і буржуї,"[32] які хочуть створити єдиний спільний фронт проти большевиків. Таксамо большевики намагалися зорганізувати один спільний революційний фронт. "Воєнно-революційні комітети Східної Галичини, верховна влада незалежної Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки, проголошує мобілізацію всіх галичан, незалежно від їх національної приналежности, які проживають на території України і Росії в такому самому віці, який мобілізували уряди обох тих республік."[33] Цей декрет підписали Затонський, Баран, Литвинович, Савка (тобто Бараль — В.В.) і Левицький.*

Далі у цьому декреті підкреслювали, що "галичани, які живуть на території України, відправляються безпосередньо в розпорядження Військового відділу Галревкому". Це відносилося також і до "галичан, які знаходилися ■ рядах російсько-української Червоної Армії, навіть якщо їхні частини стояли на території України". Трохи інші правила проголошено для українців, що знаходилися ■ Росії, на Сибірі та ■ Туркестані.

---

* З того виходило б, що Конар і Немоловський тоді ■■ не належали до верховної п'ятичленної колеґії Галревкому.

"Поскільки воєнні дії і транспорт дозволить, — говорилося у замітці до згаданого декрету, — мобілізовані будуть постепенно пересилатися у порозумінню Галревкому [illegible] воєнним командуванням Росії на галицький фронт."[34]

В другій половині серпня полякам удалося зупинити совєтський наступ і воєнне щастя покинуло большевиків. Тоді [illegible] Москві пригадали собі, що галицькі українці готові воювати проти поляків і 7 вересня видали наказ, щоб [illegible] галичан формувати спеціяльні галицькі частини і відправляти їх до Жмеринки до розпорядимости командуючого 14-ою армією. Дальше у тому ж самому звідомленні говорилося про те, щоб повести належну інформацію серед галичан, "що всі вони будуть воювати виключно на галицькому фронті". Вслід [illegible] тим, вислано розпорядження, щоб усіх галичан-добровольців вилучити [illegible] різних військових частин, і замінити їх іншими."[35] Однак, покищо не дозволено було переводити примусового набору до Червоної Армії.

З даного наказу видно вже не тільки бажання приєднати собі галичан, але також і поспіх, з яким большевики намагалися провести це [illegible] життя. У додатку до того [illegible] наказу було сказано, щоб "у Тернополі при повітовому військовому комісаріяті створити центр для добровольців галичан до війська, та щоб приймальна комісія розпочала свою працю не пізніше, [illegible] 10 вересня. На всіх інших місцях набір галичан до галицьких частин Червоної Армії повинні переводити волосні та повітові ревкоми чи повітові військові комісаріяти. Всіх зголошених добровольців галичан відсилати до Центральної приймальної комісії [illegible] Тернополі."[36]

Проте, цього пляну вже не вдалося перевести в життя, бо поляки невпинно наступали із заходу, а Українська Армія вирушила вже з-за Дністра та стала загрожувати оточенням усієї большевицької адміністрації [illegible] Тернополі. 18 вересня польські частини підійшли [illegible] на 20 кілометрів із півночі, [illegible] українські частини на 12 кілометрів [illegible] півдня до Тернополя.[37]

Сьогодні про всі ці справи совєтська історіографія пише вже зовсім інакше та розмальовує їх у барвистих фарбах, немов би то українці Галичини нетерпеливо чекали на визволення їх Червоною Армією. Все, що було протипольське, то пояснюється як просовєтське і, за типово совєтськими методами, не армія і комуністи ініціювали такі чи інші резолюції, але таки сам народ на своїх зборах після приходу Червоної Армії.

"На зборах і мітинґах, які відбувалися [illegible] містах і селах з нагоди їх визволення від польських інтервентів, — твердять деякі

"документи", — трудящі висловлювали готовість боротися проти контрреволюції, послати на фронт для боротьби проти інтервентів усю молодь".[38] А далі після того йде ствердження, що "тисячі чоловіків-добровольців вступили до Червоної Армії. Зокрема, [illegible] Підгаєцького повіту пішло [illegible] фронт 300 чоловік, [illegible] Теребовлянського — 176, [illegible] Кременецького — понад 1000 чоловік."[39]

Те саме підкреслює Г. І. Шевчук, перший секретар Тернопільського обласного комітету партії [illegible] 1960-их роках, який каже, що "свою відданість радянській владі трудящі краю (тобто Галичини — В.В.) виявили масовим вступом до Червоної Армії. Тільки [illegible] Підгаєцькому повіті понад 300 чоловік пішли добровольцями."[40] Все це ніби дійсно виглядає імпозантно. Одначе, коли ці дані правдиві, то, взявши до уваги те, що Підгаєцький повіт нараховував 65 сіл, то та імпозантність дуже блідне, бож на громаду припадає менше, ніж п'ять добровольців. Не можна переочити й того, що перше джерело каже, що "300 чоловік пішло на фронт", а друге, що "пішли добровольцями", а це ще [illegible] те саме, що пішли на фронт. Деякі з тих "добровольців" ішли до української армії, [illegible] переконавшись, що такої там не було, вони могли до фронту так і не дійти, зокрема, коли у вересні почався відступ Червоної Армії. Але й це ще не все. Адже при вичисленні теренів та добровольців, які зголосилися до Червоної Армії обороняти Галицьку Совєтську Республіку, автор переочив один факт, а саме, що Кременецький повіт, який від 1944 р. [illegible] у складі Тернопільської области, це [illegible] дійсності волинський повіт, який у 1920 р. не був складовою частиною Галицької республіки. Тим-то цей приклад [illegible] ніяк не надається на підтвердження любови чи прихильного наставлення галицького населення до совєтської влади [illegible] Галичині.

Цікаву інформацію відносно участи галицької молоді у рядах Червоної Армії знаходимо у спомині учасника тих подій, до речі, комуніста Івана Сірка. Він між іншим пише, що з відступом Червоної Армії на схід, "всі комуністи — партійні і совєтські працівники Галичини — за вказівкою ЦК КПГ — влились у відступаючі галицькі червоні частини, які складалися [illegible] трьох полків."[41] Автор спомину твердить, що [illegible] цих "галицьких частинах було не менше, як 3 тисячі галичан, і серед них чимало комуністів. У першому галицькому стрілецькому полку [illegible] 1200 червоноармійців, близько 300 становили комуністи-галичани."[42] Хто були інші червоноармійці — автор не каже, як також не пояснює як він дійшов до загального числа 3000, коли було всього

три полки, а в першому з них було тільки 25 відсотків галичан. Якщо обидва інші полки були такого самого чисельного стану, тоді всіх галичан аж ніяк не могло бути три тисячі, а приблизно 900-1000 осіб. Якщо ж оба ці полки були повністю зложені з галичан, то й тоді всіх їх було не більше як 2500. Але цього автор взагалі не вияснює.

Для самого порівняння варто згадати, ще й те, що до Української Галицької Армії в 1918-1919 рр. з того ж самого Підгаєцького повіту пішло 3065 молодих чоловіків, не рахуючи тих, які раніше зголосилися були до Українських Січових Стрільців чи київських Січових Стрільців з-поміж полонених українців-вояків австрійської армії.[43] Коли ж брати поодинокі села то з тієї ж самої Підгаєччини з с. Гайворонки, яке мало до 1700 мешканців, з вибухом першої світової війни до УСС зголосилося 34 добровольці[44] а з Соснова, із 2000 населенням, до Української Галицької Армії зголосилося понад 100 осіб[45]. Подібне явище стрічається у кожному повіті. З села Черче Рогатинського повіту в рядах УГА служило 50 осіб, а в Армії УНР — 79 осіб, разом в українських арміях 129 осіб з одного села. З них загинуло на полі слави 31.[46] У с. Звиняч Чортківського повіту, при творенні української держави 1918 р., до Української Галицької Армії зголосилося коло 250 молодших і старших військово-здібних чоловіків[47], а з села Зубів Теребовельського повіту із населенням менше 1000 осіб, при чому третина з них не української національности, до української армії пішло коло 60 молодих осіб, озброївшись залишеною москалями зброєю.[48] Це і є чи не найкращий доказ, як ставився український народ до Західньо-Української Народньої Республіки, яку большевицька пропаґанда намагається очорнити різними засобами, а як до "Галицької Совєтської Республіки".

Хоча Військовий відділ Галревкому не зробив нічого у справі формування галицької червоної армії, він зробив велике діло за головства сотн. О. Палієва, визволивши частину старшин УГА, яких большевики запроторили до табору в Кожухові коло Москви після того, як у квітні дві галицькі бриґади перейшли до поляків, не бажаючи воювати за московсько-большевицькі інтереси. Частину з них Паліїв видістав з табору для праці у Галревкомі у Тернополі.[49] Скоро після того Палієва на короткий час замінив Михайло Баран. Коли ж Затонський вислав Барана до Мінська як свого посла до польського ревкому, виконуючим обов'язки завідуючого Відділом військових справ став поляк Губерт. Він позвільняв з комісаріяту всіх українців, а на їх місце набрав

поляків та польок і запровадив польську мову, як урядову. Він належав до тієї групи комуністів, які змагали до приєднання Галичини до радянської Польщі.[50]

Відділ фінансових справ

Комісаром Відділу фінансових справ був Іван Немоловський, колишній член Центральної Ради, а його заступником Ілля Брилінський, колишній урядовець австрійської Скарбової Палати у Львові. Немоловський у Тернополі ніде, поза своїм бюром, не показувався. Він був у доволі делікатній ситуації з уваги на свою доньку, яка була дружиною Всеволода Голубовича, першого прем'єр-міністра за Директорії УНР, який був арештований большевиками і саме в тому часі сидів у харківській тюрмі.

Як тільки Червона Армія вступила на галицьку землю, Галревком видав 28 липня "Постанову про грошові знаки", в якій у другому параграфі говорилося, що

> обов'язковими знаками грошового обороту так поміж державою і її органами, з одного боку, як теж у грошових взаємовідносинах самого громадянства всі грошові знаки і кредитові білети у великих і дрібних купюрах Російської Радянської Республіки, які введені також в оборот в Українській Соціалістичній Радянській Республіці і в інших радянських республіках.
>
> б) Всі так звані вартісні папери, а саме, займи, облігації, купони і т.п. всіх державних і приватних банків, всіх бувших і зараз існуючих держав касуються і з цього менту тратять всяку свою обмінну вартість.
>
> Всі грошові знаки, — говорилося у тій же Постанові, — і кредитові білети бувшої Австро-Угорської імперії (крони), бувшої Російсько-царської імперії (царські рублі) і бувшої Російської республіки при Тимчасовому уряді (керенки) являються необов'язковими в грошовому обороті, при чому обмінна вартість вищевказаних знаків... встановлюється тимчасово така: один рубль (царський і керенський) рівняється одному радянському, одна австро-угорська крона рівняється 50 копійкам (2 к. — 1 руб.)[51]

Далі йшло повідомлення, що

> кредитові білети та грошові знаки Польської держави (польські марки і т.зв. УНР карбованці і гривні) за виїмком дрібних купюр (од 10 карбованців, 20 гривень і 20 марок і нижче) об'являються необов'язковими в грошовому обороті, при чому розрахунок при обороті вище вказаними дрібними купюрами (од 10 карбованців, 20 гривень і 20 марок і нижче) встановляється такий: один карбованець рівняється 2 гривням, двом маркам і одному рублю.[52]

Це було явним грабунком населення Галичини тому що насправді в той час вимінна вартість царського рубля виносила 6.200 совєтських рублів, а австрійська крона — 1000 совєтських рублів.[53]

Така грошова політика хоч мала на меті знищити економічно в першу чергу багатих людей і спекулянтів, які мали призбирані гроші, але, в дійсності, вона вдаряла по всьому населенню. Та, як це звичайно буває, не все що говорилося в цій "Постанові", було переведене в життя. Із встановленням совєтської влади на окупованих теренах Галичини від 1 серпня була введена нова грошова система т.зв., "совзнаки", яких появилося в обігу так багато, що вони майже не мали вартости. "Тим часом влада настоювала, щоб їх приймали нарівні з польськими марками та австрійськими коронами, які були в обігу за польської окупації. Населення, а головно селяни, не мали довіря до совзнаків і не хотіли нічого продавати за них і, в наслідок цього, товари зникли з ринку і всяка явна торгівля припинилася."[54] В половині вересня Декретом ч. 23 скасовано і совзнаки і кредитові білети всіх назв, що їх був видав уряд ЗУНР, а замість них впроваджено загально-російську грошову систему, включно з царськими рублями.[55] Це був ще один доказ для галичан, що большевицька влада — це московська влада, тільки дещо змінена від тієї, що вони її бачили у перших роках війни під московською окупацією. У всякому разі, кожний мав змогу переконатися, що большевицька влада не була українською владою.

Але працю в фінансовому Відділі, так само як і в усіх інших, не було легко наладнати, бо всюди бракувало досвідчених і фахових працівників. Фахівці з окремих ділянок якщо і були, то не спішилися до праці, бо не вірили, що соєтська влада вдержиться в Галичині, а також і тому, що не погоджувалися з новими порядками, що їх запроваджували комуністи. Та найбільшою турботою фінансового відділу були таки самі фінанси, яких не було, бо справа оподаткування ще не була наладнана. Галревком прямо не мав чим оплачувати своїх працівників помимо того, що, як це твердить совєтський дослідник А. Ткачук, службовці установ та вчителі одержували місячну заплату 4-6.000 руб.[56] Внаслідок того, як це стверджують деякі сучасники у своїх спогадах, більшість працівників Галревкому у Тернополі, а зокрема ті поза "столицею", не отримувала ніякої платні. Це ще більше утруднювало адміністративні відносини й умови праці. Щоб якось із цієї фінансової кризи вийти, Галревком "покористувався досвідом" Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету у Харкові і

розпочав свою власну організацію фондів, накладаючи контрибуції на багатші родини купців, промисловців, а також заможніших селян. Так большевики автоматично самі викликали опозицію до себе чи, як це вони називали, "контрреволюцію", якщо вже не активну, то принаймні пасивну, що скорше чи пізніше могла виявити себе навіть у формі збройного повстання. Сучасні, навіть і совєтські дослідники цього періоду, стверджують, що то був "однобічний підхід до фінансової реформи"[57] і тому не міг дати позитивних наслідків.

Передбачаючи такі труднощі, Рада Народних Комісарів Української Совєтської Республіки признала Галревкомові на покриття початкових коштів позику у сумі 500 мільйонів рублів. Із цієї суми Проскурівська кошторисна бухгалтерія, що була найближче до Тернополя, мала виплачувати авансами щомісяця по 50 мільйонів рублів. Але, як виходить, тут не все грало, бо на запотребування Затонського, датоване 4 серпня, Галревком отримав перших 50 мільйонів щойно 6-го вересня 1920 р.[58] Тим часом щоденні видатки Галревкому коливалися від 100 до 600 тисяч рублів. Повітові ревкоми також вимагали фондів на свої витрати. Наприклад, бюджет Тернопільського Галревкому на серпень 1920 р. становив 5,505.080 рублів[59], а таких повітревкомів було 14 повністю, та декілька у частинно завойованих повітах. Це очевидно вимагало поверх 100 мільйонів рублів місячно. З цього виходило б, що Галревком був у страшному дефіциті, а однак "на 16 вересня лишок каси становив 12,449.945 крб."[60] Отже, за перших три дні після отримання першого авансу у сумі 50 мільйонів рублів, 37,5 мільйона було вже розходовано. Беручи до уваги важку комунікацію з далеко віддаленими повітовими центрами, можна сумніватися, щоб вони щось отримали із тих 50 чи пак 37,5 мільйонів рублів. Найбільш правдоподібно ці гроші були розподілені поміж комуністичною верхівкою в Тернополі й суміжних повітах, а всі інші державні працівники, а зокрема місцеві, не отримали нічого. Тому, що в половині вересня воєнна ситуація в Тернополі була вже дуже напружена і сам Затонський покинув Тернопіль 15 або 16 вересня, то він мабуть і забрав зі собою той "лишок 12.449.945 крб."

Відділ харчових справ

У даних обставинах мабуть чи не найважливішим був Відділ харчових справ, що його очолював Данило Кудря. Цей відділ відповідав за прохарчування не тільки усіх робітників, але також і війська та хворих і ранених по шпиталях. Тому, що вільний ринок

харчові продукти був заборонений, як також і тому, що населення не мало довір'я до совєтської грошевої системи, постачання харчів припинилося і це спричинило харчову кризу. Услід за тим Галревком запровадив т.зв. харчову диктатуру, яка не тільки що не помогла, але ще більше наробила шкоди постачанню харчових продуктів. З уваги на важливість харчової проблеми Харчовий відділ сам не робив майже ніяких рішень без порозуміння Галревкомом, або, щонайменше, Затонським. Тому мабуть важко було визначити докладну межу, де діяв Галревком, як інституція, де сам Затонський, де сам Харчовий відділ. Крім харчової кризи, бракувало також і кваліфікованого персоналу, бо навіть і відповідального канцелярійного приладдя й різних блянків. У деяких повітах бракувало людей, які могли б вести облік продуктів, які совєтська влада видавала щоденно населенню кредит.[61]

Тим часом перед Відділом харчових справ були невідкладні завдання — забезпечити харчами шпиталі, військо, і вкінці, це мабуть найважливіше, представників совєтської влади, які приїхали зі сходу встановляти нові порядки. Щоправда, у розпорядженні Галревкому говорилося, що влада мала установити громадські їдальні й ресторани, якими могли користуватися безкоштовно бідняки, також діти до 16 років життя "незалежно від класового стану їх родин."[62] Але це були здебільшого теорії, які гарно звучали, але не проводилися життя. Дійсний стан був такий, що кожна родина була здана на власні сили й не слід було очікувати допомоги від держави економічно знищеній країні, ще й до того, де влада заборонила приватну торгівлю. Ситуація біднішого населення, зокрема у більших містах, була дуже прикрою.

Випускаючи "Декрет про хлібну розкладку", Галревком підкреслював, що він, "стоячи на сторожі інтересів біднішого селянства і робітництва, певний у тому, що селянство, визволене з-під влади дідичів, наділене землею, дасть добровільно Радянській республіці хліб і фураж, необхідний, для довершення побіди працюючих і відбудування народного господарства."[63]

Розпорядження у справі хлібної розкладки Галревком отримав від уряду Совєтської України Харкові, яким скривалася Москва. Весь зібраий хліб України відсилався у Московщину й тому можна припускати, що те саме мало бути і хлібом зібраним у Галичині. Галревком цієї справи не вирішував, був тільки виконавцем волі тих, які його зорганізували, тобто ЦК РКП(б) Москві та його виконавчий орган ЦК КП(б)У Харкові. Ніякої відповідальности Галревком не ніс перед народом, над

яким він сповняв виконавчу владу. Отримавши квоту хлібного зобов'язання майже 1.150.000 сотнарів, крім того сіна й соломи Галревком передав її Відділові харчових справ, який розподілити по 14 повітах, що були під владою большевиків. При цьому слід пам'ятати, що по території ГССР через цілу війну проходив фронт і вона зазнала найбільшого знищення, з ти самим і зубожіння.

Остаточний розподіл цієї хлібної розкладки виглядав так:[64]

Повіт	Хліб	Сіно	Солома
Бережани	85660 сотн.	20000 сотн.	32000 сотн.
Борщів	99053	19000	34000
Броди	73763	24000	27000
Бучач	96253	19000	34000
Гусятин	84797	12000	30000
Заліщики	73135	12000	29000
Збараж	64747	12000	29000
Зборів	48298	9000	12000
Золочів	88678	1400	21000
Підгайці	99004	15000	30000
Скалат	116380	14000	32000
Тернопіль	70240	2000	36000
Теребовля	62973	1000	26000
Чортків	86781	1000	28000
Разом з 14 повітів	1.149.762	210.000	400.000 сотнарів

Повітові харчові відділи розподіляли призначену їм квоту поодинокі села, в селах на поодинокі господарства. Немає сумніву, що тут була б повторилася історія розкладкою, чи як її називали російська "продразвйорсткою" Східній Україні, яка зовсім ожебрачила українського селянина і допровадила до відомого голоду 1921-1923 років.

Декрет про розкладку харчових продуктів не має дати, але треба догадуватися, що він був виданий найскоріше у першій половині вересня, бо ані в жодних споминах, ані документах немає згадки про організацію розкладки та про те, як на неї реаґувало населення. Тому що 18 вересня треба рахувати як кінець совєтської влади Галичині, цей Декрет не був

зреалізований і залишився тільки документом часу. Немає також ніде згадки, щоб большевики вивозили собою які-небудь хлібні запаси на схід, але говориться про реквізицію селянських коней і возів, та взагалі того, що попало під руки відступаючих військ.

Дуже важливим у галицьких обставинах був Відділ земельних справ, яким завідував Затонський. Важливим він був тим, що при помочі конфіскованих панських та церковних земель влада могла прихилити до себе мало- і безземельні маси селянства, які становили більшість галицького населення. Згідно пляном, це повинно було робитися під наглядом повітових земельних відділів. Але поза пропаґандивними фразами про те, що земля переходить у власність селян, нічого конкретного не було зроблено. Замість того, "на земельні відділи накладався обов'язок ужити всіх заходів для збору врожаю поточному році та обробітку і засіву цих земель після жнив, — пише Тищик. До збирання хліба і паші для худоби конфіскованих земель допускалися у першу чергу безземельні і малоземельні селяни, сільсько-господарські робітники (форналі), яким віддавалися оплату праці третина збору. Дві третини йшли на потреби Червоної Армії і в розпорядження продовольчих (тобто харчових — В.В.) відділів повітових ревкомів та Галревкому."[65]

Дальшим завданням земельних відділів було подбати, щоб "поля призначені під озимину були засіяні, призначені для ярого посіву міру потреби — визяблені."[66] Отже приходили різні розпорядження Галревкому відносно сільсько-господарських справ, але не було такого, яке давало селянам землю, що для них було найважливішою справою. Отже, вже в самих початках навіть найбідніші й національно невироблені селяни побачили, що між большевицькою пропаґандою, і дійсністю велика розбіжність, очевидно, некорсть навіть і бідних селян.

Згадуваний уже Л. Горбачевський, урядник комісаріяту юстиції, писав, що "назагал праця комісаріятах Галревкому, ані мене, ані інших службовців не захоплювала, ми тільки працювали "від напасти", бо вся комуністична ідеологія була нам чужа й органічно осоружна. Ми знайшлися тут тільки силою обставин, бо іншого виходу було. Мої товариші розмовах часто висловлювали критичні завваги працю в Галревкомі, їдкі, іронічні."[67]

Пропаґанда говорила про розподіл панських та церковних земель поміж біднішим селянством, на ділі це сталося тільки там, де це зробили самі селяни, не чекаючи на урядове розпорядження. Навпаки, залишені панами маєтки перебирав Відділ земельних справ й влада намагалася творити них

державні господарства, на яких селяни мали бути тільки звичайними робітниками, так само як вони були панських фільварках.

Деякі совєтські історики згадують про організацію комітетів незаможних селян у Галичині, але фактично там таких комітетів ще не було, бо й Україні вони були ще тільки початковій стадії організації.

Харчова розрядка мала меті не тільки зібрати хліб та передавати розпорядження Галревкому, але вона мала ще й інше далекосяжне завдання: при допомозі сільської бідноти знищити економічно багатше селянство, якого в Галичині хоча й було відносно мало порівнянні Наддніпрянщиною, але воно було важливе у галицькому економічному й національному розвитку, через те й небезпечне для большевизму. Вилучуючи "хлібні залишки" від багатшого селянства при допомозі сільської бідноти, большевики плянували розбити національну єдність галицьких українців та зліквідувати можливий спротив совєтській владі. Тільки наглий відступ большевиків Галичини не дозволив їм зреалізувати цього диявольського пляну. Відділ харчових справ (так само як і земельних) виїхав зі своїми нездійсненими плянами схід.

Бібліографічні примітки

1. Гірняк, *Останній акт траґедії...*, стор. 239-240
2. Тищик, *Галицька СРР*, стор. 163
3. Там же, стор. 108

3а. Там

4. Колодій, стор.22
5. Гірняк, цит. праця, стор. 240
6. Там
7. Там
8. Там
9. В. Верига, *Там, де Дністер круто в'ється*, стор. 109-110
10. І. Максимчук. "Тернопіль у серпні... 1920", *Укр. Гал. Армія*, том 5, стор. 116
11. М. Стахів у своїй праці "Третя совєтська республіка", згадуючи про Коханенка (стор. 117), підкреслював, що він наддніпрянець. В дійсності Кохан-Коханенко був галичанин, родом села Винятинці Заліщицького повіту і учень Заліщицької учительської семінарії.
12. Там же, стор. 118
13. Там же
14. Гірняк, цит. праця, стор. 233

15. Б. Олійник. "Законодавчі документи Гал. Рев. Комітету", *Історичні джерела та їх використання,* вип. 5, стор. 161

16. *Під прапором жовтня,* стор. 453

17. Тищик, цит. праця, стор. [illegible]

18. Там же, стор. 102

19. *Під прапором жовтня,* стор. 451-452

20. Колодій. Цит. праця, стор. 25

22. Гірняк. Цит. праця, стор. 245

23. *Під прапором жовтня,* стор. 333

24. Там же, стор. 334

25. Там же

26. Там же

27. Там же

28. Там же, стор. 335; Чічерін, перший совєтський народній комісар закордонних справ

29. *Гражданская война на Украине.* Том 3, стор. 417

30. Гірняк. Цит. праця, стор. 246

31. *Під прапором жовтня,* стор. 405

32. Там же

33. Там же

34. Там же

35. *Гражданская война на Украине.* Том 3, стор. 467; Б. Тищик у своїй праці *Галицька ССР* твердить, що "радянське командування не хотіло оголосити мобілізації в Галичині..., бо вона формально вваажалася під протекторатом Ліґи Націй" і з "дипломатичних міркувань", помимо того, що "десятки тисяч ждали наказу про мобілізацію" (стор. 191). Отже тут не все грає — не хотіли мобілізувати й оголосили мобілізацію.

36. Там же, стор. 417

37. Там же, стор. 507

38. *Більшовик,* 26 серпня 1920 р., цитує *Тернопільська область,* стор. 37

39. Там же

40. Г.І. Шевчук. "Соціалістичні перетворення" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 11, 1967, стор. 34

41. І. Сірко. "Шляхом жовтня" — *На чолі визвольної боротьби,* стор. 37

42. Там же

43. *Підгаєцька земля;* історично мемуарний збірник. Т. Гунчак, редактор. Нью-Йорк-Торонто, 1980, стор. 234; Варто згадати ще й те, що в часі II Світової війни, коли було проголошено формування української дивізії "Галичина" для боротьби з московсько-совєтським

імперіялізмом, з того ж одного Підгаєцького повіту від [illegible] квітня до 13 травня 1943 р. зголосилося 1.093 добровольці.

44. С. Михальський. "Гайворонка". *Підгаєцька земля,* стор. 445

45. І. Палка. "Соснів". *Підгаєцька земля,* стор. 654

46. О. Дячишин. *Черче, моє рідне село.* Торонто, Добра Книжка, 1969, стор. 78-79

47. Д. Штогрин. "Звиняч". *Історично-мемуарний збірник Чортківської округи, стор. 186*

48. М. Мозолівський. "Село Зубів". Теребовельська земля; історично-мемуарний збірник. — Іван Винницький, гол. редактор. (Нью-Йорк-Торонто: Н.Т.Ш., 1968), стор. 663

49. Гірняк. Цит. праця, стор. 245

50. Всіх інших 127 старшин, які залишилися в Кожухові, большевики нібито перевозили осінню 1920 р. Білим морем з Архангельська до таборів на островах Соловки і, вивізши їх на широке море, потопили. (Енциклопедія українознавства, т. II, част. 3, стор. 1066).

51. *Під прапором жовтня,* стор. 351

52. Там же, стор. 352

53. Стахів. *Третя совєтська республіка,* стор. 152

54. Храпливий. "Збараж у 1918-1920 рр." — *Збаражчина,* том. 1, стор. [illegible]

55. Ткачук, "До 50-річчя Галицької СРР" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 8, серпень 1970, стор. 118

56. Там же

57. Там же

58. Там же

59. Там же

60. Там же

61. Там же, стор. 117

62. *Під прапором жовтня,* стор. 431

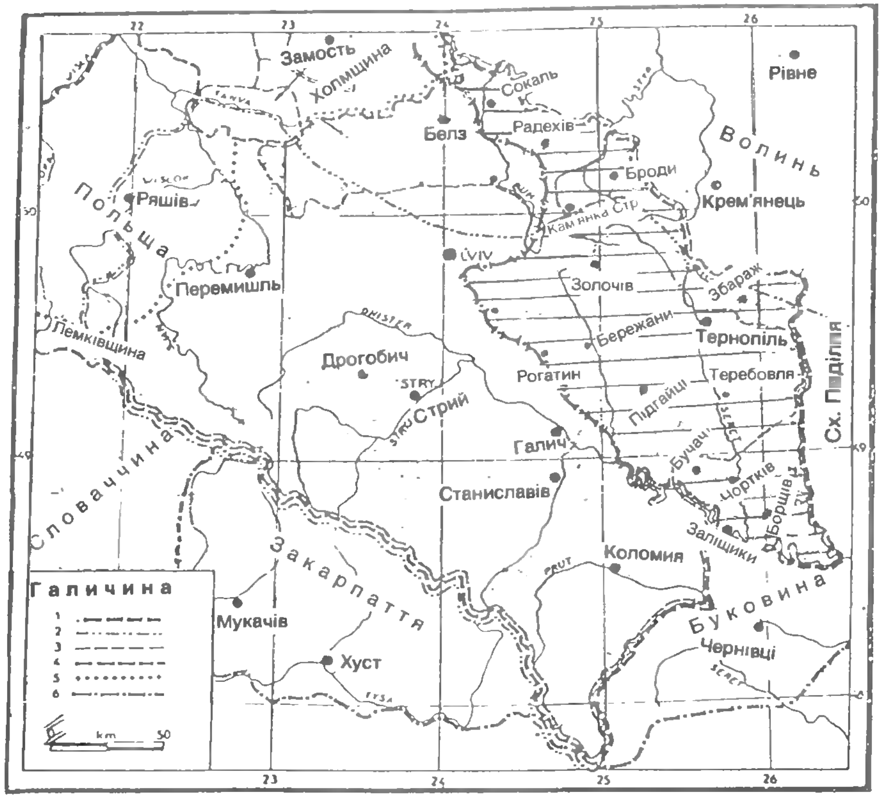
63. Там же, стор. 598

64. Там же, стор. 599

65. Тищик. Цит. праця, стор. 116

66. *Під прапором жовтня,* стор. 504

67. Гірняк. Цит. праця, стор. 235

КОРДОНИ ГАЛИЧИНИ

1 — Українська Галичина (рівночасно ЗУНР 1918-23 рр.); 2- Кордони Галицького Князівства; [illegible] — [illegible] Руського [illegible] Белзького воєводств [illegible] [illegible] доби (до 1772 р.); [illegible] — [illegible] Галичини [illegible] австрійської доби; [illegible] — Укр.-поль. етнографічна [illegible] [illegible] — Кордони ГССР.

IX. "СОЦІЯЛІСТИЧНЕ БУДІВНИЦТВО" [illegible] ГАЛИЧИНІ

[illegible] Галичині большевики розпочали соціялістичне "будівництво" проголошенням декрету Галревкому ч. 1, згідно [illegible] яким касувалися всі закони Австро-Угорської Монархії, Західньо-Української Народньої Республіки та окупаційної польської адміністрації 1919-1920 р. Згідно [illegible] цим декретом, робочий день мав бути не довший, як вісім годин, запроваджено т. зв. "загальну трудову повинність" та основний принцип соціялізму — "хто не працює, той не їсть." Це означало на практиці, що кожний громадянин був зобов'язаний працювати, якщо не хотів умерти [illegible] голоду. Щоб приєднати собі селянські маси, [illegible] особливо бідніші, большевики й тут кинули клич "грабуй награбоване". Ленін у телеграмі до Затонського [illegible] 19 серпня 1920 р., між іншим, писав: "Повідомте якнайдокладніше, що робите для того, щоб підняти галицьких селян. Озброєння послано вам! Чи достатньо? Нещадно громіть панів і куркулів, щоб батраки, [illegible] також маси селян, відчули круту зміну на їх користь."[1] Але селяни Галичини не мали потреби проганяти польських панів, бо всі вони покинули свої посілості разом [illegible] відступом польської армії. Ніхто не забирав панської худоби, бо її зразу зареквірували органи постачання Червоної Армії. Так само гасло "грабуй награбоване" [illegible] викликало [illegible] селян ніякої реакції, бо галицькі селяни не вірили, що большевики [illegible] них вдержаться. Крім того, як пише Гірняк, "галицький селянин [illegible] натури не надавався до революції [illegible] стилі большевизму."[2]

Перший крок у побудові соціялізму це усунути суспільні верстви чи, — як це називається у соціялістичній термінології, суспільні кляси, щоб створити безклясове суспільство. У зв'язку [illegible] цим була створена Рада народнього майна, яка брала [illegible] облік національні багатства та розробляла методи як відбудувати народнє господарство та раціонально використати продуктивні

сили краю. Тільки, як це у большевиків буває, цю справу [illegible] доручено якійсь колеґії економістів, [illegible] органам безпеки тобто Галицькій Надзвичайній Комісії Галчека, яка, застосовуючи терор, так само як Че-ка [illegible] Наддніпрянській Україні, змусила населення виконувати всі розпоррядження Ревкому та його органів [illegible] місцях. Так Галчека, як і відділ фінансів, почали організувати т.зв. соціялістичний облік і контролю над народнім господарством. На протязі серпня переведено реєстрацію маєтних людей, зокрема купців і промисловців, тобто "буржуазію" та всіх громадян віком від 16 до 50 років життя, які "не займалися трудовою діяльністю."[3] Їх примушувано до праці при направі доріг, чищення вулиць та службових приміщень, [illegible] також на сільсько-господарських роботах при зборі урожаю.[4] Очевидно, що [illegible] такого робітника, який ніколи [illegible] працював у сільському господарстві, великої користи [illegible] було. Большевики у своїй філософії визнали тільки фізичну роботу як корисну та гідну уваги. Так щонайменше інтерпретували закон про "загальну трудову повинність" адміністративні органи на місцях.

[illegible] рямках загальної трудової повинности запроваджено т.зв. "суботники", тобто безплатну роботу на різних громадських та державних об'єктах. В теорії це називалося добровільною роботою, але насправді це була примусова робота, від якої ніхто [illegible] міг відмовлятися, [illegible] наражаючись на суворі кари. Застосовуючи закон про загальну трудову повинність, змушувано також усіх бюрових робітників до фізичної праці [illegible] т.зв. "суботниках". Наприклад, у Теребовлі, як про це згадує учасник тих подій, "кожної суботи мусіли всі канцелярійні робітники замітати березовими мітлами вулиці міста, співаючи при тому різних пісень, як доказ, що вони "ущасливлені" новою владою."[5] Таке діялося [illegible] тільки [illegible] Теребовлі, але також у Чорткові та [illegible] усіх інших містах, де була більша кількість канцелярійних працівників. Метою суботників було не тільки заощадити кошти [illegible] вдержання чистоти [illegible] містах чи виконати необхідні роботи у різних інших ділянках громадського життя, як і в сільському господарстві для збору хліба, [illegible] також і соціяльно зблизити різні суспільні прошарки. Інтеліґенція, як і звичайний робітник, працюючи фізично, "зближувалися" обопільно і таким чином це були перші кроки у творенні безклясового суспільства. Щоб приспішити процес єднання суспільних верств і творення безклясового суспільства, "з інтелеґентних домів міліціонери витягали молодих дівчат і змушували їх мити підлоги по урядах, [illegible]

[illegible] суботи вечером... приходити [illegible] забави, уряджуванні червоноармійцями і танцювати [illegible] міським шумовинням".[6]

Другим важливим кроком у соціялістичному будівництві була "Постанова про конфіскату поміщицької землі, врожаю, сільськогосподарського реманенту і передачу їх органам радянської влади". Згідно [illegible] цією постановою, всі конфісковані панські, церковні та монастирські землі передавалися в безплатне користування селян.[7] Проте, це так було тільки [illegible] теорії, бо [illegible] дійсності землю зовсім не розділено поміж сільську безземельну чи малоземельну бідноту, її віддано під контролю Відділу сільського господарства Галревкому та його повітових і місцевих відділів. "Усі панські будинки, реманент, худоба, харчові й фуражні запаси оголошувались народним добром, їх брали на суворий облік. Панські маєтки віддавалися громадським організаціям, школам, шпиталям та ін."[8] Але більші маєтки Галревком намагався задержати під власною контролею.

З цього виходить ясно, що [illegible] поміщицьку землю совєтська влада збиралася роздавати біднішим селянам, але землю багатших селян, щоб тим [illegible] викликати замішання й ворожнечу між біднішим і багатшим селянством. І так, наприклад, у селі Улашківці Чортківського повіту сконфісковано монастир отців Василіян і, замість роздати землю селянам, Чортківський повітревком видав розпорядження, що "монастир... враз [illegible] інвентарем живим і мертвим переходить [illegible] власність народу. Земельний відділ перебирає його майно — се [illegible] будинки, поля, інвентар живий і мертвий, засіви. Це майно замінюється [illegible] взірцеве господарство".[9]

[illegible] Галичині був здавна звичай, що багатші власники землі, [illegible] маючи змоги управляти її самі, віддавали її біднішим селянам, щоб вони її обробляли і [illegible] те діставали половину урожаю. Це здебільша було практиковано [illegible] церковними землями, але бували випадки, що те саме робили і деякі пани-аристократи. Галревком у цьому відношенню також нічого не зробив, тобто не пішов на руку біднішим [illegible] і [illegible] дозволив їм забирати собі більше, як половину врожаю. Навпаки, Галревком видав окреме розпорядження, яким підтвердив цей звичай тільки цим разом у користь держави, кажучи: "Якщо селяни засівали поміщицькі або куркульські поля спільно, половина урожаю залишалася селянам, [illegible] решта передавалася ревкому."[10] Отже, [illegible] практиці, тут нічого не змінялося від панських часів.

На початку п'ятидесятих років [illegible] до ХХ-го з'їзду Комуністичної Партії Совєтського Союзу, коли Хрущов публично обвинуватив Сталіна [illegible] терор і вбивства членів партії, совєтська

історіографія за всі недотягнення совєтської адміністрації обвинувачувала "ворогів народу". І так, згадуваний уже Олександер Карпенко у своїй розвідці "Радянська влада в Західній Україні в 1920 р." говорить про незадовільну аґрарну політику Галревкому, так немов би Галревком не був інструментом у руках ЦК РКП(б), але міг був щонебудь робити на власну руку. "... Галревком при переведенні аґрарної політики на селі допустив серйозні помилки, — пише Карпенко. Замість того, щоб зразу розпочати розподіл поміщицької і церковної землі між селянами, *Галревком, куди пролізли вороги народу* (підкреслення наше — В.В.) лише прийняв декларацію про передачу землі селянам, остаточне ж розв'язання земельного питання він відкладав. Це, звичайно, до деякої міри позначилося на ході соціалістичного будівництва в західно-українських селах."[11]

Одначе Тищик, автор праці "Галицька Соціалістична "Радянська Республіка", уже дає інше вияснення. Він стверджує, що "Галревком не давав окремої вказівки про розподіл конфіскованих земель між безземельними і малоземельними селянами", але не тому, що там "пролізли вороги народу". (В цей час чимало т.зв. "ворогів народу" за часів Сталіна вже були реґабілітовані, як жертви "культу особи"!). Його арґументація є мабуть найбільш правильна і вказує на дволичність большевицької пропаґанди. "В умовах переважної більшості сільського населення у визволених повітах Галичини він (тобто Галревком — В.В.) без сумніву врахував можливість посилення дірбновласницької стихії на селі, затоплення нею основних соціалістичних перетворень у Галицькій СРР, бо дрібне товарове виробництво було базою для збереження і відродження капіталізму, — пише Тищик. Тому Галревком не наважувався розділити конфісковані землі між селянами, намагаючись їх втягнути у процес соціялістичного будівництва..."[11a]

Найкращим прикладом неефективности у здійснюванні "соціялістичного будівництва" в Галичині виявилася контроля цін товарів широкого вжитку, яку Галревком намагався уреґулювати різними розпорядженнями. Незадовільна політика з виміною грошей, випущених попередніми урядами, на совєтські, до яких загал населення не мав довір'я, вплинула на зріст цін особливо харчових продуктів. У зв'язку з цим, різні льокальні адміністративні органи дістали повновласті діяти на місцях так, як заходила на це потреба. У висліді цього, ініціятива поодиноких повітревкомів не все була однаковою, а в парі з тим, і не все успішною, тим більше, що адміністрували люди, які не мали досвіду в тій ділянці, ані зрозуміння до льокальних відносин. Очевидно, що не бракувало й таких адміністраторів, які намагалися використати ненормальні політичні обставини для власної наживи. Одним із кращих прикладів такої поведінки був випадок у місті Борщеві на Поділлі. Борщівський повітревком зараз після захоплення влади закрив філію "Народної Торгівлі" та гуртівню жида Блюменталя. Завідуючим складами "Народної Торгівлі" та гуртівні Блюменталя голова повітревкому назначив дружину секретаря повітревкому Колянківського, відомого комуніста. Незабаром окрема комісія ствредила, що багато товарів позникало, але повітревком навіть не думав робити у тій справі якогось слідства і Колянківська далі завідувала тими маґазинами. Пізніше звезено всі товари з Народної Торгівлі, від Блюменталя та з різних жидівських крамниць, до пивниць будинку, в якому приміщувався повітревком, звідки їх вивезено мабуть за Збруч.[13] Борщів не був одиноким повітовим центром, де в такий спосіб реалізовано контролю торгівлі харчових продуктів.

Брак різних фабричних виробів широкого вжитку заставив селян припинити доставу харчових продуктів до міста. Взагалі, "продовольча політика" сильно вдарила селян так само, як "трудова повинність" вдарила по інтеліґенції. Вслід за тим пішла сувора контроля збуту харчових продуктів, так що на теренах окупованих Червоною Армією в Галичині встановлено харчову диктатуру. В рамках цієї харчової диктатури, де все бралося на облік, Галревком заборонив селянам продавати на базарах свої сільсько-господарські продукти й селяни були змушені здавати їх до харчових маґазинів, які у свою чергу мали продавати їх місцевому населенню. Самовільно привезені на базар харчові продукти міліція конфіскувала без жадної заплати.[14] До поглиблення харчової кризи спричинився немало брак довір'я до нововведених совєтських грошей, яких селяни не хотіли брати за свої продукти.[15] В парі з тим посилися урядові намагання контролювати ціни. Наприклад, Золочівський повітревком заборонив підвищувати ціни на товари широкого вжитку і продукти харчування. Тим, хто відмовлявся брати совєтські гроші, загрожував революційним трибуналом.[16] У звіті управління заготівель при Харчовому відділі Галревкому зазначалося, що, якби економічний стан в 14-ох окупованих повітах Галичини залишався незмінним, то хліба, фуражу і насіння вистачило б населенню до 1-го вересня 1921 р.[17] Одначе завдяки

нерозважним розпорядженням совєтської влади вже в половині серпня зв'язок між селом і містом зірвався. Селяни нічого до міста не хотіли доставляти і в короткому часі в містах почало бракувати хліба і, взагалі, зникало все, що було конечне для щоденного життя.[18] Крамниці замикалися, бо не було що в них продавати. Водночас перестали функціонувати і засоби комунікації, бо їхні працівники були змушені шукати за харчами для своїх родин і ситуація дедалі більше погіршувалася. Так завдяки харчовій диктатурі настала харчова криза.

Брак харчових продуктів змусив Ґалревком впровадити нормативний розподіл м'яса, хліба, овочів тощо, при помочі пайків. Але й на пайки видавали переважно чорний хліб та оселедці. Самі ж пайки поділялися на дві катеґорії: громадські та трудові, при чому "громадський пайок був у три-чотири рази менший від трудового".[19] Це означало, що старша людина або й молода людина, яка з різних причин не працювала, отримувала у три-чотири рази менше харчів від тієї, що працювала. І це тоді, коли і трудовий пайок не вистачав на прожиток працюючій людині, то люди без праці прямо таки помирали з голоду. Для звичайних, тобто непартійних урядовців у містах була створена державна кухня-ресторан, але там так годували, що люди з обіду виходили напів голодні. Були випадки, що деякі урядовці з голоду діставали т.зв. "курячі сліпоти". Цивільне населення голодувало в містах ще більше і в самому Тернополі "майже щодня бували випадки голодової смерти".[20]

Не краще виглядала справа прохарчування населення другого за величиною міста під окупацією большевиків, Чорткова.

> В місті почалася біда, — згадує один із сучасників — відчувалася недостача середників поживи, крамниці були зачинені, селяни не привозили в місто ніяких продуктів, бо за більшовицькі гроші ніхто не хотів продавати, а в тім і цих грошей люди не мали, бо за працю влада не платила. Для працівників ревкому основано харчівню, в якій давали два рази на день бараболяну юшку, варили місцеві жінки з продуктів реквірованих по селах.[21]

До того додавали ще також і ячмінний хліб з остяками, від якого люди хворіли. Тільки в харчівні Че-ка товариш Самсонов заїдав достатні обіди, попиваючи шампанським, яке доставляла йому міліція з жидівських пивниць.[22] Отже, як видно із того, то спеціяльні кухні для влади, забезпечені всіма ласощами, не були привілеєм тільки одного Затонського у Тернополі, але і всі інші повітові комісари могли і користувалися. Це також один із

прикладів як проходило "соціялістичне будівництво" в Галичині, яке мало за остаточну ціль створити безклясове суспільство...

Комуністична верхівка, очевидно, того не відчувала, бо вона мала в Тернополі, як і в інших містах Галичини, свої окремі харчівні, де можна було дістати все, включно з такими ласощами, як какао, чай, чоколяда та різні напитки. Це дало привід до скарги службовців совєтських установ до т.зв., "робітничо-селянської інспекції", яка мала стежити за надужиттями урядовців та притягати їх до відповідальности. Від імени всіх службовців скаргу підписали Семен Король, колишній член соціял-революціонерів-боротьбістів, тепер член КП(б)У, колишні старшини УГА сотник Микола Капуста та д-р Лонгин Горбачевський. Але ця скарга нічого не дала, бо Затонський потрактував це як контрреволюцію і наказав усіх трьох арештувати.[23] Капуста й Горбачевський сиділи в тюрмі Че-ка аж до совєтського відступу, який був так несподіваний, що Затонський, втікаючи вночі з Тернополя, не вспів їх розстріляти. Але Коорль не мав такого щастя, бо підчас ревізії у нього знайшли дві пари жіночого взуття, яке він купив "з-під поли",тобто приватно' а не в крамниці. За те Затонський велів його розстріляти без суду як спекулянта". Але той самий Затонський, що велів розстріляти Короля, —стверджує Гірняк, — сам узяв собі з награбованих у тернопільських крамарів кілька пар такого взуття."[24]

Так само большевики, за посередництвом своїх аґентів, повели завзяту кампанію проти Церкви й духовенства та засипали села різною пропаґандивною літературою.[25] Але антирелігійна пропаґанда викликала в Галичині неприхильний большевикам відгук, бож на протязі століть галицький селянин був тісно пов'язаний зі своєю Церквою і духовенством, яке у своїй переважній більшості, було для нього провідною верствою у боротьбі за національне відродження та соціяльну справедливість. Найбільший відгук совєтська пропаґанда знайшла серед сільської голоти, яка зрозуміла це так, що стала безконтрольно бешкетувати. У цьому допомагали їй і червоноармійці, які бажали при тому добре наїстися та пограбувати. Хоча "червоноармійцям було забронено грабувати селян, але на ділі цього ніхто не придержувався."[26]

До повітового ревкому в Тернополі раз-по-раз прибували делеґації з сіл зі скаргами на безпорядки, на брак твердої влади на місцях. Всі делеґації з повітревкому відсилали до Галревкому, де їх принимав не хто інший, а таки самий Затонький. Вони

скаржилися, що по селах ходять підозрілі типи, які грабують населення, замикають церкви й тероризують священників та що в цьому допомагають їм червоноармійці."[27] Такі делеґації очевидно не знали, що безпорядки на селі не були випадковими, але частиною совєтської програми т.зв. "соціялістичного будівництва", яке включало також і клясову боротьбу. Затонський все це спокійно вислуховував і заспокоював делеґатів фальшивими обіцянками, що це все скоро упорядкується, але "в душі він радів, що на селі починається революція і процес боротьби кляс.[28] Це найкраще видно із його звідомлення Ленінові, в якому він між іншим писав: "В селі... починається революція. Ревкоми, в які попадали спочатку всякі елементи, не включаючи колишніх війтів, помало переобираються під тиском знизу... були випадки відкритої боротьби безкінних з куркулями."[29] Іншими словами, Затонський радів, що на селі починалася розруха й анархія, яка могла поглибити різні антаґонізми і розбити національну єдність українського села.

Коли постачання міста харчами не поправлялося і над містами нависло марево голоду, Затонський видав у половині вересня "Постанову Земельного і Харчового відділу Галревкому про експропріяцію поміщицького майна." "З огляду на те, що в багатьох випадках пани, орендатори, посесори і взагалі заможні власники, тікаючи зі своїх маєтків при наступі Червоної Армії, роздали своє рухоме і нерухоме майно (тобто коней, рогату худобу, свиней, плуги, різні машини, дерево, речі хатнього вжитку і т.п.) на схованку або з іншою метою селянам, своїм прихильникам і бувшим служащим, — говориться у згаданій постанові, — наказується всім сільським ревкомам, земельним комітетам, аґентам харчових відділів: 1) негайно відібрати все це майно...",[30] а власників, які залишилися у своїх маєтках негайно заарештувати і відіслати до повітревкомів.[31] Очевидно, що така постанова мусіла викликати неприхильну реакцію, бо ж у кожному суспільстві арештовують тільки таких людей, які поповнили якісь злочини, нарушили закон у такий чи інший спосіб, але не за те, що вони мають більше чи менше майна.

Так розпорядившись у загальних формах майном багатших людей та й самими власниками, які не вспіли зникнути до приходу большевиків, згадана постанова приходить до деталів і каже, що "рогату скотину, овець, свиней і т.ін. здати на рахунок (учот) повітовим земельним відділам", а "різне збіжжя і взагалі харчі віддати на рахунок (учот) повітовим харчвідділам."[32]

Згідно з цією ж постановою, також все нерухоме майно, як молотарки, плуги, косарки, речі хатнього вжитку тощо, мали покищо залишитися на місцях, але під контролею сільревкомів та повітових земельних відділів. Постанова наказувала також "коней здати на рахунок (учоти) повітовим земельним відділам для розподілення між біднішим селянством". Але на практиці воно було зовсім не так, бо Червона Армія забирала коней і вози, і взагалі все що могла забрати, не тільки те, що залишилося по великих землевласниках, але й від загалу селян, зокрема при відступі у вересні 1920 р., так що не було чим обробляти поля. "Колись багате село Глещава (Теребовельського повіту — В.В.) почало відчувати недостаток харчів, а навіть голод," — згадує один із сучасників.[33] До речі, Глещава не була одиноким селом, що так потерпіло від большевицького "визволення".

Так на ділі за короткий час большевики довели галицьку економію до повної руїни, яка загрожувала голодом не тільки по містах, але навіть і по селах, які продукували харчові продукти для цілого краю. Така економічна політика насторожувала кожного, хто мав такі чи інші зобов'язання супроти власної родини і наказувала думати про завтра, щоб забезпечити свою родину необхідними речами принайменше першої потреби. Але невміння провадити як слід економію не були єдиною хибою большевицького режиму в Галичині. Брутальність поведінки большевицьких комісарів, а головно москалів, мала також неабиякий вплив на публічну опінію.

Никифор Гірняк, який у тому часі працював у бібліотеці й архіві Галревкому наводить цікаві приклади "революційної законности", які ілюструють поведінку московсько-большевицьких представників у Галичині.

"В селі Купчинцях, — пише Гірняк, — жила поважна, від усіх шанована родина Гарматіїв, відома своїм високим патріотизмом і демократизмом. Старий Гарматій був головою великої родини, синів і внуків, усі працювали у згоді. Ця родина була заможна, але кожний сільський бідняк знаходив у ній допомогу... Старий Гарматій, хоч був доволі лівих поглядів, як член Радикальної Партії і приятель Франка, висловлювався дуже неґативно про большевицьку революцію, а зокрема про політику большевиків в Україні... яку він зовсім правильно розцінював... як імперіалізм нового червоного видання... На його хутір зайшов якось червоний комісар москаль. Гарматій гостинно прийняв його і в розмові-дискусії висловив свої критичні думки до того, що большевики робили в Галичині та... щиро радив комісарові вплинути на

відповідні кола партії КП(б)У, щоб змінили свою політику в Галичині... [Комісар] добре наївшись і напившись, при відході добув нагана і застрілив голову родини як контрреволюціонера".

Можна було б сказати, що багатство Гарматіїв заперечувало ліві погляди родини й тому москаль не повірив у його щирість і поступив так, як це большевики робили в Україні, де багатші селяни практично були вийняті з-під права. Але цей же Гірняк наводить ще один приклад з історії перебування большевиків у Тернополі, де жертвою большевицької "революційної законности" впала родина тернопільського шевця-бідака, батька семеро маленьких дітей.

> Щоб мати хоч трохи молока для найменших він [тобто швець] купив собі козу, і діти пасли її по стежках на полі та в придорожних рівчаках. Коли большевики почали реквізицію білля, одягу в тернопільських інтеліґентів, що як урядовці жили тоді також у недостатках, тоді забрали також і козу у бідного шевця. Даремне мати стількох дітей вистоювала перед комісаром і слізно благала вернути дітям козу.[35]

Серце комісара так і не зворушилось над долею бідного шевця та його родини. Таких випадків траплялося побільше з волі "робітничо-селянського уряду" Галицької Соціялістичної Республіки.

Для потреб фронту большевики задумали зорганізувати у Тернополі лікарню, для якої вони реквізували в приватних домах всю білизну, подушки, одяг, ковдри,[36] словом, все що було потрібним для опіки над хворими і раненими. Хоча Росія не була знищена воєнними діями так, як Галичина, з Росії большевики нічого не привезли навіть для власного вжитку.

Отже, говорити про якесь "визволення" галицького населення тут не могло бути і мови, бо визволеними могли почувати себе тільки різні злочинні елементи села і міста, які тепер стали "на сторожі соціялістичної законности". І це відноситься в не меншій мірі так до селян, як і до міщан.

У вересні Галревком видав "Декрет про хлібну розкладку" тобто про обов'язкове постачання харчових продуктів, а зокрема зернових та фуражних. На самому вступі того декрету стверджувалося, що

> "значна частина Галичини вже визволена з-під панського ярма. Ще один напружений удар і пансько-петлюрівські банди будуть остаточно добиті. Перед Галицьким Революційним Комітетом стає зараз завдання скріплення цих побід шляхом передачі землі селянству і відбудування розруйнованого господарства. Ці великі завдання можуть бути виконані тільки тоді, коли буде усунена продовольча (харчова) розруха. Треба в першу чергу задовольнити галицьке (!? — В.В.) червоне військо. Треба задовольнити бідніше селянство, котре зовсім хліба не має.
>
> Треба задовольнити робітників, без праці котрих стали би фабрики, заводи і залізниці, а тим самим збільшити запаси товарів, необхідних для села.
>
> Треба забезпечити дітей, сиріт, приюти, захоронки, шпиталі, лічниці...*
>
> Нарешті треба скласти лосівний фонд для засіву земель біднішого селянства.
>
> З метою забезпечення перерахованих вище потреб, Галицький Революційний Комітет постановляє об'явити по цілім краю державну розкладку на хлібні і фуражні продукти".[37]

Іншими словами, совєтська влада в Галичині наложила обов'язкову здачу зерна так само, як в Україні, де це називалося з російська "продовольчою розверсткою" чи у скороченні "продразвйорсткою", яку здійснювано при допомозі озброєних "продовольчих загонів", спроваджених з Росії. Звичайно, коли йшла мова про робітників, то тут малося на увазі не галицьких робітників, але робітників російських промислових центрів. Далі у тому ж декреті говорилося, що "сільське населення, котре продукує зернові та фуражні продукти, зобов'язується під строгою відповідальністю здати республіці по усталених твердих цінах відповідну кількість зернових та фуражних продуктів згідно державній розкладці."[38] Разом на всі 14 повітів Галицької Совєтської Республіки наложено було "здати 1.149.762 центнерів хліба зерном, 210.000 центнерів сіна та 400.000 центнерів соломи."[39] Під твердими цінами розумілося 3,5 рубля за кілограм пшениці** і гречки, 3 рублі за кілограм вівса, жита і проса, по 4 рублі за гречку й кукурудзу, 2,5 за ячмінь та 1,5 за

---

* Про те, як дбала совєтська влада про забезпечення дітей, сиріт, приюти, захоронки тощо, вказує дуже яскраво випадок у самому таки Тернополі. Згідно з рішенням, що "всі духовні особи мусять бути усунені зі шкіл", большевики усунули також сестер монахиль з Сирітського захисту, але не дали нікого іншого, щоб їх там заступив. В наслідок того нещасні сироти опинилися без жодної опіки. Див. Шляхами Золотого Поділля, том 2, стор. 131.

** Так надруковано в збірнику документів "Під прапором жовтня", стор. 598, однак нам видається, що це помилкова інформація, бо замість кілограм мало повинно бути сотнар, тобто 100 кілограмів, як на стор. 599.

На помилковість термінології вказує ще й те, що звичайно сільсько-господарські продукти не продаються на ринках збуту на кілограми, але на сотнарі, (центнери), чи як це у Галичині говорено на корці, (одиниця міри вагою 100 кілограмів).

кілограм картоплі. Далі йшло пояснення, що селянам, які давали свої продукти Червоній Армії, Галицький Революційний Комітет дозволяє відчислювати ту кількість продуктів з наложеної розкладки.[40]

Подані цифри, очевидно, становили мінімум, який Відділ харчових справ провинен був зібрати. Для всіх захоплених бальшевиками повітів Галревком постановив "взяти шляхом розкладки найменшу і найбільш необхідну частину врожаю, себто: хліба 3.000.000 сотн., соломи 1.000.000 сотн., сіна 630 сотн."[41] Зі зібраного хліба Галревком наказував "залишити у сільських шпихлірах в повне розпорядження сільських революційних комітетів для задоволення потреб бідніших селян від 10 до 30% зданого по розкладці хліба і фуражу." Цей декрет підписав В. Затонський, голова та члени: Савка, Левицький і Литвинович з Галревкому й Н. Боголюб, завідуючий харчовим відділом."[42]

Обговорюючи цю розкладку, треба мати на увазі, що окуповані большевиками повіти Галичини мали на своєму утриманні 60 тисяч військовослужбовців, 40 тисяч хворих і поранених, крім прохарчування власного населення.[43] Коли ж до цього врахувати ті знищення, які Галичина зазнала в часі шестирічної війни від різних окупантів, то в Галичині не багато залишилося харчових запасів.

Очевидно, що совєтська влада в Галичині, намагаючись розбити національну солідарність галицьких українців і заступити її боротьбою кляс, видала з тією метою відповідні пояснення. "Робітничо-селянське правительство, — говорилося у згаданому декреті, — дбаючи про інтереси біднішого селянства, починає переводити хлібну розкладку з тих господарств, які мають більше, чим три з половиною морґи засіяної площі (до 6 акрів — В.В.), йдучи до повного звільнення бідноти від розкладки шляхом переложення розкладки на багаті господарства..."[44] Цю розкладку наказувалося виконати у двох речинцях: а) до 1 листопада повинно бути виконано 75 відсотків розкладки, та б) до першого березня — 25 відсотків.[45] Коли ж до цього додати, що плянувалося створити комітети незаможних селян, які мали допомагати відбирати хліб у багатших селян, то тим створювалися умови клясової боротьби. Так розроблялися єхидні пляни, щоб нею розбити об'єднані під національним оглядом українські маси Галичини.

Організуючи совєтську владу в окупованих повітах, большевики мали немало клопоту, бо українська інтеліґенція не спішилася йти на роботу. Вона не вірила, що совєтська влада

утримається в Галичині. Щоб цьому якось зарадити, їх силою притянено до праці на підставі закону про "трудову повинність". Комуністи знали, що ця інтеліґенція є націоналістично настроєна і тому намагалися перевиховати її на свій лад. "Після бюрової праці 8 годин денно відбувалися щодня мітинґи, завданням яких було перевишколити нас на комуністів" — згадує один із працівників борщівського повітревкому.[46] Зокрема Затонський не любив галицької інтеліґенції, називав її продажною, яка "гальмувала розвиток клясової свідомости селянина."[47] Через те він весь час провадив супроти української інтеліґенції в Галичині брутальну політику, дармащо він не міг без неї обійтися. Своє відношення до неї Затонський чи ненайкраще виявив наприкінці совєтської окупації Галичини, скликавши нараду-конференцію української інтеліґенції в Тернополі, на якій він сам мав головну доповідь. У своїй доповіді, як це описали приявні на нараді І. Максимчук та Н. Гірняк, Затонський, між іншим, заявив, що "серед усіх ворогів пролетаріяту... перше місце займає галицька інтеліґенція: вона духово бідна, примітивна, наскрізь назадницька, не видала з своїх рядів жодної великої людини ні в літературі, ні в політиці".[48] А далі він стверджував своє незадоволення з того, що українська інтеліґенція не включається активно в революційний рух московсько-большевицького типу. "Тепер, коли пролетарська Червона Армія вступила в Галичину, щоб закріпити революцію і понести її дальше на захід, — говорив він, — ця інтеліґенція замість включитися у великий процес, стоїть осторонь і чекає повороту білої Польщі, а з нею "авантюрника, наймита капіталістів" Петлюри. Та поки вони тут появляться, він, Затонський, розправиться власною рукою з тими, які не хочуть співпрацювати з радянським урядом, так само, як він розправився з не одним ворогом пролетаріяту в Наддніпрянській Україні." При тому Затонський раз-по-раз ударяв рукою об револьвер, що висів у нього при боці.[49] Тут зовсім ясно видно, що Затонський не орієнтувався в політичних настроях галицьких українців, коли твердив, що українська інтеліґенція чекає повороту білої Польщі, а з нею... Петлюри, бо саме в той час Петлюра за свій Варшавський договір, яким він віддавав Галичину Польщі, зовсім не був популярний у Галичині.

Але тоді галицька інтеліґенція ще не була вповні обізнана з нелюдськими методами большевиків у боротьбі зі своїми не лише дійсниими, але й уявними потенційними опонентами. У відповідь на доповідь Затонського, пише Гірняк, "один старший уже віком учитель гімназії Бр. Старецький... не міг спокійно

слухати теревенів Затонського [illegible] реаґував на його тон вигуками “дурень”, “хам” тощо. Сам Гірняк намагався втихомирити старого учителя, знаючи, як жорстоко міг [illegible] ньому помститися Затонський [illegible] зневагу.[50]

Але дійсно змістовну відповідь дав Затонському Іван Прийма, колишній директор української гімназії у Яворові, який [illegible] тоді вертався додому [illegible] Наддніпрянщини, куди його вивезли були москалі [illegible] часі першої окупації Галичини. Він попросив слова і спокійно речевим тоном збивав твердження Затонського про галицьку інтеліґенцію, вказуючи, що якраз з її рядів вийшли такі таланти як Іван Франко, Василь Стефаник та інші.

> Українська галицька інтеліґенція, говорив Прийма, вийшовши [illegible] народу, жила близько з ним, захищала його в потребі, помагала селянинові піднестися [illegible] темряви [illegible] господарських злиднів, [illegible] провід у боротьбі народу [illegible] чужими панами, визискувачами [illegible] всякими п’явками. Аґрарний страйк галицьких селян організувала наша молода інтеліґенція. Коли [illegible] після розпаду Австрії над нашим краєм повисла небезпека нової неволі [illegible] ярмі польського поміщика, то ця інтеліґенція вела селян у бій [illegible] політичну [illegible] господарську волю, [illegible] тепер разом [illegible] народом карається у польських тюрмах. Доповідач Затонський, продовжав Прийма, — не [illegible] ніякого поняття про життя Галичини [illegible] минулому, про твердий шлях росту галичан від хвилини визволення їхнього краю від польської шляхти, яка привела була наш нарід до повного культурного, політичного та господарського занепаду; ні, врешті, не знає про велику ролю галицької інтеліґенції [illegible] тому процесі росту народніх [illegible] Думки Затонського про цю інтеліґенцію сперті на інформаціях молодих примітивних людей, які демаґоґічно кричать про заскорузлість інтеліґентів галицької землі, бо [illegible] тепер мода, такий дух часу.[51]

Прийма правильно представив значення і ролю галицької інтеліґенції, але Затонський неначе б не чув того і, відповідаючи йому, [illegible] входив у саму суть справи, про значення інтеліґенції у розвитку українського галицького суспільства, [illegible] повторяв свої необґрунтовані думки про неохоту інтеліґенції включитися [illegible] революційний рух. Він не сумнівався, що власне [illegible] боку української галицької інтеліґенції він зустріне найсильнішу опозицію до останнього вирішення Москви — відати Галичину совєтській Польщі [illegible] тому він розправлявся [illegible] нею як [illegible] потенційним ворогом.[52] Виступ Затонського насторожив українську інтеліґенцію [illegible] очевидно наставив ще більше проти совєтського режиму.

Наприкінці серпня декретом ч. 11 Галревком проголосив “надзвичайний революційний податок”, який мав дати необхідні кошти для відбудови міського господарства, транспорту,

утримання міліції та Галицької Червоної Армії, яка налічувала близько 10.000 чоловік (?! — В.В.)”[53] Очевидно, що цей податок розкладався на галицьке населення під большевицькою окупацією. Але це [illegible] було все. Вслід за тим був наложений ще [illegible] “одноразовий надзвичайний податок” [illegible] купців, ремісників і промисловців, тобто, згідно [illegible] большевицькою термінологією — на “буржуазію”. У зв’язку з тим були створені дві рахункові податкові комісії, совєтські і буржуазні.[54] Цей надзвичайний податок не уявляв собою нічого іншого, як експропріяцію від багатшого населення, яке [illegible] короткому часі повинно було економічно зрівнятися [illegible] найбіднішою верствою населення. Коли Галревком відкладав вирішення багатьох пекучих справ майбутнє, справу податку було вирішено доволі скоро. Вже 20 серпня проведено реєстрацію буржуазії міста Тернополя за двома клясами, які встановлено [illegible] підставі висоти доходів та вартости майна. “Найбагатших родин виявлено 107, [illegible] них 89 купців, шинкарів, лихварів, промисловців”, як це твердять совєтські джерела. Хто такі були останні 18 багатих родин, не сказано. На цих 107 тернопільських багатих родин визначено надзвичайний податок у сумі 15 мільйонів рублів. Подібну реєстрацію переведно й у всіх інших містах і містечках Галичини й наложено на багатих людей надзвичайний податок. У висліді цього на Чортків наложено квоту — 15 мільйонів рублів, на Теребовлю — 12 мільйонів, Заліщики і Броди — по [illegible] мільйони, на Бучач — 2 мільйони і т.д.[55] Видаючи наказ про обов’язковий облік майна, торговельних складів в галицьких містах, влада стверджувала недвозначно, що вона [illegible] зупиниться навіть перед кровопролиттям, якщо цього вимагатимуть обставини. “Заявляємо, що пролетаріят, узявши владу у свої руки, не хоче крови, — говорилося в урядовому наказі, — [illegible] хоче взяти [illegible] буржуазії те, що награбовано нею на кошт робітника, і віддати це робітникам”.[56] Вслід [illegible] тим вимагалося від усіх торгівців і купців “відкрити свої схованки” і здати недозволені для торгівлі товари. Інші товари дозволялося продавати “по совісті”.[57]

Як обов’язкова здача сільсько-господарських продуктів була звернена на знищення заможнішого селянства, так і “надзвичайний податок” впарі [illegible] “революційним податком” [illegible] на меті знищити середню верству [illegible] Галичині. [illegible] Галичині українського пролетаріяту майже не було, тому тут треба розуміти чужий напливовий елемент. Отже, влада силою факту мала знаходитися [illegible] руках робітників — неукраїнців. Ствердження влади, що пролетаріят “не хоче крови”, означало власне те, що [illegible]

невиконання тих наказів буде пролита кров. [illegible] міжчасі Галревком видав також наказ, щоб по всіх повітових центрах, [illegible] навіть і по селах творити місцеві че-ка, які мали взяти [illegible] облік та під контролю торговельні склади по містах та господарства багатших селян. Купцям і торгівцям погрожувано пролиттям крови, [illegible] разі невиконання урядових розпоряджень, так само погрожували і селянам конфіскатою землі та передачі її біднякам.

Проте, самими розпорядженнями совєтська влада [illegible] Галичині [illegible] обмежувалася, вона хотіла мати контролю над кожним кроком усіх верств, [illegible] в тому і селянства, [illegible] силою природних обставин сільського господарства було ще мабуть найбільш незалежним, працюючи на ріллі та збираючи [illegible] неї плоди. Щоб цю контролю скріпити над селянином, а зокрема, щоб мати контролю над тим, скільки той чи інший господар на селі зібрав зерна, совєтське командування висилало червоноармійців, нібито, на допомогу селянам у часі жнив. Але, як відомо, такої допомоги потребували не бідні селяни, але багатші господарі, які мали більше роботи ніж самі могли обробити зі своєю родиною, або залишені панами фільварки.* [illegible] того ясно, що совєтській владі, яка висилала червоноармійців на сільсько-господарські роботи, не йшлося про добро селянських мас, але про те, щоб якнайскорше і якнайбільше зібрати харчових продуктів для потреб голодуючої [illegible] тоді Росії.

Так само жорстоку політику розпочав Затонський супроти "кляси визискувачів", тобто маєтних людей, багатших селян та середньої кляси, "буржуазії", або, іншими словами, тих людей, які найбільше вложили в екномічну розбудову країни' [illegible] [illegible] тому і в розвиток української культури й науки. Їх не тільки позбавлено права голосувати, але їхніх дітей позбавлено права вступу у високі школи, [illegible] також на них накладано раз-по-раз різні податки, що скорше чи пізніше привело [illegible] цю верству до економічної руїни.

Про те, що совєтській владі, тобто Галревкомові, [illegible] зокрема його голові Затонському [illegible] йшлося про добро бідного та збідованого населення Галичини впродовж останніх шести років, [illegible] найбільш характеристичним був випадок із захопленим товаровим потягом. У Бродах Червона Армія захопила великий товаровий потяг, навантажений сільськогосподарськими

* А чейже відомо, що власне багатших селян-куркурів большевики вважали своїми природними ворогами і, як таких, їх вони мали [illegible] пляні знищити.

машинами, що їх поляки намагалися вивезти [illegible] Галичини, але не вспіли перед большевицьким наступом. На засіданні Галревкому Затонський заявив, що воєнну здобич треба вислати до Москви. Проти такої настанови виступали деякі члени, які вимагали, щоб здобуті машини залишити в Галичині та розподілити їх поміж селянами, господарства яких були знищені воєнними діями. Однак Затонський на те не погодився і таки відіслав усе до Москви, як тільки направлено знищені залізні дороги.[58]

Большевики не довго були [illegible] Галичині, але їхня поведінка скоро показала їхнє правдиве обличчя і "розвіяла початкові надії деякої частини наших громадян на полегшення політичних і господарських умов по вигнанні польських окупантів — пише Гірняк. — Наслідок галасливої та пустословної пропаґанди большевицьких гасел і нещасного грабування населення був такий, що большевиків зненавиділи всі верстви і просили Бога, щоб визволив їх від цієї пошести."[59]

Бібліографічні примітки

1. *В.І. Ленін про Україну.* Частина 2. Київ: Вид-во Політ. літ-ри України, 1969, стор. 47
2. Гірняк. *Останній [illegible] траґедії...,* стор. 221.
3. А. Г. Ткачук. "До 50-річчя Галицької СРР". *Укр. Істор. Журнал,* No. 1970, там же, стор. 116
4. Там [illegible]
5. І. Бундз. "Перший прихід большевиків до Теребовлі [illegible] 1920 р." — *Теребовельська земля,* стор. 55.
6. Там [illegible]
7. *Під прапором жовтня,* стор. [illegible]
8. Там [illegible]
9. Там же, стор. 380
10. Ткачук, Цит. праця, *Там же,* стор. 117
11. О. Ю. Карпенко. "Радянська влада [illegible] Західній Україні" — *Вісник АН УРСР,* рік 26, 1955, стор. 13
12. Тищик. Галицька СРР, стор. 118
13. Гірняк, Цит. праця, стор. 237
14. І. Романюк. "Спогади про Мельниччину та Борщівщину" — *Чортківська округа,* стор. [illegible]
15. О. Залеський. "У шістдесяту річницю "чуда над Вислою" — Новий Шлях, р. 51, ч. 44 (1 листопада 1980 р.), секція 2, стор. 12
16. Ткачук, Цит. праця, Там же, стор. 117
17. *Під прапором жовтня,* стор. 431
18. І. Максимчук. Цит. праця. Там же, стор. 118; О. Залеський, названа праця, Там же, стор. 12
19. А. Г. Ткачук, Цит. праця, Там же, стор. 118

20. Гірняк, Цит. праця, стор. [illegible]
21. Залеський. "Галревком" — машинопис, стор. [illegible]
22. Там [illegible]
23. Там [illegible]
24. Там же
25. Там же, стор. 237
26. Там же, стор. 238
27. Там же, стор. 237
28. Там же, стор. [illegible]
29. *Під прапором жовтня,* стор. 516
30. Там же, стор. 569
31. Там [illegible]
32. Там [illegible]
33. І. Бродян. ——Глещава [illegible] роках 1914-1926" — *Теребовельська земля,* стор. 578
34. Гірняк, Цит. праця, стор. [illegible]
35. Там же, стор. 241
36. Там же, стор. 253
37. Під прапором жовтня, стор. 597
38. Там [illegible]
39. Там же
40. Там [illegible]
41. Там [illegible]
42. Там [illegible]
43. Ткачук, Цит. праця, Там стор. 118
44. *Під прапором жовтня,* стор. 597-598
45. Там [illegible]
46. І. Романюк, Цит. праця, Там же, стор. [illegible]
47. Галушко. *Нариси історії КПЗУ,* стор. 57
48. Гірняк, Цит. праця, стор. 250; І. Максимчук, Цит. праця, Там же, стор. 120-121
49. Гірняк, названа праця, стор. [illegible]
50. Там же, стор. 250-251
51. Там [illegible]
52. Там же, стор. 252
53. Ткачук, Цит. праця, Там же, стор. 117
54. Там [illegible]
55. Там [illegible]
56. Там [illegible]
57. Там [illegible]
58. Гірняк, Цит. праця, стор. [illegible]
59. Там же, стор. [illegible]

X. КІНЕЦЬ

ГАЛИЦЬКОЇ СОВЄТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Свої погрози розправитися [illegible] українською галицькою інтеліґенцією Затонський не встиг здійснити,* бо [illegible] [illegible] той час ситуація на польському фронті раптово мінялася [illegible] користь поляків. Вже [illegible] перших днях вересня поведінка Затонського виявляла певне занепокоєння. "Він був постійно зденервований, раз-у-раз бігав до телеграфічно-телефонної установи, де перебував цілими годинами, розмовляючи [illegible] большевицьким командуванням на фронті, то з Києвом і Москвою"[1], бо ж він був також і членом Революційної Військової Ради 14-ої Армії. Що на фронтах не все було гаразд, вказувало ще [illegible] те, що у прифронтових часописах зникли повідомлення про успіхи Червоної Армії під Львовом і Варшавою, [illegible] не було вже самовпевнених вісток про близький кінець панської Польщі.[2]

Намагання большевицького командування заволодіти одночасно і Львовом і Варшавою виявилося труднішими, як це передбачувалося у плянах. Дату захоплення Львова пересували декілька разів [illegible] до 19 серпня. Але поляки завзято обороняли

---

* "Погрози Затонського большевики здійснили в часі другої окупації [illegible] 1939-1941 роках. Залишені ними тюрми перед наступом німецьких військ у червні 1941 року по більших містах Галичини та взагалі Західньої України були заповнені помордованими і тортурованими жертвами большевицького НКВД — славнозвісного переємника Че-ка. Всіх тих, яких переслідували поляки, які сиділи по польських тюрмах і [illegible] славнозвісній польській Березі Картузькій, як політичні в'язні, большевицьке НКВД виарештувало [illegible] знищило. Чимало свідомого українського елементу большевики [illegible] в концентраційні табори Сибіру і Центральної Азії, без жодної провини супроти большевицького режиму. Там вони мучились і вмирали за те, що були свідомими українцями [illegible] вірними синами [illegible] народу. (Диви: М. Рудницька. *Західня Україна під большевиками, X. 1939*-VI; 1941: збірник. Нью Йорк: НТШ, 1958, [illegible] також *Злочини комуністичної Москви в Україні* [illegible] *літі 1941 р.* Нью Йорк, Пролог, 1960). Так [illegible] большевики поступали з в'язнями по цілій Україні.

його з цього пляну Будьонний так і не здійснив. На Західньому фронті Тухачевський мав кращі висліди і навіть зумів перейти на лівий берег Висли на північному заході від Варшави. 13 серпня він розпочав доволі успішний наступ на польську столицю і здавалося, що упадок Варшави є питанням найбільше кількох днів. Вслід за тим, Польський Революційний Комітет на чолі з Мархлевським прибуде до Варшави і проголосить Польщу совєтською республікою. Але так воно не сталося, бо маршал Ю. Пілсудський опрацював плян і зорганізував найбільшу військову операцію польсько-совєтської війни, в якій взяли участь V, I, II, IV і III Армії разом із пробоєвою групою. Цілою операцією керував сам Пілсудський і 16 серпня польська V-та Армія, під командуванням ген. Владислава Сікорського повела протинаступ в районі міста Демблін на південь від Варшави і прорвала совєстький фронт. Вслід за нею вдарили й інші польські армії і совєтський фронт заломився.[3] Ця операція, відома в польській історіографії як "чудо над Вислою", започаткувала відступ Червоної Армії на схід. З уваги на змінену ситуацію на західньому фронті, Тухачевський вимагав, щоб 1-ша Кінна Армія негайно припинила наступ на Львів та пішла на допомогу 12-тій Армії під Варшавою. Але Єґоров і Будьонний, за підтримкою Сталіна, не бажаючи грати підрядної ролі, не поспішали, бо все ще сподівалися, що їм удасться здобути столицю Галичини — Львів. До речі, ситуація під Львовом була так само багато надійна для Єґорова як і для Тухачевського під Варшавою.

21 серпня Єґоров інформував Тухачевського, що частини Червоної Армії через два-три дні повинні зайняти Львів, при чому він впевняв, що "в випадку виведення частин 1-ої Кінної Армії з бою, не взявши Львова, частини 14-ої Армії опиняться у дуже тяжкому положенні з огляду на присутність великих сил противника".[4] В такому випадку, очевидно, не можна розраховувати на захоплення Львова, а що найважніше, "треба було б числитися з можливістю, що частини 14-ої Армії будуть відкинені на свої вихідні позиції в районі Бродів..."[5]

Не зважаючи на пересторогу Єґорова, Будьонний таки вирушив з-під Львова у напрямі на Люблин, але по дорозі, 29 серпня, зустрінувся з рішучою обороною польської твердині Замостя, де стояли частини 6-ої української дивізії та польського 31-го полку піхоти під командою генерала Армії Української Народньої Республіки, Марка Безручка.[6] У своїх безуспішних намаганнях здобути твердиню і прочистити шлях на Люблин,

Будьонний задержався там до 31 серпня. Тим часом уже 23 серпня командування Південно-Західнього фронту повідомляло, що польські війська зайняли містечко Камінку Струмілову.[7]

24 серпня командування 14-ої Армії повідомляло, що "в галицькому районі наші частини форсували ріку Золота Липа й зайняли містечко Підгороддя і місто Рогатин та ведуть бої за переправу. Під Галичем ми займаємо лінію від 8 до 10 кілометрів на схід і південний схід від міста."[8] Отже, як видно з цього звідомлення, навіть Рогатин переходив з рук до рук й тому говорити про встановлення совєтської влади в Рогатинському повіті мабуть не має підстави. 4 вересня командування 14-ої Армії інформувало, що "вперті бої з наступаючим противником продовжаються. Ми залишили Буськ"[9],а польське командування повідомляло про захоплення його частинами Задвір'я і Перемишлян.[10] На наступний день знову прийшла вістка, що "на фронті Буськ-Гологори завважуються дуже вперті атаки ворога."[11] Отже, ситуація для большевицького командування гіршала з кожним днем.

12 вересня III-тя Польська Армія розгромила 12-ту совєтську армію та праве крило 14-ої і дійшла до річки Стир на Волині, де Будьонний також безуспішно намагався ставити опір зі своєю Кінною Армією.[12] Не дармувала й Армія УНР на правому березі ріки Дністер. У зв'язку з розгромом большевиків під Варшавою, вона розпочала 24 серпня наступ на північ, перейшовши Дністер у Нижневі та в районі Устечка. В перші дні Армія УНР мала успіхи, але большевики стягнули резерви і змусили [її] відійти знову за Дністер.[13]

14 вересня начальник оперативного штабу 14-ої Армії звітував, що "завважені підкріплення сил противника на польсько-українському фронті, зокрема на Стрийському відтинку, вказують, що польське командування підготовляє великий наступ, щоб нас відкинути до старого австрійського кордону. При тому можна догадуватися, що головний удар противника буде спрямований на Тернопіль з одночасним форсуванням Дністра.[14]

І в цих передбачуваннях начальник оперативного штабу не помилявся. Того ж самого дня розпочала наступ VI-та Польська Армія на Південно-Західньому фронті, яка силою двох дивізій з району Ходорова вдарила в північно-східньому напрямі на Зборів, а три дивізії вдарили на відтинку Перемишляни-Камінка Струмилова вздовж залізничної лінії Львів-Броди.[15] Так само не дармувала і Армія УНР, яка тієї ж самої ночі перейшла Дністер на відтинку між Нижневом та Заліщиками і "у навальному наступі

розгромила 14-ту совєтську Армію" і поставила її в неможливі для опору умови."[16]

Протягом наступних трьох діб Армія УНР з боями гнала перед собою частини 14-ої совєтської Армії і зробила понад 110 кілометрів дороги. 16 вересня українські частини зайняли місто Бучач, а 17-го Чортків. 18 вересня Армія УНР визволила від большевиків ціле південне галицьке Поділля і перейшла на лівий берег річки Збруч на півдні, а 19 вересня на півночі зайняла місто Волочиська на лівому березі Збруча. В цей спосіб вона перервала залізничну лінію большевицького відступу Тернопіль-Проскурів-Жмеринка.[17] Одночасно з північного заходу напирали на Тернопіль частини III-ої Польської Армії, і Тернополеві загрожувало оточення.

Наступ частин української Армії був такий нагальний, що навіть адміністрації більших центрів не були приготовані ані до оборони, ані до відступу. Один із учасників учительських курсів у Чорткові, що їх організував Відділ народньої освіти Галревкому, пише, що викладачі курсів, військовики Червоної Армії довідалися про розвал фронту щойно тоді, "коли з заліщицького шляху показалися частини, що відступали під натиском відділів армії отамана Петлюри". Очевидно, що вони не чекали, щоб побачити, що буде далі, але "зникли, обірвавши свої доповіді на чім попало."[18] Подібний випадок трапився в Борщеві. "Під час вечірнього перевишколу працівників повіт-ревкому, якийсь чекіст відвідав голову повіт-ревкому, (який сам тоді мав виклад), після чого той заявив, що мусить виклади перервати, і вийшов разом з чекістом і професором Сидоренком (також викладачем курсу — В.В.), заповівши виклад на наступний вечір. Але ще тієї самої ночі він зник з Борщева разом з працівниками-комуністами."[19]

Згідно з оперативним повідомленням штабу Південно-Західнього фронту про положення в районі дій 14-ої Армії, 19 вересня большевиків, за малими винятками, в Галичині вже не було.[20]

17 вересня 1920 р. частини Армії УНР розгромили ворожу колону 41-ої совєтської дивізії та звільнили місто Теребовлю разом з 600 полоненими польськими вояками, яких большевики провадили на схід.[21] В бою під Теребовлею український 4-ий Кінний ніженський полк захопив 500 полонених, більше 50 скорострілів, багато возів, навантажених всіляким військовим майном, канцелярії штабів разом з архівами 41-ої совєтської піхотної дивізії та її полків, а також радіостанцію та авто командира 41-ої дивізії.[22]

Ця несподівана зміна на фронті змусила Затонського до наглої втечі вночі 15-го (?) вересня 1920 р. Він зник з Тернополя разом зі своїм найближчим штабом, наказавши аґентам Надзвичайної Комісії та міліції евакувати все майно та акти Галревкому.[23] На другий день стали відступати полки 60-ої та 41-ої совєтських дивізій, а також і Ганка зі своїми співробітниками та реквірованими міліцією возами з награбованим у мешканців Тернополя майном.[24] Відкритим шляхом відступу для большевиків залишався ще напрям на Збараж і далі на північний схід на Староконстянтинів і Шепетівку. Першими, як звичайно, відступали обози та тилові частини, за ними йшла артилерія, а в кінці фронтові бойові частини. Але, як виявилося, большевицькі обози за короткий час побуту в Галичині "виросли до неймовірних розмірів", — як це стверджує один із очевидців, який мав нагоду у Збаражі обсервувати похід Червоної Армії на захід, а тепер у її відступі на схід. Їхали вони щось дві чи три доби, день і ніч без перерви по два-три ряди возів рівнобіжно. Уся дорога була ними завалена. В більшості це були не військові вози, а сільські підводи, навантажені часто таким не військовим добром, як швальні машини, друкарські машинки, грамофони, ґітари тощо."[25] Так виглядало визволювання "Робітничо-Селянською Червоною Армією" зруйнованої війною Галичини в 1920 р.

"Впадало в очі ще й те, — продовжує цей очевидець, — що піхотні полки 532, 533 і 534 60-ої дивізії, що вісім тижнів тому переходили через Збараж у переможному поході на захід, були тепер дуже нечисельні (по кілька десятків чоловік), навіть як і на тодішні революційні часи. Трудно було припускати, щоб криваві втрати були такі високі; деякі люди давали інше пояснення: багато бійців воліло поїхати обозами, щоб пильнувати своєї "добичі".[26] Були мабуть ще й інші причини, як наприклад, дизерція.

В саме полудне 19 вересня 1920 р. через місто Тернопіль, столицю Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки, відступив останній большевицький загін кінноти, а пополудні західню частину міста зайняли польські, а східню — українські війська.[27] Так закінчилося володіння Затонського, губернатора північно-східньої Галичини з ласки червоного диктатора Леніна, який ще кілька днів перед тим погрожував жорстоко розправитися з українською галицькою інтеліґенцією.

* * *

Коли в наступі на Галичину большевики намагалися гамувати свої грабіжницькі тенденції, щоб викликати добре враження серед населення і прихильність до себе, то при відступі їхня поведінка зовсім змінилася. Тепер, куди їхні частини проходили, грабежі і ґвалти були постійним явищем. У місті Підгайці, як це стверджує інший очевидець, большевики крім грабежів населення та спустошення і так зруйнованого міста, нічого корисного не зробили.[28]

Грабуючи по дорозі все що попало під руки, їм потрібний був транспорт, щоб те все перевезти. Тому вони забирали у селян тяглову силу, тобто коні й вози, потрібні для перевозу військового майна, а також і того, що вспіли награбувати. Це очевидно мало жахливі економічні наслідки. Наприклад, у селі Глещава Теребовельського повіту вони забрали так багато коней і возів, що люди практично не мали тяглової сили, щоб обробляти поля.[29]

Збараж був одним із останніх міст Галичини, яке большевики залишили, відступаючи 1920 р., і воно було одиноким залізничним сполученням найменш загроженим польськими та українськими військовими частинами. І тут, у Збаражі залишили вони довготривалий спомин по собі. Було це в неділю десь коло 6-ої години вечером, коли з тернопільського шляху надійшли большевицькі військові частини. Як тільки ввійшли вони до міста "кинулись на ринок і сусідні вулиці й почали грабувати все, що бачили і ґвалтували жінок. Що хвилини хтось кричав у розпачі і благав про допомогу. Це тривало до другої години попівночі."[30]

Як деякі мемуаристи стверджують, у вересні 1920 р. большевики так само панічно втікали з Галичини, як поляки із Правобережжя після прориву фронту кіннотою Будьонного. Цим разом большевики втікали перед нагальним наступом українських частин, які наступали з півдня й загрожували большевикам оточенням.

* * *

21 вересня 1920 р. останні частини Червоної Армії покинули Галичину без найменших виглядів на поворот у недалекому майбутньому. В московському щоденнику "Правда" в рубриці "Оборона совєтської Росії" (не совєтської України, а таки Росії — В.В.) під датою 22 вересня повідомлялося, що в "Тернопільському районі наші частини провадять завзяті бої коло міста Волочиська. В Гусятинському районі наші частини під

напором противника залишили ряд населених пунктів на 25-15 верств на південний схід від Гусятина."[31] Оба згадані міста розташовані над річкою Збруч, тобто східнім кордоном Галичини, й тим самим зовсім ясно вказують, що йдеться про територію, яка знаходилася на лівому березі річки Збруч, отже, поза межами Галичини. Галицька Соціялістична Совєтська Республіка втратила всю свою територію й, очевидно, перестала існувати, будучи штучним твором Російської Коміністичної Партії. У зв'язку з тим дальше існування Галицького Революційного Комітету було зайвим.[32]

23 вересня 1920 р. Затонський, на доручення Москви розв'язав Галревком і безславне його існування відійшло до історії чи, як це виявила дійсність, у забуття совєтської історіографії на ціле півстоліття. Сучасники Визвольних Змагань твердять, що, беручи до уваги безладдя, грабежі й насильство, якими позначалася большевицька влада в Галичині в 1920 р., період Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки належить до найчорнішої доби української визвольної війни після падіння московського царату й австрійської монархії.[33]

15 жовтня 1920 р. ЦК КПГ відбув своє останнє засідання, на якому вирішив передати усі свої функції створеному Політичному бюрові з п'яти членів. Так закінчилася леґальна діяльність Комуністичної Партії Галичини.

Про несерйозність совєтського підходу до Галицької ССР вказує ще й те, що в часі мирових переговорів з Польщею, поза заявою совєтської делеґації 24 вересня 1920 р. в Ризі, про "негативне святочне затвердження незалежности і суверенности Польщі і Росії і визнання України, Литви, Білоруси і Східної Галичини, нічого більше не зроблено. А в Ризькому мирному договорі, підписаному в березні 1921 р., проблема Східньої Галичини та Галицької Соціялістичної Совєтської Республіки зовсім поминена. Совєтські історики, щоб на когось зіпхати вину, обвинувачують уряд ЗУНР, що, мовляв, він був бездіяльний, до речі,який навіть не брав участи в переговорах. Правда, в Ризі була "уповноважена делеґація Української Національної Ради Східньої Галичини та її уряду" на чолі з Костем Левицьким, яка "мала на місці слідити за ходом нарад і, в разі потреби, внести протести проти вирішування галицької справи", бо вона була у компетенції Мирової Ради у Парижі. Отже, вже хочби з того видно, що уряд ЗУНР зовсім не припинив свого існування, але діяв, де міг в обороні права української Галичини на самовизначення.[34]

Наглий відступ большевиків врятував від тортур і смерти чимало українських патріотів, які вже перебували в тюрмах

Тернополя та інших міст північно-східньої Галичини.[35] Але, як виявилося, не всіх. На території Тернополя на цвинтарі, а також і на приватних городах і садах знайдено велику кількість помордованих жертв з практикованим чекістами пострілом у потилицю та зв'язаними руками. Серед них були теж поляки й жиди, з до останніх належав Ґроссман, старшина УГА.[36] Завдяки відходові большевиків врятувалося й галицьке селянство від жорстокої політики воєнного комунізму і невід'ємної їй насильної реквізиції харчових продуктів, як це було на східньо-українських землях.

Але на тому трагедія галицьких українців не закінчилася, бо з приходом польської адміністрації почалися нові переслідування за "співпрацю" з большевиками. В критичному моменті відступу большевиків з Галичини українська інтеліґенція, затруднена в різних відділах большевицької адміністрації, знайшлася перед дилемою, що робити. Залишатися в Галичині — означало наражати себе на цілком певні переслідування з боку поляків, з жорстокістю яких вони були прекрасно ознайомлені. Друга можливість була виїхати з большевиками на схід і своєю працею допомагати розбудовувати комунізм, з яким ідеологічно вони не мали нічого спільного. У виборі між відомим з польського боку, а невідомим з большевицького — багато з них вибрали невідоме і виїхали на схід, де вони майже всі загинули в часі большевицького терору тридцятих років. Очевидно, що вибір на виїзд на совєтську Україну підкошував і так нечисленні інтелектуальні сили Галичини, що на довшу мету було корисним тільки для польської політики винародовлення українського елементу.

На щастя, не всі ті, яких силою притягнено до прац в большевицькій адміністрації, виїхали на схід. Чимало з них поскривалися, де могли, щоб уникнути перших переслідувань, а потім уже виходили на яву. Вони сподівались, що польська адміністрація братиме під увагу усі обставини, тим більше, що в той час Галичина ще не була визнана як складова частина Польщі, а тим самим громадяни Галичини юридично ще не були польськими громадянами. Але на пімсту поляків довго не довелося чекати. Скоро після наладнання польської адміністрації почалися масові арешти не тільки тих, що співпрацювали з большевиками, але взагалі свідомих українців під претекстом співпраці. Для прикладу варто згадати, що навіть Осип Маковей, що сам був змушений утікати перед совєтською "революційною законністю" на Буковину, був також

арештований за співпрацю з большевиками, під закидом "державної зради". Він відсидів у Чортківській тюрмі шість тижнів на початку 1921 року, де зазнав відомих польській поліції шиканів та знущань. Цей побут у польській тюрмі погано відбився на його здоров'ю, яке від того часу підупало і привело остаточно до його передчасної смерти в 1925 році.[37]

Перша большевицька окупація в 1920 р. тривала коротко, але вона мала далекосяглі наслідки. Вона показала велику прірву поміж большевицькою голословною пропаґандою, і дійсністю. Населення північно-східньої Галичини із центром у Тернополі мало нагоду переконатися, яку то свободу несли большевики під гаслом "визволення" робітників і селян з-під панського ярма. Переконавшись у фальшах і облуді московського типу інтернаціоналізму, населення Галичини, а зокрема молодше покоління, радо підпадало під впливи ідеології українського націоналізму, який, відкинувши теорію клясової боротьти, закликав усі верстви українського народу до боротьби за самостійну й соборну українську державу. Гасло "наша сила в нас самих" стало девізою у боротьбі за права українського народу під польською окупацією від 1920 аж до 1939 року, тобто до упадку польської держави. На протязі тих двох декад комуністична ідеологія не мала успіхів серед населення Галичини, власне завдяки першій большевицькій окупації, як і, очевидно, завдяки антиукраїнській політиці Москви на території т. зв. Української Совєтської Соціялістичної Республіки, де голод і терор були основними засобами упокорення українського народу.

Бібліографічні примітки

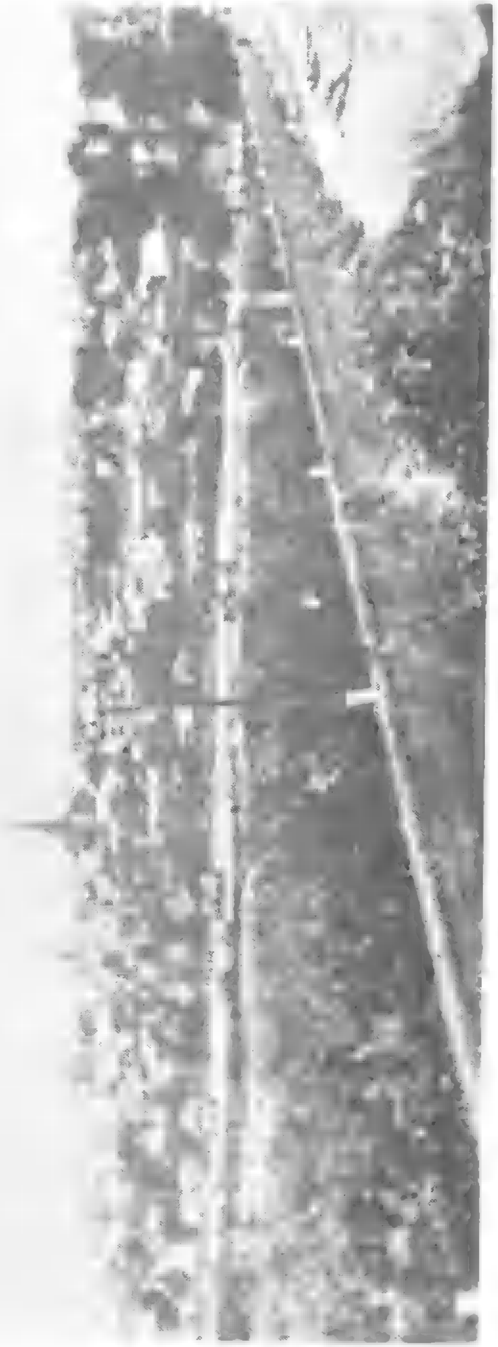
1. Гірняк, *Останній акт трагедії..*, стор. 252
2. З. Храпливий. "Збараж у 1918-1920 роках" — *Збаражчина*, том I, стор. 639
3. W. Pobog-Malinowski. Najnowsza historia polityczna. Polski. Лондон, 1967, том 2, стор. 508-512
4. *Директивы командования фронтов*, том 3, стор. 261
5. Там же, стор. 262
6. *Українсько-московська війна 1920 року в документах.* Варшава, 1933, ч. 1, стор. 153
7. Pobog-Malinowski, Цит. праця, стор. 523
8. *Директивы командования фронтов*, том 3, стор. 262
9. *Правда* (Москва), No. 181, 25 серпня 1920
10. Pobog-Malinowski , Цит. праця, стор. 523

11. *Гражданская война на Украине,* том 3, стор. 452
12. *Українсько-московська війна,* стор. 214
13. Там же, стор. 153
14. *Гражданская война Украине,* том 3, стор. 496
15. Pobog-Malinowski. Цит. праця, стор. 524
16. *Гражданская война на Украине,* том 3, стор. 234
17. Там же;
18. М. Соневицький. "Чортківська гімназія Українського ПедагогічногоТовариства" — *Чортківська округа,* стор. 94
19. Ів. Романюк. "Спогади про Мельниччину та Борщівщину" — *Чортківська округа,* стор. 532-533
20. Гражданская война Украине, том. 3, стор. 507
21. Українсько-московська війна, стор. 232
22. Там же, стор. 232-233
23. Гірняк, Цит. праця, стор. 253; Коли покинув Тернопіль Затонський — не устійнено. Гірняк каже, що це було 12-го вересня, а автори збірника "Тернопільська область" (Історія міст і сіл Української РСР) кажуть, що Політбюро КПСГ провело своє останнє засідання 21-го вересня 1920 р., якому "прийняло рішення про евакуацію Галревкому. Працівники Тернопільського ревкому і парткому разом полками 60-ої і 41-ої радянських дивізій відійшли Збараж", отже, не скорше як 21-го вересня. Натомість польський історик Побуґ-Маліновський, автор праці *Najnowsza historia polityczna Polski* твердить, що большевицька адміністрація залишила Тернопіль 18 вересня (2-е вид., том 2, стор. 524). "Хроніка міста Тернополя" у збірнику *Шляхами Золотого Поділля,* (том 3, стор. 19) пише, що "большевики держали Тернопіль від 26-го липня до 20-го вересня", що становило 55 днів большевицького панування. Тим у збірнику "Тернопільщина", що появився Києві 1974 р. редакцією С.П. Нечая та інших, твердження, що "п'ятдесят днів над Тернополем майорів прапор свободи" (стор. 10). Це означало б, що 15-го вересня Тернополі було большевицької цивільної адміністрації. На базі доступних інформацій доводиться однак ствердити, що 19-го вересня 1920 р. большевицькі війська опустили Тернопіль, польсько-українські війська ввійшли до міста. Це зрештою стверджує також І Б.Й. Тищик, кажучи, що "19 вересня білопольські війська захопили столицю ГСРР — Тернопіль, 21 вересня підійшли до р. Збруч". *(Галицька СРР,* стор., 195).
24. Максимчук. "Тернопіль у серпні 1920." Там же, стор. 124
25. Храпливий. "Збараж у 1918-1920 рр." — *Збаражчина,* т. 1, стор. 639-640
26. Там же, стор. 640
27. Максимчук, Цит. праця, там же, стор. 124
28. М. Черевко, Минко Винниць, Я. Сена. "Хроніка-опис міста Підгайці". *Підгаєцька земля,* стор. 197
29. І. Бродян. "Глещава у роках 1914-1926". *Теребовельська земля,* стор. 575

30. *Збаражчина;* збірник споминів і матеріялів. Редколегія: А.Батюк і ін. Торонто, Об'єднання Збаражчан Америки Канади, 1968, стор. 516
31. *Правда,* No. 211, 23 вересня 1920, стор.
32. Черевко та ін. Цит. праця, там же, стор. 197
33. Гірняк, Цит. праця, стор. 253
34. Лозинський, *Галичина,* стор. 214
35. Максимчук. Цит. праця, стор. 119
36. Там же
37. Верига. *Там, де Дністер крутоʼється,* стор. 135-139

Арнольд Бараль
Голова Відділу народного господарства Галревкому

ВИД НА МІСТО ТЕРНОПІЛЬ СТОЛИЦЮ ГАЛИЦЬКОЇ ССР

XI. "ЖИТТЯ ОБІРВАЛОСЯ ТРАГІЧНО..."

Деякі совєтські історики твердять, що з відступом Червоної Армії з Галичини "тисячі трудящих Західної України разом з нею відійшли на Схід, де продовжували боротьбу за торжество ідей Великого Жовтня".[1] Це, очевидно, мало б означати, що совєтська влада в Галичині була така популярна, що "тисячі трудящих" воліли покинути свою вужчу батьківщину, ніж розпрощатися з совєтською системою правління. Однак на ділі воно було далеко не так. Перш за все, слово "тисячі" є великим перебільшенням, що зрештою, є типовим для совєтських авторів, щоб усе перебільшувати або применшувати в залежності від того, що є корисним для комуністичної партії. Правдою є, що чимало осіб, які були включилися чи навіть були примушені працювати в адміністрації Галицької ССР, боялися польської імсти, яку вони знали, що прийде, зі страху покинули рідні сторони, й пішли на землі Східньої України на невідоме завтра. Вважали вони, що вибирають одне із менших лих. Однак, говорячи про ті "тисячі трудящих", які виїхали "продовжувати боротьбу за торжество ідей Великого Жовтня", совєтські історики забувають при цьому додати, як закінчили вони свій життьовий шлях у Совєтському Союзі. Вони ж на доручення Москви, з волі чи неволі, творили Галицьку Совєтську Республіку проти волі населення Галичини та проти інтересів української нації взагалі. З уваги на те, варто згадати про них бодай короткими біографічними замітками.

Володимир Затонський, голова Галицького Ревкому, хоча й не був галичанином, але з уваги на його ролю в організації Галицької РСР заслуговує на окрему згадку. Сучасні совєтські біографи твердять, що "на всіх постах, куди б не направляла його, партія, він залишався справжнім ленінцем".[2] На практиці — це означало, що слово Леніна і Комуністична партія були для нього всім, воля Леніна була для нього законом. Усіх опонентів і Леніна і Компартії він готов був власною рукою знищити, як це він сам заявляв на зборах тернопільської інтелігенції напередодні своєї втечі з Тернополя, і зрештою, він говорив правду.

В березні 1921 р. Затонський разом з Троцьким і Тухачевським криваво здушував Кронштадське повстання моряків, тих самих, які в листопаді 1917 р. допомогли большевикам дістатися до влади. Тепер, переконавшись, що большевицька дійсність дуже далека від їхньої пропаґанди, вони повстали проти большевицького режиму під кличем “Вся влада совєтам без большевиків.” Затонський за свою участь у масакрі переможених моряків, де більшість із 14.000 загинула, а решту арештовано, дістав найвище бойове відзначення — орден Червоного Прапора.[3]

Осінню того ж року Затонський разом з большевицькими полководцями Г. Котовським та О. Єґоровом (большевицька “тройка”) ліквідував повстанський рух на Правобережжі. За його наказом розстріляли 359 українських вояків, які попали в большевицький полон під час Другого Зимового походу під Базаром на Волині. Тут Затонський виявив себе неабияким ренеґатом українського народу.

За свою вірну службу Москві, Затонський з її ласки займав різні високі партійні та державні пости. В 1925-1937 р.р. він був кандидатом у члени Центрального Комітету Всесоюзної Комуністичної Партії большевиків та членом Політбюра Центрального Комітету КП(б)У, тобто керівних органів комуністичної партії, яка в СССР є всемогутньою, бо стоїть вище Верховного Совєту (парляменту) й уряду СССР. Він також був членом Центрального Виконавчого Комітету СССР — найвищого виконавчого органу СССР — та членом Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету, начальником політичного правління Української Військової округи (1924-1925), секретарем ЦК КП(б)У в 1925-1927 рр.; він же ще двічі був народним комісарем освіти в Україні (1922-1923 і 1933-1938) та народним комісарем Робітничо-Селянської Інспекції УССР 1927-1933, а також займав багато інших важливих посад у партії і державній адміністрації. Одним словом, Затонський втішався всіма найбільшими почестями і привілеями, які тільки мають комуністичні вожді в СССР.

Але, як то кажуть, що має початок, мусить мати і кінець, бо нічого вічного немає. Так сталося і з Затонським. За часів славнозвісної “єжовщини”, НКВД, переємник колишніх Чека-ҐПУ, відкрив”, що вірний сораґник Леніна Володимир Затонський не був “благонадійним”. Про це він переконався в Москві, коли його сторожа не впустила на засідання пленуму ЦК Всесоюзної Комуністичної партії большевиків у жовтні 1937 р. З листопада

ввечері Затонського арештували під закидом приналежности до української національної фашистівської організації. Не помогли йому ні його дотеперішні осяги в боротьбі з“контрреволюцією”, ані його ордени, що їх він отримав за нищення своїх власних братів-українців в ім'я московського інтернаціоналізму і, як подає совєтський автор, “29 липня 1938 року його життя трагічно обірвалося”.[4] Його розстріляли так само, як і він колись розстрілював у казематах Че-ка. Згідно з пануючою в СССР “революційною законністю”, НКВД розстріляло і його дружину[5] за те тільки, що була його дружиною й не донесла своєчасно до органів ҐПУ про “націоналістичні ухили” свого чоловіка. Так неславно закінчилася кар'єра першого й останнього голови Галицького Революційного Комітету.

Коли ж так траґічно закінчив Затонський, то чого ж можна було сподіватися іншим членам Галревкому, які були галичанами з народження, а в тридцятих роках була переведена спеціяльна нагінка на галичан, як на “шпигунів західнього капіталізму”, незалежно від того, як вони виявили себе на службі в СССР взагалі, а в УССР зокрема.

Михайло Баран, близький співробітник Затонського і заступник голови Галревкому, також відступив на схід з Червоною Армією. Він був власне одним із таких галичан, які продовжували боротьбу за “торжество ідей Великого Жовтня”, Ще на весні 1919 р. він разом з М. Левицьким запрошував Червону Армію, щоб вона “визволила” Тернопіль від українських військ. Від половини серпня 1920 р. він був представником, тобто “амбасадором” Затонського при Польському Революційному Комітеті у Мінську, а від 21-го вересня 1920 р. брав участь у совєтсько-польських переговорах у Ризі у складі совєтської української делеґації, як нібито відпоручник Галичини. По заключенні Ризького договору Баран був назначений комісарем Школи Червоних Старшин у Києві. На цій посаді він зорганізував у вересні 1921 р. провокацію, яка допомогла викрити зв'язки колишніх старшин УГА, що працювали викладачами у Школі Червоних Старшин, з місцевою українською підпільною організацією. У наслідок цієї провокації багато старшин викладачів большевики арештували й розстріляли. Тільки кільком удалося висмикнутися з Києва, заки Че-ка вспіло їх арештувати.[5]

Після розв'язання Школи Червоних Старшин Баран був переведений на інші партійні та адміністраційні роботи в Україні. На початку 30-х років він був головою Відділу Аґітації і

Пропаґанди Київського обласного партійного комітету. Та вже [illegible] його галицьке походження викликало підозріння у ҐПУ, яке саме в тих часах повело широку нагінку на галичан. Павло Постишев та Станіслав Косіор, секретарі КП(б)У з ласки Сталіна, 1932 р. обвинуватили його у приналежності до підпільного протибольшевицького бльоку українських націоналістичних партій, організації вигаданої самим ҐПУ. Вслід за тим Баран був арештований і сидів у тюрмі чи концентраційних таборах, аж поки його не розстріляли 4 листопада 1937 р.,[6] як небезпечного "ворога народу". Так закінчилася кар'єра Михайла Барана.

Михайло Левицький, член керівної п'ятиособової колеґії Галицького Революційного Комітету й голова Відділу внутрішніх справ, відданий член Російської Комуністичної Партії та співробітник Че-ка. Російська Комуністична Партія використовувала його ще на початку 1919 р., вислався до Галичини на підривну роботу проти уряду Західньо-Української Народньої Республіки в користь большевицької революції. І виказане до нього довір'я він вповні виправдав, за що тішився ласками Затонського. З ліквідацією Галицької Совєтської Республіки М. Левицький виїхав на Схід і в 1921 р. він уже був на дипломатичній службі як повноважений представник Української ССР і голова торговельної місії у Чехословаччині, а також як представник УССР у Відні, Австрія. У торговельних переговорах з чехами Левицький ставив, як передумову підписання торговельного договору поміж Українською ССР і Чехословаччиною, ліквідацію "петлюрівських організацій" й вимагав, щоб чехи перестали підтримувати антисовєтські осередки взагалі.[7]

Будучи на дипломатичній службі у Відні і в Празі, він намовляв українських еміґрантів-галичан, які перебували в Чехословаччині й Австрії, щоб вони верталися в Україну,[8] а там дістануть добру роботу й виконуватимуть корисне діло для батьківщини. Чимало послухало, як наприклад, відомий географ проф. Степан Рудницький, Олександер Бадан, Григорій Коссак, і та ін. і виїхали в Україну. Коли ж у 1930-их роках почалася нагінка совєтських органів безпеки на галичан, всіх їх виарештовано й порозстрілювано.

З 1924 року Левицький працював як голова Українського Державного Страхування (Асекураційне товариство), пізніше завідував секцією Народнього Комісаріяту Робітничо-Селянської Інспекції, а згодом був секретарем Житомирського окружного комітету КП(б)У. З Житомира він переїхав до Харкова,

де був завідуючим відділу ЦК КП(б)У. В червні 1930 р. на XI-му з'їзді КП(б)У Левицький був обраний кандидатом у члени ЦК КП(б)У. Але на тому його партійна і політична кар'єра закінчилася.

В 1930-х роках росіянин Павло Постишев та поляк Станіслав Косіор проводили "чистку" у партії від ненадійного українського елементу. В той [illegible] час почалася ліквідація деяких осягів "українізації", яку проводив Скрипник. Помимо всіх зусиль Левицького показати себе дійсним інтернаціоналістом, він також попав на список "ненадійних". Його, разом з Карлом Савричем (Максимовичем), з яким він намагався організувати Комуністичну Партію Східньої Галичини в 1919 р., та Михайлом Бараном обвинувачено у приналежності до вигаданого совєтськими органами безпеки Українського Національного Центру, що його нібито [illegible] очолювати проф. Михайло Грушевський. Обвинувачення видвигнув таки [illegible] секретар КП(б)У С. Косіор, який заявив, що члени цього центру "діяли на гроші польських поміщиків і капіталістів і німецьких фашистів."[9] Як Левицького, так і Саврича НКВД розстріляло в 1933 р., не поставивши їх навіть під суд. Сучасні совєтські партійні історики твердять, що Саврич [illegible] би був бути першим головою Комуністичної Партії Галичини нібито оформленої в лютому 1919.[10]

Федір Конар (Палащук), спроневірившись в очах Затонського у зв'язку з кореспонденцією до В. Винниченка, був висланий до Москви на "перевиховання". Там скоро розпізнали його інтелектуальні здібності і зробили його головою державного видавництва. Він був одним із тих галичан, які найвище заавансували в СССР. Був на посаді заступника Народнього комісаря для сільсько-господарських справ в Москві.

Весною 1933 р. ҐПУ оголосило, що воно відкрило антисовєтську конспірацію, й у зв'язку з тим арештувало 75 осіб з Наркомату сільського господарства на чолі з Ф. Конаром. "Всі вони, — говорилося в повідомленні ҐПУ, — були державними урядниками з роду землевласників і намагалися саботувати державне сільське господарство в Україні, Північному Кавказі і в Білорусі."[11] Крім того, Конара обвинувачували також у політичній контрреволюції, що, мовляв, він разом з Юрком Коцюбинським, тим самим, який допомагав встановляти большевицьку владу в Україні, був зв'яковим до українських націоналістів поза [illegible] СССР.

Нікого з цих 75 осіб не ставили під звичайний суд; їх засудив совєтський "революційний трибунал", тобто [illegible] ҐПУ. Згідно з совєтською "революційною законністю" Конара та 34-ох його

співробітників засуджено на кару смерти через розстріл., 22-ох обвинувачених засуджено на десять років кожного, а 18-ох на вісім років ув'язнення..."[12]

Конар був, мабуть, переконаним комуністом, але не большевиком, а українським патріотом, який уболівав над нещастям українського народу, яке йому приготувала Москва у формі штучного голоду у 1932-1933 рр. Однак обвинувачування його, як і його співробітників, у намаганнях саботувати совєтське сільське господарство, зокрема в Україні і на Кубані, де саме в той час шалів штучно створений Москвою голод, то це все були звичайні вигадки орґанів безпеки. Згідно з деякими твердженнями (Н. Гірняк), Конара видала його власна жінка, яка була співробітницею Че-ка. Якщо воно дійсно так, то це була неабияка іронія долі. Він бо якраз, щоб не наразити своєї дружини з сином на переслідування Че-ка, ще в Тернополі, відмовився втікати від большевиків після того, як Галчека відкрила його з'вязки з Винниченком.[13]

Іван Немоловський, секретар Галревкому та голова Фінансового відділу, зник з політичного горизонту зовсім безслідно. Він стояв осторонь усякої політики в Галичині, а пізніше його мабуть большевики зліквідували, разом з іншими боротьбістами, які перейшли були у 1920 р. до КП(б)У, намагаючись під большевицькими прапорами будувати радянську Україну. В 1922 р., він виступав ще як критик-мистецтвознавець, вповні підпорядкувавшись вимогам Компартії. Пізніше доля його невідома. Можливо він був зліквідований тоді, коли Москва вичищувала Компартію від боротьбістів.

Іван Сіяк також відійшов на схід разом з большевиками в 1920 р. й, річ ясна, маючи знайомство з самим Леніном, він повинен би був зробити кар'єру, тим більше, що мав за собою деякі заслуги. В Україні він занимав доволі високі посади, а в кінці був головою Харківської Колегії оборонців (тобто адвокатів), а також працював викладачем в Інституті марксизму-ленінізму в Харкові. В половині 1920-х років він спровадив ще і свого брата з Галичини — Миколу Сіяка, але на початку 1930-х років обидва вони безслідно зникли. Так Москва подякувала Сіякові за його намагання усунути уряд президента Є. Петрушевича та встановити большевицьку владу в Галичині.[14]

Мирослав Гаврилів, голова Відділу народної освіти Галревкому, виїхавши з Галичини на Совєтську Україну у вересні 1920 р.,працював як голова Інституту Народної Освіти в Харкові аж до 1930-х років. Після самогубства М. Хвильового літом 1933

р., він також поповнив самогубство, щоб не попасти до катівень ҐПУ, залишивши жінку вдовою. За часів єжовщини ҐПУ арештувало і його дружину та жахливо знущалося над нею, а опісля заслало її на північ до концентраційних таборів, де вона й померла 1943 року.[15]

Так само без сліду загинув і брат Мирослава, *Корнило Гаврилів,* завідуючий Відділом народного здоров'я, Михайло Козоріс, відомий також як письменник, та Омелян Паліїв, обидва були по черзі завідуючими Відділом військових справ, Данило Кудря, завідуючий Харчовим відділом Галревкому, та інші.

Не обминула лиха доля й *Федора Замору,* голову Тернопільського повітревкому, шурина Мирослава Гаврилова (обидва вони були одружені з сестрами Левицькими). Хоча він і приєднався до большевиків на весні 1920 р., але був чесною людиною і порядним українцем, який перед ніким не вислуговувався. Виїхавши на схід зі страху перед польськими переслідуваннями, учителював у середній школі у Полтаві. На початку 30-х років йому наказано було покинути Україну і переїхати до Російської Совєтської Республіки. Але далеко він не виїхав і задержався таки у місті Білгороді на Слобожанщині, яке тоді належало до РСФСР і там далі працював у шкільництві. Під час єжовщини його арештував НКВД і дальша доля його не відома. Відомо однак, що він помер 1942 р., але серед яких обставин, застрілили його чи замучили в концентраційному таборі, неможна було довідатися.[16]

Дружина Замори не виїхала з ним до Білгороду, але з дітьми перейшла жити до Харкова. Після арешту Замори НКВД арештувало і її та заслало до Казахстану. Коли в часі війни Сталін проголосив амнестію, вона повернулася в Україну й останні дні свого життя перебувала у Львові.[17]

Варто підкреслити, що навіть *Василь Порайко,* "головнокомандуючий" Червоної Галицької Армії, який також віддав усі свої сили для поширення "інтернаціоналізму" серед вояків УГА, а пізніше доказував свою лояльність совєтському режимові, будучи прокурором УССР у Харкові, де послушно виконував розпорядження ҐПУ, також не обминув своєї долі, яка була призначена всім свідомим українцям, а зокрема галичанам. За свою вірну службу він був у 1927 р. "обраний" до Центрального Комітету КП(б)У і там вірно виконував накази Москви навіть у таких жорстоких роках для України, якими були 1932-1933. Завдяки тому, що він був членом ЦК КП(б)У, Порайко мав честь бути обвинуваченим разом з головою уряду УССР, Панасом Любченком, зі своїм протектором В. Затонським та іншими

членами Політбюра ЦК КП(б)У, у приналежності до української фашистівської організації, яка начебто мала за завдання "створити буржуазну українську державу на взір фашистівської".[18] 25 жовтня 1937 р. Порайка розстріляли, без найменшої можливости для судової оборони.

Не краща доля стрінула й українського письменника жидівського роду, ***Івана Кулика,*** що був головою Відділу пошти і телеграфу та Всегалицького видавництва Галревкому. У листопаді 1920 р. він був призначений секретарем окружного комітету КП(б)У, а пізніше міського комітету Кам'янці Подільському та був редактором журналу *Червоний Шлях*. З 1924 по 1927 рік був він совєтським консулом у Канаді, де активно виступав проти українського національного руху, чим заслужив собі признання Москви. Повернувшися до СССР, Кулик працював на різних відповідальних партійних посадах і 1934 р. був обраний головою Радіокомітету УССР, директором партійного видавництва УССР і входив до складу ЦК КП(б)У так само як і Порайко.[19] Як довірений партії він досліджував "помилки" та "ухили" Олександра Шумського та Миколи Хвильового та інших "ваплітян" від партійної лінії й очевидно оскаржував їх.Словом побував на вершинах нової комуністичної "аристократії" Україні. Але це все не зберегло його від трагічного кінця. Може, власне тому, що Кулик був українським письменником. НКВД заарештував його 1937 р. і, зазнавши совєтських тюрем і концлаґерів, що їх він своєю підтримкою большевицької влади помагав розбудовувати, помер 14 жовтня 1941 р.[20]

Карло Саврич, нібито перший голова Комуністичної партії Галичині, який свої комуністичні переконання й підривну роботу мусів утікати окупованої поляками Галичини до Австрії. В 1922-24 рр. працював секретарем совєтського посольства Варшаві, від 1924 р. перебував СССР, де дослужився почесті бути обраним до ЦК КП(б)У на IX з'їзді 1925 р. "В 1933 р., його, — як це твердить совєтський біограф П. Арсенич, — було безпідставно обвинувачено розколі партійних рядів,"[21] 1937 р. він загинув десь у совєтських таборах смерти, так що навіть докладна дата його скону відома. Так заплатила йому Москва його вірну службу.

Подібна доля зустрінула й багатьох інших працівників Галревкому та КПСГ (Якова Струхманчука, Олеся Досвітнього, Наваловського, Томкевича) яких багато по смерти Сталіна регабілітовано і сьогодні їхніх біографічних довідках, нагоди

річниць їхнього народження, стверджується звичайно фразою, що їх "життя обірвалося трагічно". Їх регабілітовано, але життя, очевидно, нікому не повернено. І воно дійсно закінчилося трагічно, бо вони, замість віддати своє знання, талант і свій труд на користь свого українського народу, пішли ложними пророками, повіривши голошений послідовниками Маркса інтернаціоналізм, поставили ідеологію вище добра рідного народу. Замість віддати свої труди своїй державі і ній змагати справедливий соціяльний лад, вони повірили фальшивій ворожій пропаґанді і пішли на послуги московського імперіялізму, який Ленін прикрив комуністичною ідеологією, інтернаціоналізмом.

І цьому трагедія не тільки їх, але й цілого українського народу. Цікаво, що така доля була призначена тільки українцям, членам Галревкому та ЦК КПГ, винятком Кулика, які намагалися догодити Москві. Але нічого подібного сталося з чужинцями Галревкому. Наприклад, Фелікс Кон, голова Оркому, помер у 1941 році у віці 77 років. Арнольд Бараль, заступник Затонського ЦК КПГ, помер у 1957 році, маючи 67 років. Таких прикладів можна навести більше, але й цього досить, щоб довести, що українці втішаються більшим привілеєм умирати від пострілу ҐПУ-НКВД-КҐБ ніж представники інших народів. Історія Галицькою Соціялістичною Совєтською Республікою та українцями її керівних органах, власне, класичний приклад, як Москва платить вірну службу тим, які жертвують навіть власним народом, чи то персональних мотивів, для наживи, чи навіть для інтернаціоналістичних ідеалів, які суперечать московському імперіялізмові.

Бібліографічні

1. Васюта. *Селянський рух на Західній Україні,* стор. 29
2. В.С. Левін, В.А. Морозов. "Представник ленінської гвардії". *Укр. Істор. Журнал,* No. 7 (липень 1978): , стор. 127
3. А.В. Гречко. "Полум'яний борець щастя народу; до 75-річчя дня народження". *Укр. Істор. Журнал,* No. 3 (червень 1963): 112
4. В.А. Морозов. *Володимир Петрович Затонський.* (Київ: Вид-во Політ. літ-ри України, 1964), стор. 132
4a. Там
5. Гірняк. *Останній акт трагедії,* стор. 176
6. ***Радянської енциклопедія історії України,*** том І, стор. 108б
7. Z. Sladek, J. Valenta. "Sprawy ukrainskie w czechoslowackiej polityce wschodniej latach 1918-1922".*Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich; studia i materialy, tom 3, (Warszawa: Ksiazka i Wiedza, 1968),* стор, 157, 160

8. Гірняк, Цит. праця, стор. 228
9. H. Kostiuk. *Stalinist rule in the Ukraine.* Institute for the Study of the USSR, Series I, Nr, 47 (Munich: 1960), стор. 103
10. П.І. Арсенич. "Засновник КПСГ, К.М. Саврич". *Укр. Істор. журнал,* No. 1 (січень, 1969), стор. 126
11. *Правда,* Москва, 4 березня 1933
12. Там же
13. Гірняк. Цит. праця стор. 227
14. О. Семенко. *Харків, Харків.* (Мюнхен: Сучасність, 1969), стор. 128-129
15. Приватна інформація
16. Так [illegible]
17. Так само
18. П. Арсенич, Г.Г. Голубова. "Видатний громадсько-політичний діяч". *Укр. істор. журнал,* No. 9 (вересень, 1968), стор. 120
19. А.Ш. "Письменник, громадський діяч, дипломат". *Укр. істор. журнал,* No. 3 (червень, 1963), стор. 145
20. *Рад. енцикл. історії України,* том 2, стор. 527
21. Арсенич. "Засновник КПСГ". *Там же,* стор. 128

THE GALICIAN SOCIALIST SOVIET REPUBLIC of [illegible]

A summary

In the history of the western Ukrainian lands, there had been a short-lived episode known [illegible] the Galician Socialist Soviet Republic of 1920. It [illegible] created by Lenin [illegible] springboard to Central Europe where he planned to promote social unrest which eventually would lead to [illegible] general revolution and establishment of communist governments.

This communist-proclaimed Galician Socialist Soviet Republic [illegible] meant to embrace all the territory of the Austro-Hungarian Crownland of Galicia. But, in effect, it had been established only in the north-eastern territory of Eastern Galicia inhabited predominantly by the Ukrainians and only over [illegible] quarter of the population consisted of three minorities: Jews-12.3%, Poles-12.1%, and Germans-1.2%. These minorities, especially the Jews, were living primarily in larger towns and cities, which [illegible] in essence foreign islands in the midst of the Ukrainian countryside.

Galicia (*Halychyna* in Ukrainian) is [illegible] south-western province of Ukraine north of the Carpathian mountains and embracing the watersheds of the upper Dnister and Bug rivers, with Cheremosh river in the east. This divides it from Bukovyna, and the Zbruch river from the Eastern Ukrainian territory. In the Middle Ages its boundaries varied and by the end of the 12th century Galicia, although under the suzereignty of the Grand Dukes of Kiev, was [illegible] powerful princedom. Its boundaries extended deep into the Ukrainian steppes in the east and to the Black Sea and Sereth and Danube rivers in the south-east. In the year 1199 A.D., Galicia was united with Volhynia under Prince Roman and in 1253 it became the Galicia-Volhynian Kingdom ruled by King Danylo and his successors until 1340. In 1349, Galicia, under [illegible] dubious inheritance claim, [illegible] annexed by the Polish King Kasimir the Great while Volhynia became part of the Grand Duchy of Lithuania. From 1349 until 1772, Galicia was under harsh Polish rule, whereby the Ruthenian (i.e. Ukrainian) nobility had been either dispossessed of its land holdings, or had converted to Roman Catholicism in order to enjoy all the privileges granted to the Polish Roman Catholic nobility and subsequently became polonized. However, the [illegible] of the Ukrainian population obstinately clung to their Eastern Orthodox Christianity and to the Ruthenian nationality. It was only in 1700 that Galicia accepted the Church Union of Brest of 1596 and became Catholic in accordance with the Eastern Byzantine rite.

At the time of the partition of Poland in 1772, Galicia acquired by Austria together with some Polish-inhabited territories and formed separate administrative unit called the "Kingdom of Galicia and Lodomeria."

As aristocratic state with feudal system, Galicia ruled by nobility which, in practical terms, meant the Polish rule. Thanks to Emperor Joseph II, the Greek Catholic (Uniate) Church, it was officially registered in Austria, and its cleargy were equalized in rights and privileges to Roman Catholics and this enabled Ruthenians of Galicia to develop their cultural and political life much more freely--under the guidance of the Greek Catholic clergy. Soon the Ukrainian language has been introduce in literary works and all-encompassing process of national rebirth ensued.

The 1848 Revolution brought end to the feudal system in Galicia and the first political organization, the Supreme Ruthenian Council (*Holovna Rus'ka Rada*) established. Soon after this Council (i.e. Rada) requested the Imperial government in Vienna to partition Galicia into two crownlands, Eastern Ukrainian Galicia - with Lviv its capital city, and Western Polish - with its capital in Krakow. These demands were not met because of the strong opposition of the Polish ruling class. With the introduction of constitutional reform in Austria in 1861, Galicia obtained loval autonomy and becam crownland of the Habsburg Monarchy. In spite of all the obstacles set out by the Polish nobility, the Galician Ukrainians made great strides in national rebirth and political education. By the outbreak of World War I in 1914, they acquired their own public and secondary schools well a number of academic chairs at the University of Lviv. They founded social and educational insititutions, well political parties with their own deputies in the Austrian Parliament in Vienna and the Galician Diet in Lviv. Nonetheless, the struggle with Polish domination continued, because the Poles considered Galicia to be integral part of a future Poland, which they hoped to reestablish.

When in October of 1918 the fall of the Austro-Hungarian empire was imminent, the Ukrainian National Rada organized out of both provincial and federal deputies, supplemented with heads of Ukrainian political parties and district representatives, with Eugene Petrushevych, a well known parliamentarian and fighter for the rights of Ukrainian people in Austria, as its president. On November 1, 1918 the Rada proclaimed Western Ukrainian National Republic (ZUNR) on all Austrian lands inhabited by the Ukrainians (i.e. Eastern Galicia with Lemkivshchyna, Bukovyna and Transcarpathia), with the city of Lviv-as the capital.

While Ukrainians claimed these lands on the ethnographic principle proclaimed by American President Woodraw Wilson, the Poles claimed Eastern Galicia on historical grounds and, result, Polish-Ukrainian war evolved.

For nine months, Ukrainians defended their newly-achieved statehood

but, without outside help, they were in a very precarious position. At the same time, Poland had powerful ally in France. In the middle of July 1919, the Ukrainian Galician Army was short of war supplies in general and ammunition in particular. Poles took advantage of it and Polish Army, organized and equipped in France, and commanded by General Josef Haller forced Ukrainians to cross the Zbruch river and enter Eastern Ukrainian territory. However, the Eastern Ukrainian government was also at war with the Bolshevik Red Army and the Russian nationalist "White Army" under General Anton Denikin. The latter was also generously aided by the western allies.

After their initial success in the summer of 1919, the Ukrainian armies were unable to continue the struggle against the Bolsheviks from the north, Denikin's White Army from the south and the Poles from the west. Lack of allies on the one hand and shortage of war and medical supplies with which to fight the typhus epidemics on the other, brought ruin to both Ukrainian armies and, above all, to the Ukrainian Galician Army. In the fall of 1919, this army practically ceased to exist fighting force and turned into defenceless of sick men with few physicians among them and no hospitals or medical supplies. Under these circumstances, the Supreme Command of the Ukrainian Galician Army decided cease-fire with the Russian White Army, to preserve itself for struggle with Poland to liberate Galicia as its fate was not yet decided upon by the Western powers. Thus, the Galician Army allied itself with Gen. Denikin's Army but, at a time when its disintegration already in process. By the end of 1919, the sick masses of the Galician Army faced the oncoming Red Army and, having no other recourse, concluded treaty of alliance with the Bolsheviks. While the White Army command observed the clauses of the treaty, the Bolsheviks did not. In fact, they soon pressed for the organization of the communist party within the Ukrainian Galician Army and began to instigate futile rebellion among the soldiers against their "bourgeois" officers.

Not having enough trustworthy Galician Ukrainians to join the Communist Party of Galicia, Lenin entrusted its organization to Warsaw-born Polish Jew named Felix Konn[2]. The nucleus of the Communist Party of Eastern Galicia was organized out of handful of "leftist" Ukrainians from the Ukrainian Galician Army and also of some former Austrian soldiers who stayed in the Russian P.O.W. camps in Turkestan. The latter soldiers fell under the influence of Bolshevik propaganda and subsequently embraced their ideology.

In the spring of 1920, the Eastern Ukrainian government headed by Symon Petlura succeeded to strike alliance with the Poles against the Bolsheviks resulting in Polish-Soviet war. By this time, the Ukrainian Galician Army had recuperated, reorganized into three brigades along the Red Army lines, and was sent to the Polish front. Having found out that the

Polish Army [illegible] also allied with the Eastern Ukrainian Army, thus being [illegible] friend of the Ukrainian National Republic, the two Galician brigades refused to fight for the Bolshevik cause and went over to the Ukrainian Army. Only one brigade did not manage to do it and subsequently became [illegible] target of Bolshevik vengeance and vigilance. However, soon afterwards, it [illegible] routed in fight with the Poles and [illegible] never reorganized [illegible] [illegible] military unit. Thus, the Ukrainian Galician Army ceased to exist, not having achieved its primary goal — liberation of their Ukrainian homeland from the Polish yoke.

In the meantime, the Polish Army, which had occupied Eastern Galicia, imposed a reign of terror on the Ukrainian population [illegible] [illegible] penalty for its support of the Western Ukrainian government. On the other hand the behaviour of the Polish Army in Eastern Ukraine proved to be far from friendly and in [illegible] short time managed to alienate the Ukrainian population. The initial success of the Polish-Ukrainian forces in battle with the Red Army resulted in the capture of Kiev, but soon the Russians organized [illegible] counter-offensive and the Poles began to retreat--pursued by the Red Army.

While the Bolshevik forces moved westward, Lenin advised the Central Committee of the Communist Party of Ukraine to form [illegible] Galician Revolutionary Committee which could serve [illegible] [illegible] provisional government of the conquered Galicia.[3]1 This order was dutifully carried out on July 8, 1920 but, due to the lack of a reliable Western Ukrainian communist leader, the chairmanship of that committee was offered by Lenin to Zatonsky, in spite of the fact that he understood neither the political nor social conditions in Galicia.

Hence, the initial Galician Revolutionary Committee (*GalRevKom* in abbreviated form) consisted of two Eastern Ukrainians (Zatonsky and I. Nemolovsky), three Galician Ukrainians (Mykhailo Baran, Fedir Konar and Mykhailo Levyts'kyi), and one Galician Pole (Kazimierz Litwinowicz). It was confirmed by the Central Committee of the Russian Communist Party (Bolshevik) and made responsible directly to Lenin. On the very same day, the GalRevKom isued a proclamation "To the working people of the World..." which declared an "independent" Galician Socialist Soviet Republic. At the [illegible] time, Petlura and Petrushevych were branded traitors of the Ukrainian people.

In the last days of July 1920, the Red Army occupied some districts of Galicia and on August 1, 1920, the GalRevKom moved into the city of Ternopil, adopting it as its temporary capital. While entering Galicia,the propaganda department of the Bolshevik 14th Army issued leaflets in which it [illegible] stated that the 50,000 strong Galician Army was fightingr side-by-side with the Red Army for the liberation of Galicia and encouraged volunteers to join them.[4] In some places, misinformed youth volunteered to join the ranks of the Galician Army, hoping to fight the Poles. But, they soon discovered that there were [illegible] Ukrainian Galician units and that they were assigned to

various Russian Red Army units.[5] There were also appeals made to the population of Galicia to rise against the Polish lords and to "rob what has been robbed"by the rich. But the results were negligible, since the Ukrainian population of Galicia was cautious and the Polish minority favoured Polish domination, their youth having run off with the Polish Army. During the next two to three weeks, the Red Army was able to conquer about one-third of Eastern Galicia and, while M. Tukhachevsky, Commander of the 12th Soviet Red Army, directed his blows against Warsaw, the 14th Red Army under A. Yegorov and the cavalry commanded by Budyonny attempted unsuccessfully to take Lviv. By the middle of August, the front line in Galicia [illegible] along the Dnister river almost to the town of Halych, then turned northwest toward Rohatyn, west of Bibrka and Kaminka Strumilova, up to Sokal on the Bug River in the north.

Meanwhile, the GalRevKom issued [illegible] number of decrees by which the large landholdings, industrial and commercial enterprises were nationalized and the peasantry was promised land from the large estates. However, these promises were never kept. On the contrary, the GalRevKom prohibited [illegible] free market and monopolized all food products with firmly set prices. This resulted in [illegible] shortage of food supplies in the larger cities and towns and, in some of them, the salary people [illegible] hit by starvation.[6] Moreover, since the GalRevKom did not have any money and [illegible] loan promised by the Ukrainian Soviet government in Kharkiv [illegible] slow in coming, Zatonsky demanded that large contributions be made by the wealthy citizens of Ternopil, Zolochiv, Chortkiv, etc. In fact, most of the officials were not paid their salaries at all and they did not have any money with which to buy food. In Ternopil, for instance, night blindness became common among salaried people. The government organized so-called "state messes," but there was not much food available, with the exception of [illegible] where the top echelon of government and party officials wined and dined. Some officials of the GalRevKom dared to object to such practices [illegible] incompatible with the idea of a classless society. In response to this, Zatonsky ordered three such individuals who signed [illegible] petition to be arrested for "subversive activity" and one of them, Korol, [illegible] shot on trumped-up charges.[7] The final result was that most government officials were on [illegible] starvation diet. In addition, they had to "volunteer" work on Saturdays and Sundays cleaning streets or doing some other menial public service work without remuneration.

The GalRevkom, [illegible] [illegible] government, consisted of 18 departments headed by the peoples' commissars. The most important of them proved to be the Department of State Security (the Che-ka), which Zatonsky brought to Ternopil. It began its work almost immediately, searching out would-be counter-revolutionaries. In view of the lack of local communists, some of the members of GalRevkom headed two or even three departments at once. Despite the shortage of communist manpower, Zatonsky eliminated from the

GalRevkom two Ukrainians (F. Konar and I. Nemolovsky), since they were seemingly more Ukrainian patriots than communist-internationalists. Konar was replaced by [illegible] Galician Jew, Arnold Baral--a Lviv pressman, whom Zatonsky appointed [illegible] his deputy and [illegible] commissar of national economy. Later, when M. Baran [illegible] sent to represent the GalRevkom at the Polish Revkom in Minsk, he [illegible] replaced by [illegible] Pole, Jan Hubert. Thus, [illegible] decision-making body of five men, consisting of Zatonsky, an Eastern Ukrainian, A. Baral, A Galician Jew, K. Litwinowicz, A Galician Pole, Jan Hubert, [illegible] Pole from Eastern Ukraine, and M. Levytsky, the only Galician Ukrainian and, having been interned in [illegible] Russian P.O.W. camp during the Ukrainian revolution, [illegible] neither acquainted with existing political and economic conditions, nor was he known to the masses of Galicia. When Decree No. 5 declared the Ukrainian, Polish and Yiddish languages as the three official languages, Hubert and Baral introduced the Polish language [illegible] [illegible] working language in their departments and Levytsky discharged most of the responsible Ukrainian officials in the Department of the Interior and replaced them mostly with Poles or Jews. Zatonsky, who himself spoke Ukrainian very well, as [illegible] rule used the Russian language[8] although Galician Ukrainians did not understand it. Subsequently, one can hardly speak of GalRekom as a Ukrainian communist government. The only department that really worked on the behalf of the Ukrainians of Galicia was that of Education, headed at first by M. Baran and later by M. Havryliv. It worked hard to prepare for the opening of Ukrainian schools in every community.

The proclamation of the Galician Socialist Soviet Republic came [illegible] [illegible] surprise to Galician Ukrainians who preferred to be in the [illegible] state with Eastern Ukrainians. However, Lenin was not yet sure about the future of Eastern Galicia, which [illegible] also being claimed by the Polish Revolutionary Committee. Also, he did not want to annex Galicia to the Ukrainian Soviet Republic, where the nationally-conscious Galician Ukrainians might have reinforced opposition to Soviet rule in Ukraine and, most likely, its underground as well.[9]

The GalRevkom organized local Revkoms, in most [illegible] with the assistance of the Red Army and its political units. It issued various decrees as to how to reorganize the traditional society into [illegible] socialist one and how to harvest [illegible] crop, especially on large estates. At first, the peasantry [illegible] encouraged to harvest on Church and landlord's estates, half of the crop going [illegible] payment for labour. Later, these very peasants were asked to divide their earnings for the benefit of the state and the Red Army which liberated them from the Polish lords.

Yet, it was not long before the Bolsheviks disappointed the Ukrainians of Galicia, because nothing emanating from their propaganda [illegible] fulfilled. Local revolutionary committees were filled in [illegible] mockery of elections that

took place in villages with people that did not command the respect of the community, with social riff-raff, quite often contrary to the wishes and expressly stated opinions of the citizenry. In the district towns, half of the officials were appointed by the GalRevkom and were totally unknown, The nationalized estates were not distributed among the landless or poor peasants, but reorganized into state farms.[10] Furthermore, disturbances caused by unruly mobs, which took advantage of the newly-won "freedom", were also encouraged by the Bolshevik agitators. On the other hand, the Red Army's pillaging and wild behaviour did not evoke favourable sentiments towards the authorities they represented. Their appearance, and especially that of the infantry soldiers dressed in all kinds of costumes robbed from the wardrobes of unwitting civilians, inspired even less confidence. Finally, requisitions of beddings, presumably for wounded soldiers in hospitals, [illegible] well as foodstuffs for [illegible] 100,000 strong army, proved to be [illegible] impossible burden for the war-ruined villages of Galicia. Then, in September, [illegible] levy for compulsory delivery of foodstuffs [illegible] announced in the amount of 1,150 tons of grain, 210 tons of hay, and 400 tons of straw.[12] Even those districts which [illegible] ruined during the European War and were economically assisted by the Western Ukrainian government, were not to be exempted from this levy. The only pleasant phenomenon among all these disillusionments [illegible] the [illegible] of the Ukrainian language by the Bolshevik propagandists.

Zatonsky [illegible] also greatly displeased with the Ukrainian intelligentsia of Galicia, because it avoided employment in the local and district bureaucracy. Having convoked [illegible] meeting in Ternopil, he promised to [illegible] force, if necessary, to destroy those suspected of counter-revolutionary leanings and activity.[13] Futher disappointment [illegible] when news accidently leaked out that Galician independence [illegible] only [illegible] temporary measure. And, when the fall of Warsaw seemed imminent, Lenin promised Galicia to the Polish Revolutionary Committee.[14] Thus, the genuine desire of Galician Ukrainians to be rid of Polish domination, which manifested itself in [illegible] nine-month armed struggle with Poland, [illegible] disregarded by Lenin and the Communist Party, which pretended to represent the workers and peasants of Galicia. All this, together with Che-ka activity, played an important role in the process of alienating the Galician masses from the Bolshevik regime.

In the second half of August, the Poles were able to stop Tukhachevsky's 12th Army's advance on Warsaw and the fortress of Zamosc, commanded by the Ukrainian General Marko Bezruchko, prevented Budyonny to come to the asistance of Tukhachevsky. Subsequently, the Red Army [illegible] forced to retreat not only from the gates of Warsaw but also from Volhynia and Galicia.

The retreat [illegible] accompanied by reckless pillage. Red Army soldiers tried to hord [illegible] much as they could and nobody prevented them from doing so, although officially pillage was prohibited. Since they could not carry their

booty, a transport was organized of horses and carts requisitioned from Ukrainian farmers. As [illegible] result, in the village of Hleshchava, Terebovlia district, farmers were deprived of their drought power and could not continue their farm work.[15] It has been recorded that the retreating Red Army unit transports were much larger in September than in July, when they were advancing to Galicia. The military transports carried such non-military items as pianos, guitars, typewriters, sewing machines, and so on.[16]

Zbarazh was the last district town in Galicia which the Red Army abandoned. One citizen wrote in his memoirs that on Sunday, September 19 1920, around 6 o'clock in the evening, the Red Army units moved into the town. They stopped for [illegible] rest in the market place and the soldiers spread out into the neighbouring streets, robbing citizens of whatever they could find, and raping every woman they [illegible] across. Voices of despair calling for help could be heard for miles. These conditions lasted until about 2 o'clock in the morning.[17]

On September 21, 1920, the Red Army crossed the river Zbruch and the Galician Socialist Soviet Republic ceased to exist. Two days later, the GalRevkom was also disbanded.[18] In the city of Ternopil, the Galician SSR existed exactly 50 days, but [illegible] contemporaries testify that it [illegible] the darkest period in Galicia since the fall of the Austrian Empire in November of 1918.[19]

Strange as it may seem, for the next fifty years, Soviet historiography, while mentioning the GalRevkom, never mentioned the Galician Soviet Socialist Republic. And, while it mentioned GalRevkom, it never spoke of the people who served on it. The reason for this silence can be explained by the fact that there [illegible] actually nothing to boast about this republic. Secondly, its creation could not be justified in the eyes of Ukrainians in general and western Ukrainians in particular. Thirdly, it was very embarassing to mention that all those people who so faithfully fulfilled the orders of Lenin and of the Russian Communist Party during the 1920's were accused [illegible] "enemies of the people" in the 1930's and were either shot by the state security organs or perished in [illegible] long and painful death in the Soviet concentration camps that they had helped to build by their support of the communist regime, It [illegible] only in 1970 and after, that is, fifty years later, that Soviet historiography started to write about this Republic and all attempts were made to present it [illegible] [illegible] great achievement of the Communist Party. However, the only real achievement worth while mentioning is that the experience with the Bolsheviks showed the Galician population what the Russian style of internationalism was like and what one could expect from Bolshevik "liberation". In fact, it was their policy that paved the way for the Ukrainian nationalist ideology, which blossomed throughout Western Ukraine between the two World Wars.

Bibliographical [illegible]

1. Semen Vityk. "Skhidnia Halychyna [illegible] skhidni kordony Pol'shchi". *Chervonyi Shliakh* (Kharkiv), No. 3, 1923, p. 119

2. *Grazhdanaskaia voina* [illegible] *Ukraine. 1918-1920;* sbornik dokumentov [illegible] materialov v trekh tomakh. Kiev : Naukova dumka, 1967, t. 3, p. [illegible]

3. Borys I. Tyshchyk. *Halyts'ka Sotsialistychna Radian'ska Respublika (1920 r.).* L'viv : Vyd-vo L'vivs'koho universytetu, 1970, p. [illegible]

4. *Pid praporom Zhovtnia:* vplyv Velykoi Zhovtnevoi sotsialistychnoi revoliutsii [illegible] pidnesennia revoliutsiinoho rukhu v Zakhidnii Ukraini (1917-1920 rr.). Dokumenry i materialy / [illegible] red. O. IU. Karpenka. L'viv: Knyzhkovo-zhurnal'ne vyd-vo, 1957, p. 356

5. Nykyfor Hirniak. *Ostannii akt tragedii Ukrains'koi Halyts'koi Armii.* Perth Amboy, N. J. : Vyd. Ukrains'koho Viis'kovo-Istorychnoho Instytutu v [illegible]HA, 1959. p. 246

6. Ibid, p. 236

7. Ibid

8. Ibid, p. 225

9. Ibid, p. 253

10. O.T. Karpenko. "Radianska vlada v Zakhidnii Ukraini v 1920 r." — Visnyk AN USSR, r. 26, No. 11 (228) 1955, p. 13

11. *Zbarazhchyna:* zbirnyk stattei, materiialiv [illegible] spomyniv redaktor Volodymyr Zhyla. Toronto : Koshtom Ob'iednannia [illegible]barazhchan Kanady. 1980, tom 1, p. [illegible]

12. *Pid praporom Zhovtnia*, p. [illegible]

13. Hirniak, op. cit., p. 250-251

14. Borys Kolodii. *Halyts'ka Sotsiialistychna Radians'ka Respublika.* L'viv : Nakl. Ukrains'koi Katolyts'oi Organizatsii, 1932, p. 19

15. *Terebovel's'ka zemlia :* istorychno-memuarnyi zbirnyk redaktor Ivan Vynnyts'kyi ... ta inshi. Niu Iork, 1968, p.

16. *Zbarazhchyna* (edited by V. Zhyla.), p. 639-640

17. *Zbarazhchyna:* zbirnyk spomyniv [illegible] materiialiv Redkolehiia, Antin Batiuk ... [illegible] inshi. Toronto : Nakl. Ob'iednannia Zbarazhchan Ameryky i Kanady, 1968, p. 516

18. Hirniak, op. cit., p. 253

19. *Zbarazhchyna* (edited by W, Zhyla,). t. 1, p. 639-640

Devius

ГАЛИЦЬКА ПОЛІТИКА СОВІТІВ

Як червона Москва ставилася до Галичини показує стаття П. Солодуба у пресовому органі Політичного відділу 14-ої Червоної Армії, що називається ФАКЕЛ серпні 1920 р. тоді, коли та Армія під командою А. Єгорова вступила на територію Галичини. Цю статтю переложив українську мову автор, який скривсь під псевдонімом Devius і його коментарем була опублікована Літературно-Науковому Вістнику, том 76, книга 1, травень 1922, стор. 72-75. Звідти передруковуємо її без змін у тексті винятком правопису.

Стаття підписана П. Солодубом, називається “Классовая дифференциация Галиции” і заслуговує на увагу, бо вона показує як большевики дивилися на Галичину 1920 р. По думці автора *Галичина займає серед народів бувшої Австро-Угорської Монархії зовсім особливе положення. Край сам у собі бідний, промисловість розвинена слабо, пролетаріяту, як орґанізуючої сили, майже нема* (підкреслення Редакції Л. Н. В.). Головною базою, на якій доведеться будувати диктатуру пролетаріяту цім краю, — писав Солодуб,— буде галицьке село і ремісничий пролетаріят із незначною кількістю, 7-8%, індустріяльного пролетаріяту.

Але тут нам доведеться стрінутися дійсно замітним фактом — відсутністю національної буржуазії одної сторони, та різким націоналістичним рухом серед селянства — другої”.

Цей національний рух, — пише совітський публіцист, — спопює одну цілість усю селянську масу, стираючи всі суперечності, що випливають із різниці економічного положення поодиноких селянських верств. Через те, що провід у національнім русі вела інтеліґенція, селянство стояло *штучно* (підкреслення наше — Д.) по стороні своєї інтеліґенції”. Так постав “міцний союз інтеліґента мужиком”. Міцність цього

союза доводилося авторові статті обсервувати під час відвороту Галицької Армії за Збруч. “Мені доводилося спостерігати — читаємо нього, — як галицьке офіцерство, інтеліґенція і навіть священики оберталися правдиві няньки жовнірів тоді, як ширилася пошесть тифу Галицькій Армії. Не рідко траплялися випадки, що коли сотня захворіла на тиф, — то весь командний склад і інтеліґенція, що були при ній, служили жовнірам як санітети, праця їх була повна самопожертви (інтеліґенція заражувалася і вмирала на санітарній службі). Те саме можна було спостерігати відношенні жовнірів до їх командантів, і треба завважити, що все те робилося без примусу згори”.

Так малює галицьку інтеліґенцію та її стремління факельний комуніст. Подібну ж характеристику стрічаємо *Галицькім Комуністі* (10 липня 1920 р.), де говориться про наслідки “дуже тісного зв'язку (селян — Д.) інтеліґенцією, якій вони “свято і на сліпо вірили і за якою йшли...”

Які висліди для совітської політики Галичині витягають із цеї оцінки наші автори? Ті, що між галицьким людом і його інтеліґенцією, повною посвяти для свойого народу, -виразником його стремлінь, що, як визнає Солодуб, до того “не представляло нам (тобто комуністам — Ред.) ворожої кляси”, муситься вбити клин! Цю інтеліґенцію муситься скомпромітувати очах селянства і політично знищити.

“Беручи до уваги факт існуючого впливу її (тобто інтеліґенції — Д.) на селянські маси, —читаємо далі, — доведеться самого початку присвятити їй якнайбільше уваги і *повести безпощадну й отверту боротьбу інтеліґенцією, вибити з її рук довір'я мужика і розщепити її*” (підкреслення наше — Д.). Для чого це потрібне совітам? — Для того, що їх апологет не вірить, щоб галицька інтеліґенція могла відмовитися від своїх політичних ідеалів і віддатися без застережень російській справі. “Частина її (цеї інтеліґенції — Д.), — продовжує автор,— що зуміла за Австро-Угорської Монархії зайняти відповідальні публичні посади, не лише відійшла від мас, але своїй більшости перекинулася до їх клясових і національних противників..., друга, — що лишилася вірною селянству, рамках дрібнобуржуазної державности, тримає тепер курс на соціяльну революцію, та, на її думку, лише як на нову можливість, щоб із допомогою большевиків, сконструювати дрібно-буржуазну суверенну державність Галичини, бачучи в нас нову тимчасову політичну орієнтацію, більш вигідну”, як яканебудь інша. “*Величезна більшість* (підкр. наше — Д.) міщансько настроєна, піде на село баламутити

мужика і заводити отаманщину... І лише *незначна частина* (підкр. наше — Д.) працюватиме чесно й вірно [illegible] наших рядах".

Як бачимо, совітський публіцист ані на хвилину не допускав думки, щоб національно-галицька інтеліґенція могла погодити свої державно-національні аспірації зі стремлінням совітської Росії. Звідси він цілком логічно приходить до висновку - "безпощадної боротьби" [illegible] цею інтеліґенцією, як такою [illegible] цілості! Фразеологія, знана нам досі тільки [illegible] безграмотних відозв "Союза русскаго народа" [illegible] 'добрих старих часів' самодержав'я, що накликували до погромів жидів [illegible] інтеліґентів...

Практично [illegible] цієї антиінтеліґентської ідеологі випливає вимога не допускати галицької інтеліґенції до евентуальної орґанізації совітського урядничого апарату. "Тут, — пише Солодуб, — при встановленні совітської влади нам доведеться стрінутися [illegible] небезпекою внесення "омещанивающего" [тобто елементу, який оміщанився — В.В.] [illegible] наші адміністраційні і партійні апарати, — елементу, що може відіграти фатальну ролю [illegible] повстанні контрреволюції".

Ця українська інтеліґенція - це для совітського автора ворог par excellence! Бо [illegible] своїй самовпевненості він числиться [illegible] тим, що частина не-української буржуазії, коли б Росії вдалося осягнути те, до чого вона стреміла [illegible] літі 1920 р., — втече, друга, "жидівська, що [illegible] переважно [illegible] містах, може бути, порівнюючи, легко унешкідливлена, "кулак", що у своїй кількости - не так дуже сильний' легко піддасться пролетаризації і головною верствою, з якою доведеться провадити найлютішу війну, буде, звичайно, галицька інтеліґенція". Солодуб [illegible] тої думки, що „треба конечно прийняти всі міри до дискредитації інтеліґенції [illegible] очах пролетаріяту [illegible] селянства, використовуючи багатий досвід Петлюрівщини і Петрушевичівщини.

В тій цілі треба "з великою обережністю допускати її (цю українську інтеліґенцію — Д.) до орґанів партійного й совітського будування, силкуючись її коштом, [illegible] ціну хоч би технічних недогідностей, заповнювати ці орґани невеличкою верствою пролетаріяту, що там є, і селянськими масами".

Така отже [illegible] бути роля української інтеліґенції по думці п. Солодуба, коли б здійснився його галицький сон. Отже при веденню совітської політики — "найлютіша боротьба" [illegible] цією інтеліґенцією, та її іґнорування — при будуванню совітського апарату! Це цікаво ствердити особливо супроти того факту, що найбільший відсоток своїх прихильників совіти знаходять у Галичині власне серед цієї самої інтеліґенції, якій відкриваються

такі чудові перспективи [illegible] разі запровадження "диктатури пролетаріяту..."

Ще одна цікава подробиця! — Правління, — так горячо п. Солодубом сподіваної совітської Галичини, — мало [illegible] складатися (попри імпортований елемент) із представників "пролетаріяту" і "селянських мас", як каже автор. Про селянство нема що згадувати, бо сам автор статті [illegible] його дуже приступним "отаманщині" і впливам інтеліґенції, [illegible] якою треба боротися. Лишається отже — пролетаріят, себто верства [illegible] своїй великій частині не українська!

Ось хто [illegible] правити [illegible] "совітській Галичині"! — по інтенції російських комуністів. Правда, лишається ще "незначна частина" української інтеліґенції, що буде "чесно і вірно працювати" [illegible] комуністичних рядах. Але ця "частина" [illegible] практиці певно зведеться до кількох осібняків, що ціною виречення солідарности [illegible] рештою інтеліґенції й селянською масою — заслужать право сидіти [illegible] совітських орґанах. Отже незначна національна меншість фіґуруватиме [illegible] ролі представників величезної більшости населення!... А зрештою може навіть і до цього не дійде. Може обійдеться і без представників місцевого пролетаріяту. Інтереси ж пролетаріяту скрізь ідентичні! Отже [illegible] совітських орґанах краю, про який пише п. Солодуб, можуть сидіти і пролетарі з Москви. "Какая разница?" — Називає ж п. Р. Берзин [illegible] одній большевицькім офіціозі Холмщину, Зах. Волинь і Галичину — "територією Совітської Росії", "російською землею", [illegible] якій він знаходить аж... "2,754.080 москалів"! (гл. Р. Берзин: "К польскому наступленію", *Революционный Фронт;* орган Реввоенсовета Юго-Западного фронта и Украинскаго Совета Трудовой Армии, 21 [illegible] 1920 г.)

Стаття п. Солодуба надзвичайно цікава. Як кожне відкривання карт наївним грачем. Але новою його концепція не є! Вона йде тими самими, давно утоптаними дорогами російської політичної думки. Колись російський уряд "люто боровся" [illegible] українською шляхтою і козацтвом, тепер — [illegible] українською інтеліґенцією. На міжнародній арені — [illegible] визначними [illegible] популярними провідниками партійно-соціялістичного і робітничо-синдикального руху. Все — [illegible] одній цілі, щоби обезголовити небезпечні йому або від нього незалежні національні або соціяльні рухи мас, щоби позбавити ці [illegible] мозку і провідної руки, [illegible] потім — зробити своїм слухняним знарядом.

Як дивно, що по сотках років застосування цієї тактики, [illegible] нас на ній ще не всі пізналися!

БІБЛІОГРАФІЯ

Джерельні матеріяли

Гражданская война [illegible] Украине, 1918-1920: сборник документов и материалов [illegible] трех томах. (Редколлегия: С.М. Короливский, отв. редактор, — Киев: Наукова Думка, 1967, том 3, [illegible] стор.

Директивы Главного командования Красной Армии (1917-1920): сборник документов. (Составители Т.Ф. Куряева [illegible] др.) — Москва: Воениздат Мин-ства Обороны, 1969, [illegible] стор.

Директивы командования фронтов Красной Армии (1917-1922 гг.): сборник документов у 4 томах (под ред. П.Ф. Куряевой і Н.Н. Азовцева. — Москва: Воен. изд-во Мин-ства Обороны СССР, 1972-1974, т. 2-3

Під прапором жовтня: вплив великої жовтневої соціялістичної революції та піднесення революційного руху [illegible] Західній Україні: документи [illegible] матеріяли / [За ред. О.Ю. Карпенка] — Львів : Книжково-Журнальне Вид-во, 1957, [illegible] стор. — (Львівський обласний архів)

Українсько-московська війна 1920 року [illegible] документах / [illegible] передмовою і під редакцією В. Сальського. Документи впорядкував П. Шандрук. Варшава, 1933, [Нью Йорк : Орденська Рада ордену Залізного Хреста Армії УНР, 1968] (Праці Українського Наукового Інституту, т. 15, Серія історична, кн. 2)

Збірники і монографії:

Бережанська земля; історично-мемуарний збірник (Зредаґували: Володимир Бемко і ін.). — Нью-Йорк: Вид-во Бережани, 1970. XV, 877 ст. (Український архів / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 19)

Бучач і Бучаччина; історично-мемуарний збірник (гол. редактор Михайло Островерха). — Нью Йорк: Н.Т.Ш., 1972, 943 стор. — (Український архів / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 27)

Васюта, Іван. *Селянський рух на Західній Україні [illegible] 1919-1939 рр.* (Львів): Вид-во Львівського університету, 1971, 220 стор.

Галушко, Євген М. *Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ [illegible] 1919-1928 рр.* — [Львів] :Вид-во Львівського університету, 1965, 261 стор.

Гірняк, Никифор. *Останній акт траґедії Української Галицької Армії* — [Перт Амбой] : Вид. Українського Військового Інституту [illegible] США, 1959, XV, [illegible] стор.

Дорошенко Дмитро. *Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920).* 2—е вид. Мюнхен : Укр. вид—во, 1969

Дячишин, Осип. *Черче — [illegible] рідне село;* монографія. — Торонто: Добра книжка, 1969. 142 стор. — (Добра книжка; вип. 185)

Збаражчина; збірник споминів і матеріялів / [редколегія: Антін Батюк і ін.] — Торонто: Накл. Об'єднання Збаражчан Америки і Канади, 1968, 680 стор. — (Український Архів / Комісія Реґіональних Дослідів НТШ; т. 17)

Збаражчина: збірник статтей, матеріялів і споминів / [Редактор Володимир Жила]. — Нью Йорк-Торонто : Об'єднання Збаражчан Канади, 1980, т. I

Історично-Мемуарний збірник Чортківської Округи: повіти, Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / [Редколегія: Ольга Соневицька, Богдан Стефанович, Роман Дражньовський]. — Нью Йорк : Діловий Комітет Земляків Чортківської Округи, 1974, [illegible] стор.: ілюстр. — (Український архів / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 26)

Історія Української РСР у восьми томах. Том 5: Велика Жовтнева соціялістична революція і громадянська війна [illegible] Україні (1917-1920) / [Ред. колегія, М. І. Супруненко; відпов. редактор]. — Київ: Наукова Думка, 1977

Колодій, Борис. *Галицька Соціялістична Радянська Республіка.* Львів: Накладом Української Католицької Організації, 1932, 24 стор.

Компанієць, І.І. *Революційний рух [illegible] Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей великого жовтня (1917-190 рр.)* — Київ : Вид-во АН УРСР, 1957, 111 стор.

Ленін, В.І. *В.І. Ленін про Україну.* Частина 2: 1917-1922. — Київ : Вид-во Політ. Літ-ри України, 1969, 760 стор.

Лихолат, А.В. *Разгром националистической контрреволюции на Украине, 1917-1922 гг.* — Москва : Гос. изд-во полит. лит-ры, 1954, 654 стор.

Львівська область / [Редакційна колегія: Маланчук В.Ю. ...та інші]. — Київ : Гол. ред. Укр. радянської енциклопедії, 1967, 979 стор. — (Історія міст і сіл Української РСР)

Мартинюк, Іван. *Моє рідне село Ценів у Бережанщині.* — Нью Йорк, Торонто : (Наукове Т-во ім. Шевченка), 1976, 624 стор: ілюстр. — (Етнографічний збірник / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 41)

Морозов, Василь. *Володимир Петрович Затонський.* — Київ : Вид-[illegible] Політ. Літ-ри України, 1964, 132 стор.

На чолі визвольної боротьби: спогади колишніх активних діячів Комуністичної Партії Західної України / [упорядкував В.Ю. Маланчук]. — Київ : Вид-во Політ. Літ-ри України, 1965, [illegible] стор.

Нариси історії Комуністичної Партії України / [Авторський колектив, І. Назаренко, керівник ...та ін.]. — Вид. 3-є доп. — Київ : Вид-во Політ. Літ-ри України, 1971, 674 стор.

Нариси історії Львова / [Редакційна колегія: Крип'якевич І.П., відповідальний редактор]. — Львів : Книжково-Журнальне Видавницво, 1956, 437 стор.

Підгаєцька земля: історично-мемуарний збірник / [Редколегія, д-р О. Яворський і ін., гол. редактор Тарас Гунчак]. — Нью Йорк : Торонто : Гол. Комітет Підгаєччан, 1980. 744 стор.: ілюстр. — (Український архів / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 24)

Стахів, Матвій. *Третя совєтська республіка в Україні:* нариси з історії третьої воєнної інвазії Совєтської Росії в Україну і розвитку окупаційної системи в часі листопад 1919 — листопад 1924. — Нью-Йорк: (б.н.), 1968. 244 стор. — (Бібліотека українознавства / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 26)

Теребовельська земля; історично-мемуарний збірник / [Матеріяли до збірника приготовила редакційна колеґія, Іван Винницький та інші]. — Нью-Йорк : (б.н.), 1968, 913 стор.: ілюстр. — (Український архів / Наукове Т-во ім. Шевченка; т. 29)

Тернопільська область (Ред. колегія, Нечай С.П., голова та інші). — Київ : Укр. рад. енциклопедія, 1973, 640 стор.: — (Історія міст і сіл Української РСР).

Тищик, Борис Й. *Галицька Соціалістична Радянська Республіка (1920).* — Львів : Вид-во Львівського університету, 1970, 198 стор.

Удовиченко, Олександер. *Україна в боротьбі за державність;* історія організації і бойових дій Українських збройних сил, 1917-1921. — Вінніпеґ : Видав Д. Микитюк, 1954, 176 стор.: ілюстр.

Хамула, Михайло. *Глиняни — місто моїх килимів.* — Нью-Йорк : Накл. автора, 1969 р., 139 стор.

Шляхами Золотого Поділля / [Зредаґував Степан Конрад]. — Філядельфія : Тернопільщина, 1960-1984, [illegible] томи.

Матеріяли в англійській і [illegible]

Dabkowski Tadeusz. *Ukrainski ruch narodowy 1912-1923,* Warczawa: Instytut Krajow Socjalistycznych PAN, 1985.

Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich / Pod red. Natalii Gasiorowskiej. — Warszawa: Ksiażka i Wiedza, 1964. Tom 3: Kwiecien 1920 — marzec 1921, 676 str.

Pobóg-Malinowski. *najnowsza historia polityczna Polski. 2. wyd. przejrzane, popr. i uzup. [illegible] ilustrowane. — Tom 2: 1914-1939. — Londyn : Swiderski, 1967,*

Radziejowski, Janusz. Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy, 1919-1929 : wezłowe problemy ideologiczne. — Wyd. 1. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1976, 266 str.

Solchanyk, Roman: *The Communist Party of Western Ukraine. — Ann Arbor, Mich. : University Microfilms International, 1978, xii, 364 p. "Thesis — University of Michigan."*

Статті і розвідки:

А. Ш. "Письменник, громадський діяч, дипломат; 65-річчя з дня народження І. Ю. Кулика" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 3, 1962, стор. 144-145

Ардт. "З недавнього минулого (серпень-вересень 1920 р.)" — *Наш стяг* (Відень), р.І, ч. 2, 1921, стор. 40-47

Арсенич, П. і Г.Г. Голубова. "Видатний громадсько-політичний діяч; до 80-річчя з дня народження В.І. Порайка" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 9, 1968, стор. 119-120

Арсенич, П. "Перша конференція комуністів Галичини; до 50-річчя Комуністичної Партії Східної Галичини" — *Наша Культура* (Варшава), No. 2(130), лютий 1969, стор. 13-14

----, — "Засновник КПСГ К.М. Саврич (Максимович)" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 1, 1969, стор. 126-128

Брилінський, І.В. "За радянську владу в Галичині; спогади колишніх активних діячів Комуністичної Партії Західної України". — Збірник *На чолі визвольної боротьби.* Київ: Вид-во Політ. Літ-ри України, 1965, стор. 39-45

Бутенко, Є. Г. "До 60-річчя створення Комуністичної Спілки Молоді Західної України" — *Укр. істор. журнал,* No. 10, жовтень 1981, стор. 132

Галушко, Є.М. і Б.К. Дудикевич: "КПЗУ — організатор боротьби трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 4, 1964, стор. 50-57

Гречко, А.В. "Полум'яний борець за щастя народу; до 75-річчя з дня народження (В. Затонського)" — *Укр. Істор. Журнал,* No. 3, 1963, стор. 111-113

Дашкевич, Я.Р. "Галичани інтернаціоналісти у Радянському Туркестані в світлі новознайдених джерел, 1917-1920 рр." — *Історичні джерела та їх використання,* вип. 3, стор. 91-116 (Київ, 1968)

----, ---,, Омська газета "Пролетар" про перебування галичан-інтернаціоналістів у Західному Сибірі" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 1, 1961, стор. 132-137

Дегтяров, Павло. "Жовтневий відгомін у Бескидах" — *Жовтень* (Львів), No. 1, 1969, стор. 54-56

"За світле майбуття": (Володимир Петрович Затонський)" — *Вісті* [illegible] *України*, No. [illegible] (467), липень 1967, стор. [illegible]

Залеський Осип: "У шістдесяту річницю "чуда над Вислою" — *Новий Шлях* (Торонто), ч. 44 (1 лист., 1980), Секція II, стор. 12

Затонський, Володимир: "Перші кроки радянської влади Західної України" — *Комуніст"* (Харків), No. 159, 14 липня 1929.

Іванський, Гереон. "50 років тому...; до роковин створення Комуністичної Партії Східної Галичини" — *Наша Культура* (Варшава), No. 3, березень 1969, стор. 214

Карпенко, О.Ю.: "Встановлення радянської влади у Східній Галичині" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 3, 1957, стор. 21-34

—, — "Радянська влада [illegible] Західній Україні 1920 р." — *Вісник* Академії Наук Укр. РСР, р. 26, No. 11 (228), 1955, стор. 7-14

----, — "До питання про виникнення [illegible] організаційне оформлення Комуністичної Партії Східної Галичини (1919-1923)" — [illegible] історії західноукраїнських земель (Київ, Вид-во Академії Наук Укр. РСР, 1957), збірник 2, стор. 163-190

Ковальчук, О.Г. "Джерела до історії Галицької Соціалістичної Радянської Республіки" — *Укр. Істор. журнал*, No. 10, жовтень 1981, стор. 140-144

Кульчицький, В.С. "Образование Галицкой ССР [illegible] 1920 г." — *Правоведение*, No. 2 (лютий, 1959), стор. 130-137

Курах, Михайло. "Нові причинки до історії УГА" — закінчення. — *Голос комбатанта*, ч. 9 (15), весна 1961, стор. 25-29

Кучеров, М.К.: "Комуністична партія Східної Галичини — організатор радянського будівництва [illegible] 1920 р." — *Укр. Істор. Журнал*, No. 4, 1964, стор. 80-87

----, ---"К вопросу [illegible] возникновении [illegible] организационном оформлении Коммунистической Партии Восточной Галиции (1919-1923 гг.)" — *Вопросы истории КПСС*, No. 12, 1965, стор. 59-68

----,---"Керівництво перших комуністичних організацій революційною боротьбою на Прикарпатті" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 8, 1978, стор, 94-103

Левицький, Михайло: "Націоналістичні ухили [illegible] КП(б)У та КПЗУ" — *Більшовик України*, No. 11, 1927, стор. 76-86

Левін В.С., В.А. Морозов: "Представник ленінської гвардії; до 90-річчя [illegible] дня народження В.П. Затонського" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 7, 1978, стор. 124-127

Маркевич, О.В.: "Печатки [illegible] штампи партійних органів галицьких [illegible] буковинських комуністів (1919-1921)" — *Історичні джерела та їх використання*. Вип. [illegible] (Київ, 1970), стор. 148-156

Максимчук, Іван. "Тернопіль у серпні [illegible] вересні 1920 р." — *Українська Галицька Армія;* матеріяли до історії УГА. , Т. 5. Вінніпеґ: Вид. Д. Микитюка, 1976, стор. 115-125

Нагорна, Л. "Полум'яний революціонер; до 120-річчя [illegible] дня народження Ф.Я. Кона" — *Радянська Україна*, No. 123 (19031), 30 травня 1984 р.

Олійник, Б.М. "Законодавчі документи Галицького Революційного Комітету (серпень-вересень, 1920.)" — *Історичні джерела* [illegible] *їх використання*. Вип. [illegible] (Київ, 1970), стор. 157-169

Остапюк, Богдан. "Секретар...! (спогад [illegible] циклу "Давній Тернопіль") - *Шляхами золотого Поділля; Тернопільщина і Скалатщина;* реґіональний історично-мемуарний збірник, том 3, Нью Йорк: Реґіональне Об'єднання Тернопільщина, Філядельфія, Па., 1983, стор. 718-719

Radziejowski, Janusz. "Ideologiczne i organizacyjne kształtowanie się ruchu komunistycznego [illegible] terenie Ukrainy Zachodniej w latach 1918-1923" — *Z pola walki*. rocz, 14 Nr, 2 (54) 1971. Warszawa : Książka [illegible] Wiedza, 1971, str. 27-48

Ростикус, Р.П. "Галицька Соціалістична Республіка (1920)" — рецензія — *Укр. Істор. Журнал*, No. 7, 1970, сторр. 142-143

Сірко, І.М., В. Ю. Лапшин: "Червоні галицькі частини [illegible] боротьбі за владу рад" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 12, 1967, стор. 32-34

Сірко, Іван: "Шляхом жовтня" — *"На чолі визвольної боротьби"*.Київ: Вид-во Політ. Літ-ри України, 1965, стор. 30-38

Сьома, В.П.: "До 50-річчя проголошення Бойківської Радянської Республіки" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 9, 1970, стор. 110-111

Тесля, Іван. "Непокараний злочин; промова посла д-ра Євгена Петрушевича, 16.6.1916 р." — *Новий Шлях*, ч. [illegible] (10 лютого 1979 та ч. 7, (17 лютого 1979) стор. 4-5, підвал.

Тесля, Іван. "Російська окупація Галичини під час першої Світової війни" — *Новий Шлях*, ч. 11 (1 березня 1983) та ч. 12 (19 березня, 1983), стор. 2-3 (підвал)

Тищик, Борис Й. "Соціалістичні перетворення [illegible] галузі промисловості [illegible] сільського господарства в Галицькій СРР (1920 рік)" — *Вісник* Львівського Держ. Університету ім. Ів. Франка, річ. 22, стор. 52-55

Ткачук, А.Г.: "До 50-річчя Галицької Соціалістичної Радянської Республіки" — *Укр. Істор. Журнал*, р. 13, No. 8, 1970, стор. 116-119

Ф.Ш.: "Олесь Досвітній — письменник [illegible] громадський діяч" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 3, 1962, стор. 145-146

Хомин, Нестор: "До історії Галицької Комуністичної Партії" — *Укр. щоденні вісті* (Нью-Йорк), ч. 91-92, 1921 р.

Шевчук, Г.І. "Соціалістичні перетворення [illegible] Надзбручанському краї" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 11, 1967, стор. 33-40

Щирба, М.: "50-річчя Комуністичної Партії Східної Галичини" — *Український календар 1969* (Варшава), стор. 145-147

Ярошенко, А.Д.: "В.І. Ленін і Комуністична Партія Східної Галичини" — *Укр. Істор. Журнал*, No. 4, 1965, стор. 33-40

----, --- "Визначний діяч міжнародного комуністичного руху; до 70-річчя [illegible] дня народження А.Г. Бараля." — *Укр. Істор. Журнал*, No. 5, 1965, стор. 137-138

----, --- "Коли сурми заграли; до 50-річчя Галицької Радянської Соціалістичної Республіки" — *Вісті з України*, No. 31 (624), 30 липня 1970, стор. [illegible]

Zaks, Zofia. "Radziecka Rosja [illegible] Ukraina wobec sprawy panstwowej przynaleźnosci Galicji Wschodniej 1920-1923." — *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*. Tom 6. Warszawa : Ksiazka i Wiedza, 1970, str. 69-96

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

ПОЯСНЕННЯ: в покажчику не має гасла "Галичина" й Галицька Соціялістична Совєтська Республіка, тому що вони повторяються майже на кожній сторінці. Скорочення м. — означає місто, с. — село, а р. — ріка.

CONTENTS

ЗМІСТ

ІНШІ ПРАЦІ ТОГО Ж САМОГО АВТОРА:

COMMUNICATION MEDIA AND SOVIET NATIONALITY POLICY: status of national languages in Soviet T.V. broadcasting. (New York : Ukrainian Congress Committee of America, 1972, 1972, 57 p.

ТАМ, ДЕ ДНІСТЕР КРУТО В'ЄТЬСЯ: історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках, 1899-1939, — (Торонто: Срібна Сурма, 1974). 278 стор. (Видання Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка ; ч. 14)

ДОРОГАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: леґенди про участь українців у Варшавському повстанні 1944 р. та про українську дивізію "Галичина". — Торонто : Вид-во Новий Шлях, 1980). 259 стор. (Видання Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка ; ч. 21).

ДОРОГАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ... — 2-е виправлене вид. — (Торонто : Накл. Братства кол. Вояків І-ої УД УНА, 1981) XIIIб 259 стор. (Видання Канадське Наукове Товариство ім. Шевченка ; ч. 21).

ПІД СОНЦЕМ ІТАЛІЇ: Вояки Дивізії "Галичина" — Першої Української Дивізії Української Національної Армії в Британському таборі полонених "5Ц" у Беллярії, Італія, червень-жовтень 1945. (Бібліотека Українознавства / Наукове Товариство імени Шевченка; том 50).